

X
A-71

DÜNYA ƏDƏBİYYATI

Hans Kristian
ANDERSEN

Mağullar

HANS KRİSTIAN ANDERSEN

X
A. 71

İLHAM ƏLİYEVİN
NAĞİLLAR

F. Köçərli adına
Azərbaycan Dövlət Uşaq
KİTABXANASI
iNV. № 1358

“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”
BAKI-2004

2015 fond

135X

X
A. 71
B. 20

Bu kitab *“Hans Kristian Andersen. Nağıllar və rəvayətlər”*
(Bakı, Uşaqgənənəşr, 1956) nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Tərcümə edəni:

Mikayıl Rzaquluzadə

Ön sözün müəllifi:

Şahin Xəlilli
filologiya elmləri namizədi

839.81 - dc 21

AZE

Hans Kristian Andersen. Nağıllar. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004,
160 səh.

Kitabda XIX əsrin məşhur Danimarka yazıçısı Hans Kristian Andersenin nağılları toplanmışdır. Dinamik süjet, danışiq dilinin sadəliyi və canlılığı, dərin emosionallıq, incə yumor onun nağıllarının xarakterik xüsusiyyətləridir. Andersen uşaq psixologiyasını dərinlən duymuş və incəlkləri ilə əks etdirmişdir. Folklordan yaradıcılıqla istifadə etmiş yazıçının nağılları böyükler üçün də ibrətamizdir.

ISBN 9952-416-14-7

© “ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”, 2004

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

DƏST

23660

NAĞILLAR SƏLTƏNƏTİNİN ŞAHZADƏSİ

Doğrusu, Danimarka ölkəsinin adı gələndə nədənsə mütəfəkkir ingilis şairi və dramaturqu Vilyam Şekspirin məşhur “Hamlet – Danimarka şahzadəsi” yada düşür. Lakin Danimarkanın ədəbi tarixində öz adını, nağıllarını dünyanın minlərlə, milyonlarla sənətsevər oxucularının ürəyinə həkk edən daha bir nağıl şahzadəsi var. O, XIX əsrin görkəmli Danimarka yazıçı-nağılçısı Hans Kristian Andersendir (1805-1875).

Bu böyük yazıçı-nağılçının həyatı, yaradıcılığı haqqında söz demək özü də bir sevinc, əyləncədir. Bu haqda söz deməzdən əvvəl Danimarkanın ədəbi tarixinə dair məlum həqiqətlərə körpü salmaq istədim. İlk ədəbi nümunələrini IX-XII əsrlərdə latın dilində yazıya gətirən daniyalıların XIII-XIV yüzilliklərdə öz ana dilində yaratdıqları, yazıya aldıkları balladaları, nəğmələri nə qədər məşhur olsa da, Bibliyanı öz doğma dilinə tərcümə edən K.Pederson əslində gözəl tərcüməsi ilə daniya dilinin əsasını qoydu. Və bunu heç kəs inkar edə bilməz. Lakin XIX yüzillikdə Danimarkanın, eləcə də dünyanın “ən gözəl nağılçısı” adını qazanan H.K.Andersen sanki Hamletdən sonra Danimarkanın nağıl dünyasında “ikinci şahzadə” oldu.

Bəs bu nağılçı şahzadə 70 illik ömründən qopan gözəl, ürəyəyatımlı nağılları ilə necə şöhrət qazandı? İstər-istəməz bu sualın işığında onun ömür-gün tarixinə qısa nəzər salmağı məqsədəuyğun hesab edirik.

2 aprel 1805-ci ildə çəkməçi ailəsində dünyaya göz açan balaca Hans sonralar ürəyinin odu ilə cazibədar nağıllarını yaratdı. Öz uşaqlıq dünyasını düşünə-düşünə özü bu sehrli aləmin seyr-cazibəsindən bir an belə ayrı yaşamadı. Nağıllarının bütün dünyanı gəzib-dolaşacağını düşünən yazıçı hər kəlməni dilinə gətirəndə kağızın üstündə quş kimi əsdi. Xəyalında qanadlanan fikrin, ideyanın tilsimini, seyrini-sirrinə uşaqların nağıl dünyasının gözlə görünməz biçimində, seçimində qoruyub saxladı. Özünəməxsus yazıçı sənətkar qüdrəti ilə arzusuna, istəyinə nail oldu.

H.K.Andersen yaradıcılığa şeirlə başlamışdı. 1826-1827-ci illərdə ilk şeirlərini yazıb dərc etdirmişdi. 1829-cu ildə nəşr etdirdiyi “Holmen kanalının Amager adasının şərq burnuna qədər piyada səyahət” əsəri

ilə yazıçılıq şöhrətinin təməlini qoydu. “İmprovizator” (1835), “Tənha skripka çalan” (1837) romanları, “Mulat” (1840) adlı pyesi gələcək nağılçı yazıçının böyük sənət uğuruna cıdır açsa da, əslində bu əsərlər onun hüdudsuz sənət üfünündə hardasa tez yanıb, tez də sönən ulduzlara çevrildi.

İsveçlər A.K.Andersenə “uşaqlığımızın kralı, yuxularımızın kralı” adlandıranda təbii ki, bu nəhəng nağılçının nağıl-söz dünyasına vurğunluğunu ifadə etmişdi.

Dünyanın bir sıra ölkələrində, o cümlədən Fransa, Almaniya, Çexiya, Polşa, İtaliya, İsveç, İsveçrə, Yunanıstan, İspaniya, Afrika, Serbiya, Rumıniya, Macarıstan, Avstriyada olan A.K.Andersen bu haqda öz əsərlərində o qədər təfsilatlı təsvirlər verməsə də, bu səfərlər onun dünyabaxışına, mənəvi zənginliyinə yeni dəyərlər gətirdi.

XIX əsrin 30-cu illərində H.K.Andersen yuxarıda adlarını qeyd etdiyimiz pyes və romanları ilə məşhur bir yazıçı kimi tanınsa da, onun əsl sənət və ədəbiyyat şöhrətinin ilk nağılı olan “Çaxmaq daşı” (1935) dünyanın nağıllar səltənətinin ən uca zirvəsinə qaldırdı. Onun “Uşaqlara söylənilmiş nağıllar” kitabını oxuyan dünyanın görkəmli fizikalimi H.K.Ersted heyrət və heyranlıqla qəti sözünü beləcə ifadə etmişdi: “İmprovizator” sizi məşhurlaşdırdı, nağıllar isə adınızı ədəbiləşdirəcəkdir!”

Hələ 1829-1830-cu illərdə daniyalıların xalq nağıllarının silsilə məcmuəsini yaratmaq eşqi ilə yaşayan H.K.Andersen 1835-ci ildə və sonrakı illərdə məzmunca və üslubca xalq nağılları ruhunda özünün sənət şedevrlərini yaratdı.

Bu nağılçı şahzadənin qələmə aldığı nağıllarında mərd-mərdənlik, ağıl və şücaət, əsil məhəbbət, zarafat və yumorla yoğrulmuş həqiqət xalq nağıllarına nə qədər bənzəsə də, bu nağılların hər birində uşaqları əyləndirmək, onların ürəyindəki istəyin, eşqin qılgımlarını oda, işığa çevirmək məramı vardı.

Andersenin nağılları heç də xalq nağıllarının əkiz tayları deyillər. Hətta bu haqda söhbət düşəndə deyilən fikrə qəti etirazını bildiren ədəbi tənqidçilər demişkən (*L.Y.Braude*) “Biri var idi, biri yox idi, bir qoca yazıçı var idi” – məgər xalq nağıllarında belə başlanğıc – söyləmə var ki?!

Lakin onu da unutmamaq olmas ki, Andersen yaratdığı nağıllarda xalq nağıllarının əsas motivlərindən çox-çox uzaqda dayanmamışdır. Andersen nağıllarının içində nağılçı Andersenin öz səsi həmişə eşidilir. Bu səs Andersenin öz oxucusu ilə sanki üz bəsurət dayanıb onu düşündürmək üçün arayıb-axtardığı jestlər, priyomlardır. Öz balaca oxu-

cusunu – dinləyicisini əyləndirmək, şən, bəzən də acı gülüş, yaxud təbəssümlə, incə yumorla kiçik həcmli nağılları ilə onlara çox şeyləri demək bacarığı, məharəti H.K.Andersenin yazıçı bəxtinə, qismətinə düşdü.

Hans Kristian Andersen nağıllarının tanınmış tədqiqatçısı L.Y.Braude 1971-ci ildə yazırdı: “Nağıllar Andersenin qapısını döyüb deyirdi: “Bu da mən!”... Nağılçı özü isə yazırdı ki, tez-tez mənə elə gəlir ki, sanki hər taxta hasar, hər çiçək üzünü mənə tutub söyləyir: “Sən bircə mənə bax, bax onda mənim hekayəm sənə keçəcək”.

Dünyamızın bir sıra ölkələrini gəzməkdən doymayan H.K.Andersen dünyamızın daşına, torpağına... baxanda çox-çox yazıçıların görə bilmədiklərini, yaxud gözlərindən qaçanları görüb dünyamızın nağıl səltənətinin tacı adını, şərəfini qazandı.

H.K.Andersenin tərcümeyi-halı haqqında çox maraqlı araşdırmanın müəllifi L.Y.Braudenin yazıçıya həsr etdiyi kitabının son bölümü belə adlanır: Nağıllar bir daha onun qapısını döymədi.

Son nəfəsində “heç olmasa bircə gözümle özüm özümün dəfnimə baxa biləydim” deyən yazıçı-nağılçının ölüm günü (4 avqust 1875-ci il) Danimarka ölkəsində milli matəm gününə çevrildi. Yazıçının ölümündən 4 gün sonra 8 avqust 1875-ci il tarixdə Andersenlə son görüşə gələn kasıb da, dövlətli də, tələbə də, müəllim də, Odense şəhərinin deputatları da, xarici ölkələrin səfirləri də, nazirlər də, Danimarkanın kralı da “nağıllar səltənətinin əsil kralı – yazıçı-nağılçı Hans Kristian Andersen”i son mənzilə yola salanda onun nağıllarının yüz il keçəndən sonra belə nağılsevərlərin qapısını döyəcəklərini bildirdi.

Canlı danışq dili, yüyrək nağılçı koloriti, yığcam süjet xətti, fantaziya ilə real həyatın poetik vəhdəti, qeyri-adi yazıçı-nağılçı təhkiyəsi H.K.Andersen nağıllarının gözəl tərcümələrinə yeni-yeni cığırklar açdı. Və bu cığırklarla öz milli folkloruna zənginlik gətirən dünya xalqlarından biri də Azərbaycan türkləri oldu. Yazıçı-nağılçı H.K.Andersenin doğma dilimizə tərcümə edilmiş, nəşr üzü görmüş nağıl topluları isə bunlardır: “Çirkin ördək balası” (1938), “Nağıllar və hekayələr” (1949), “Düyməcik” (1962), “Qar kraliça” (1963) və başqaları.

“Padşahın təzə libası” nağılında yazıçı-nağılçı H.K.Andersenin satirasının birbaşa hədəfi padşah olsa da, o, sözünü padşahın yan-yörəsində quyruq bulayan vəzirlərin kütlüyünü, vəzifə xatirinə min cür dona girdiyini elə məharətlə təqdim edir ki, irili-xırdalı hər bir oxucu min bir hiylə işlədən şərbafların əməlini sanki bir anlıq yaddan çıxarır.

Padşah üçün tikdirilən parçanı dəzğahda padşahın özü də öz gözləri ilə görməyəndə ürəyində deyir: “Bu nə bədbəxtlikdir, heç bir şey görmürəm, mən ki, axmaq deyiləm. Bəs bu nə halətdir, yoxsa mən padşahlığa layiq deyiləm?” ürəyində belə fikirlər keçirdib uca səslə dedi:

– Çox gözəl və çox lətifdir.

Əlbəttə, əsl həqiqəti görən qoçaq bir uşaq heç nədən çəkinmədən sözün düzünü deyir. Lakin heç kəs bu həqiqətə inanmasa da, oxucu bu həqiqəti görür, kütlüyün, yaltaqlığın yalanına quyruq bulayanlara ürəkdən güldür. Əsl qələbəni qazanan balaca bir uşağın həqiqəti nağılın dilində öz gözəl biçimində adamı valeh edir, şənləndirir.

Bu dünyanın nağıl dünyası ilə böyüyən minlərlə, milyonlarla nağılı noğuldan çox istəyən nağılsevərlərin H.K.Andersen nağıllarına olan marağı mizan-tərəziyə sığan deyil.

H.K.Andersenin “Kibritsatan qız” nağılını çox məşhur şair, yazıçımız Mikayıl Rzaquluzadənin tərcüməsində oxuyanda ürəyimizdən nələr keçməyib ki?! Gəlin həmin nağıldan bir parçaya diqqət yetirək: “Nə qəribə şamdır! Qıza elə gəldi ki, o, böyük bir sobanın qabağında oturmuşdur. Sobanın parlaq mis kürəcikləri və qapıları var. Onun içində od nə gözəl yanır, ondan nə yaxşı isti gəlir! Bəs bu nədir? Qız ayaqlarını oda sarı uzatdı ki, isinsin, amma birdən... alov söndü, soba yox oldu; qızın əlində isə kibritin yanıb qaralmış çöpü qaldı”.

Nağıldakı balaca qızın keçirdiyi qorxu, ürəyindən qopan ah-nalə az qala adamın içini didir. Bu nağılı oxuyanda bir anlıq gözünüzü qaldırıb balaca uşaqların görkəminə, üzündəki cizgilərə fikir verin. İlahi, onların balaca ürəyinin döyüntüsünü eşidəndə siz neyləyə bilərsiniz? H.K.Andersen nağılı ilə oxucu ürəyinə köz salanda, bəlkə həmin uşağın ondan da ağır dərini bir anlıq ona unutturur. Bu balaca uşaqların dərd yükündən danışa-danışa onları ümidli, işıqlı bir gələcəyin çirağını axtarmağa səsləyir. Bax budur, Andersenin yazıçı-nağılçı böyüklüyü!

Daniya dilində nağıl qurtaranda ata-anaların, baba-nənələrin uşaqlarına bir qayda olaraq çox incə bir tonda söylədiyi kəlmə var – Ole! – yəni gözlərini yum! Yat deməkdir.

“Min bir gecə” kimi mənim qarşımda açılan dünyanın zəngin” olduğunu yazan yazıçı-nağılçı özünün yaratdığı nağıl səltənətində uşaqlar üçün sehrlı bir aləm yaratdı.

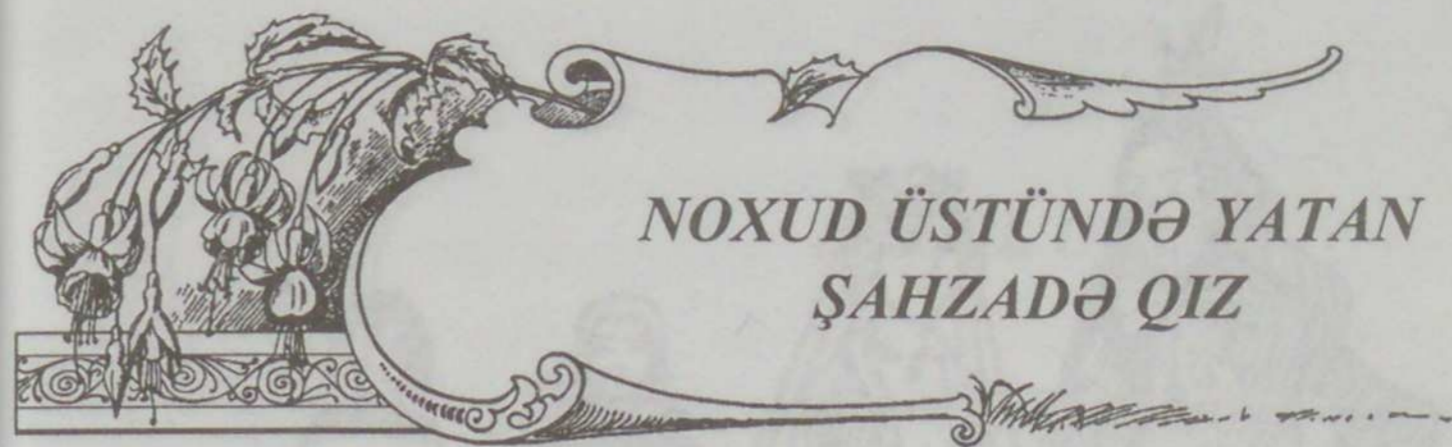
Onun babası – Andersen ağac üzərində naxış açan usta idi, onun cırıq-cındır paltarından cin ürkərdi. Hətta Odensenin kənarlarında

yaşayan uşaqları baba Andersenin adı ilə qorxudurdular. Bir vaxtlar balaca Anderseni – gələcək yazıçını da qonum-qonşunun oğlanları cırnadar, onu məsxərəyə qoyub babası kimi dəli bir kişi olacağını söyləyirdilər. Gələcək yazıçı-nağılçının sonralar qələmə aldığı uşaq illərinin təəssüratları nə qədər acı, ürək göynədici olsa da, ilk dəfə taxta başmaqlarını geyinib kasıblar məktəbinə getdiyini, evlərində bəzən bir tikə çörəyə həsrət qaldığını şirin xatirəyə çevirmişdir.

Doğma Odense şəhərinin əfsanələri, nağılları ilə böyüyən Andersen kitablar aləminə baş vurduqca qarşısında açılan yazıçı dünyasına vuruldu. Yazdı, amma necə yazdı?! Əsil sənət adamı kimi yazdı. Yazdıqlarını bütün dünya ürəkdən sevdi, onu nağıllar səltənətinin kralı kimi tanıdı.

Dünyanın bir sıra ölkələrini gəzən, öz dövrünün dünya şöhrətli sənət adamlarından H.Heyne, V.Hüqo, A.Düma, Ç.Dikkens, H.V.Lonqfello kimi yazıçı və şairlərlə görüşən, məktublaşan H.K.Andersen “ölümündən sonra” daha bir uzun ömür yaşayır. 2005-ci ilin 2 aprelinde onun 200 yaşı tamam olacaq. Mən nağılsevər uşaqlara daniya dilində “ole” – “gözünü yum” yox, onun əksini demək istəyirəm. Gözünü aç, Danimarkanın nağıl şahzadəsi Hans Kristian Andersenin dilimizə tərcümə edilmiş seçmə nağılları ilə yaxından tanış ol demək istəyirəm...

Şahin Xəlilli

NOXUD ÜSTÜNDƏ YATAN ŞAHZADƏ QIZ

Biri var idi, biri yox idi, bir şahzadə oğlan var idi. O, şahzadə bir qız ilə, özü də əsl şahzadə qız ilə evlənmək istəyirdi. O, özünə gəlin tapmaq üçün bütün dünyanı gəzdi, amma tapa bilmədi. Nə qədər desən, şahzadə qız var idi, amma oğlan, onların doğrudan da əsl şahzadə qız olub-olmadıqlarını heç cür öyrənmə bilmirdi. Onların hərəsinin bir əyri-əskiyyəti var idi. Odur ki, şahzadə oğlan qəmgin bir halda evə qayıtdı, – o çox istəyirdi ki, əsl şahzadə qız tapsın.

Bir dəfə axşamüstü hava yaman xarablaşdı: göy guruldadı, ıldırım çaxdı, bərk yağış yağmağa başladı.

Birdən kim isə şəhərin darvazasını döydü. Qoca kral qapını açmağa getdi.

Qapının dalında bir şahzadə qız durmuşdu. Ancaq aman Allah, qız nə yaman gündə idi! Yağış suları onun saçlarından və paltosundan süzülüb ayaqqabılarının üstünə tökülür və dabanlarının altından axıb gedirdi. Bununla belə qız inandırmağa çalışırdı ki, o əsl şahzadə qızıdır!

Kralın qoca arvadı öz-özünə belə fikirləşdi: “Yaxşı, biz bunu yoxlarıq”, – amma qıza heç bir şey deməyib yataq otağına keçdi. Orada kralın arvadı çarpayının üstündən yorğanı və döşəkağını bir yana atıb çılpaq taxtanın üstünə bir noxud dənəsi qoydu, sonra bu noxud dənəsinin üstünə on iki pərqu döşək, döşəklərin də üstünə on iki yorğan saldı.

Şahzadə qızı haman bu çarpayıda yatırdılar.

Səhər ondan soruşdular ki, gecəni necə yatmışdır.

Şahzadə qız belə cavab verdi:

– Uf, çox pis yatmışam! Demək olar ki, bütün gecəni səhərəcən heç gözlərimi yummamışam. Bircə Allah bilir ki, mənim yorğandöşəyimə nəşə düşübmüş. Bir bərk şeyin üstündə uzanmışdım. İndi də bütün bədənəm göm-göydür. Lap dilxor oldum!

Bu zaman hamı başa düşdü ki, bu qız doğrudan da əsl şahzadə qız imiş; axı o, on iki pərqu döşək və on iki yorğanın üstündə uzana-uzana, yenə də noxud dənəsinin orada olduğunu duymuşdu. Ancaq əsl şahzadə qız belə duyuyq ola bilər.

Şahzadə oğlan haman qızla evləndi; axır ki, o əsl şahzadə qız tapdığını yəqin etdi. Haman noxud dənəsini isə, kunstkameraya¹ qoydular; əgər onu oradan oğurlayan olmayıbsa, yəqin ki, indiyə qədər orada qalır.

Bunu da bil ki, bu əhvalat doğrudan da olmuşdur!

1835

¹ Kunstkamera – qiymətli və az tapılan şeylərin saxlandığı yer

Biri var idi, biri yox idi, bir qoca şair var idi. Bu əsl yaxşı qoca şair idi. Bir gün axşamüstü o, evdə oturmuşdu, amma bayırda hava yaman pis idi. Bərk yağış yağırdı, ancaq qoca şairin yeri isti və rahat idi; o, buxarının qabağında oturmuşdu; buxarıda od yanır və cızhacızla alma bişirdi.

Qoca şair çox mehriban bir adam olduğu üçün, öz-özünə deyirdi: – Yazıq yolçular, indi yağışın altında yol gedirlər, yəqin ki, iliklərinə qədər islanıblar.

Birdən qapının dalından bir uşaq səsi gəldi: – Məni içəri burax! Mən soyuqdan donmuşam və bütün islanmışam!

Uşaq ağlaya-ağlaya qapını döyürdü, yağış da bərk yağır, külək pəncərənin çərçivələrini titrədirdi.

Qoca şair:

– Ay yazıq uşaq! – deyib, qapını açmağa getdi.

Qapının dalında balaca bir oğlan durmuşdu; o lap çılpaq idi, qızıl rəngə çalan uzun saçlarından su damcıları vardı. Uşaq soyuqdan əsirdi. Əgər onu içəri buraxmasaydılar, yəqin ki, donub öləcəkdi.

Qoca şair:

– Ay yazıq uşaq! – deyib, onun əlindən tutdu. – Gedək mənim yanıma, mən səni isindirərəm, sənə şərəblə alma verərəm, sən nə qəşəng oğlansan!

Oğlan doğrudan da çox qəşəng idi. Gözləri iki işıqlı ulduz kimi parıldayırdı. Onun islanmış qızılı saçlarından su damcıları vardısa da, ancaq saçları çox qəşəng, qıvrım saçlar idi. Onun rəngi soyuqdan göyərmiş və bütün bədənini əsirdisə də, amma özü balaca bir mələkə bənzəyirdi. Əlində gözəl bir ox-yay var idi. Ancaq yağış onu korlamış və oxların rəngi getmişdi.

Qoca şair buxarının qabağında oturub uşağı öz dizinin üstündə əyləşdirdi. Onun islanmış saçlarının suyunu sıxdı, xırdaca əllərini öz əlinə aldı, isindirdi və onun üçün şirin şərab qaynatdı. Oğlan özünə gəldi, yanaqları qızardı; o yerə atılıb qoca şairin dövrəsində hərlənə-hərlənə oynamağa başladı.

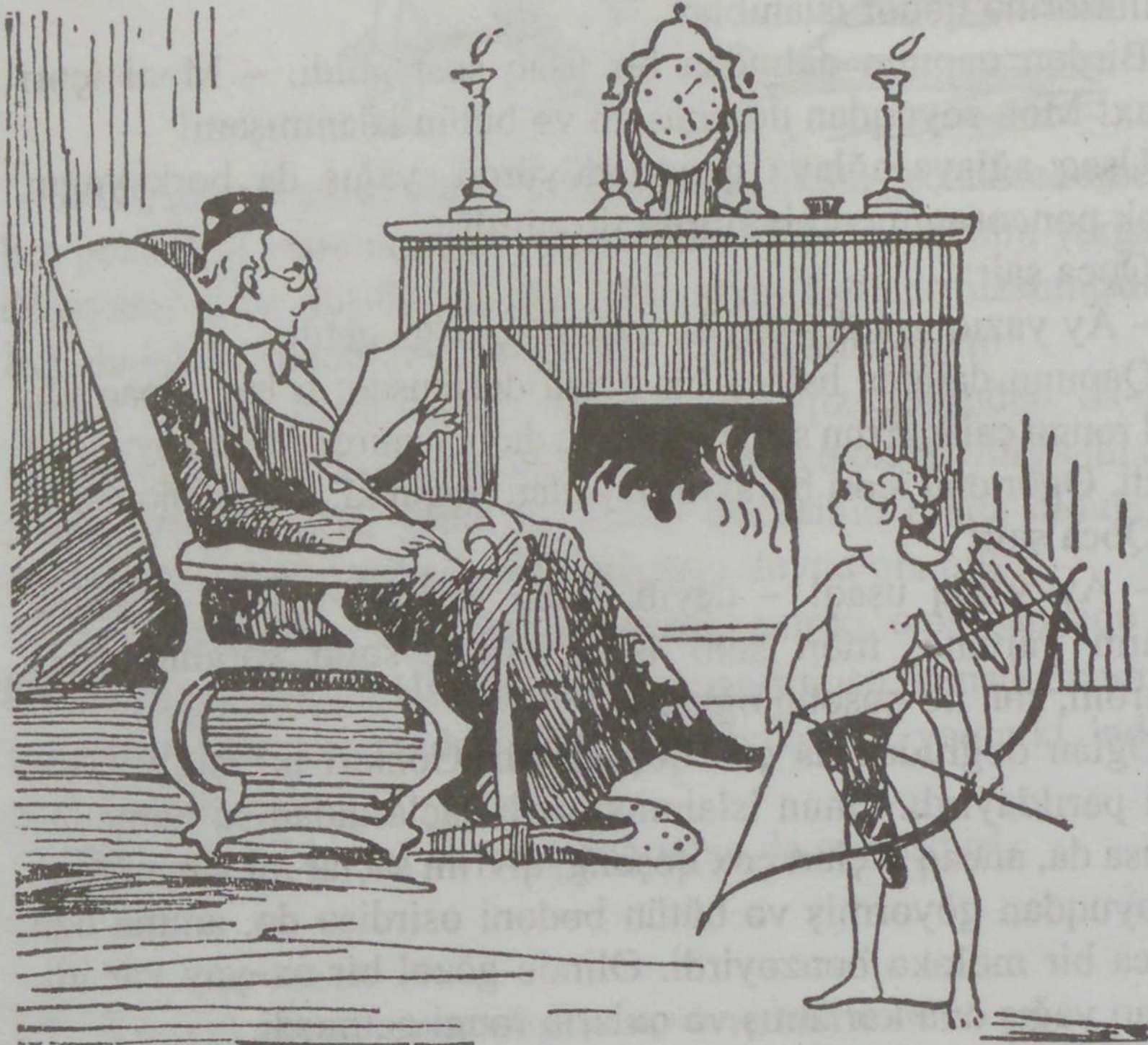
Qoca şair:

– Sən nə şən oğlansan! – dedi. – Bəs sənın adın nədir?

– Amur – deyə oğlan cavab verdi. – Məgər sən mənı tanıdır-san? Bax, bu da mənım yayım. Mən ox atmağı bacarıram. Bir gör, hava sakitləşdi, ay işıq saçır!

– Sənın yayım xarab olub ki! – deyə qoca şair cavab verdi.

– Hayıf ondan! – deyib oğlan yayını qaldırdı və onu gözdən keçirməyə başladı. – Bu ki, qurumuşdur, özünə də heç bir şey olmayıb; kirişi lap yaxşı tarım çəkilmişdir. Bu saat mən onu sınayaram.

Oğlan bunu deyib yaya bir ox qoydu və qoca şairin düz ürəyinə nişan alıb atdı!

– Bax, görürsənmi, mənım yayım xarab olmayıb! – deyə oğlan çığırdı və bərkdən gülə-gülə qaçıb getdi.

Ay dəcəl oğlan! Onu öz otağına buraxan, onu mehribanlıqla qarşılayıb gözəl şəraba, əla almaya qonaq edən qoca şairə heç ox atarlarmı?!

Mehriban şair yerə yığılıb ağlayırdı: o, lap ürəyindən yaralanmışdı. Sonra o dedi:

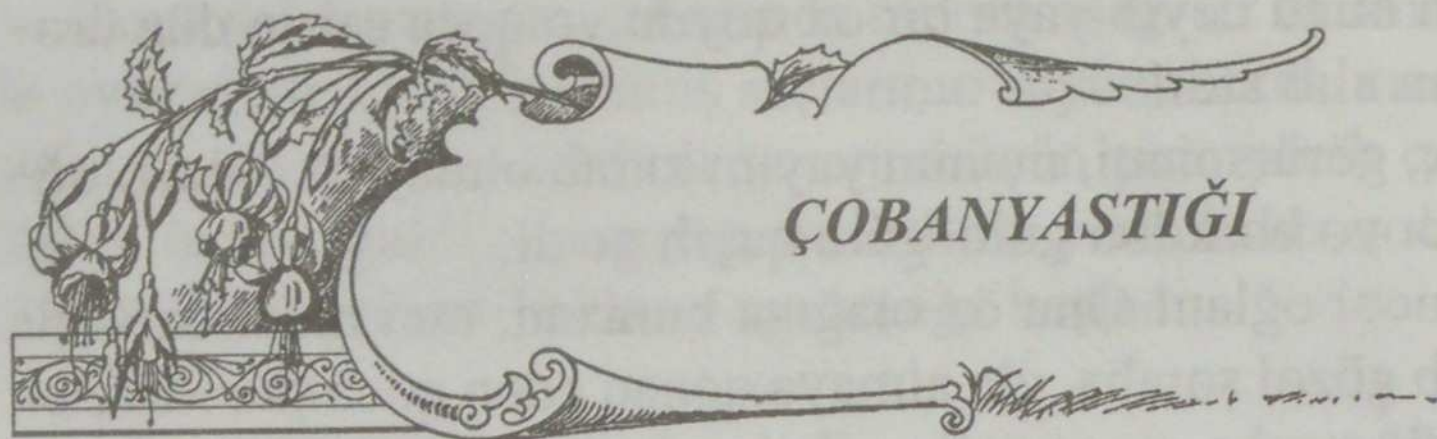
– Vay, bu Amur nə dəcəl oğlanmış! Mən onun barəsində bütün yaxşı uşaqlara danışaram ki, onlar həmişə Amurdan uzaq qaçsınlar və onunla oynamasınlar, yoxsa onları da incidər!

Qoca şairin Amur barəsindəki sözlərini eşidən bütün yaxşı uşaqlar, – oğlanlar da, qızlar da dəcəl Amurdan çəkinməyə başladılar. Amma Amur yenə də onların hamısını aldatdı, – o yaman hiyləgər idi!

Tələbələr mühazirədən qayıtdıqda, o da onların yanınca qaçır, qoltuğunda bir kitab, əynində qara syurtuk olduğundan, onu heç kəs tanımır! Hamı elə bilir ki, o da tələbədir, onun qoluna girib gedirlər, amma o hamının sinəsinə öz oxunu atır.

Gənc qızlar keşişin yanına dərşə getdikdə və ya kilsədə durduqda, Amur da onların yanını kəsdirir; həmişə adamları pusur! Gah elə olur ki, teatrda böyük çilçırağın içinə girir, oradan parlaq alov saça-saça yanır; adamlar əvvəl elə bilirlər ki, bu lampadır, amma sonra başqa şey olduğunu duyurlar. O, həm kralın bağçasında, həm də şəhər bürcünün üzərində yüyürür. Bir dəfə o sənın atanın və ananın düz ürəklərindən öz oxu ilə vurmuşdur. Onlardan soruş, bunu sənə danışarlar.

Bəli! Bu Amur, yaman oğlandır, heç vaxt ona baş qoşma! O, hamının dalınca düşür. Bir işə bax ha, bir dəfə o hətta sənın qoca nənəni də öz oxu ilə vurmuşdur. Bu, çoxdan olub keçmişdir, amma nənən bunu heç bir vaxt yadından çıxarmayacaqdır! Vay! Dəcəl Amur! Amma indi daha sən bilirsən ki, o dəcəl oğlandır.

ÇOBANYASTIĞI

Bir qulaq asın, görün sizə nə danışacağam. Şəhərin kənarında, yolun lap qırağında bir bağ var idi. Yəqin ki, sən o bağı görmüsən? Bağın qabağında kiçik bir bağça və çiçəklik var idi, bunların dövrəsinə taxtadan rəngli bir barı çəkilmişdi.

Bağın yaxınlığında, arxın lap qırağında, yumşaq yaşıl otların içində xırdaca bir çobanyastığı çiçəyi bitmişdi. Günəşin şüaları yaraşlıq bağ çiçəkləri kimi, onu da isindirir və oxşayırdı. Bizim çobanyastığı çiçəyi də hər gün nədir, lap hər saat boy atıb böyüyürdü. Bir səhər onun göz qamaşdıran xırdaca ağ ləçəkləri açılıb onun günəşə bənzər sarı dairəciyini şüa kimi dövrəyə aldı. Çobanyastığının heç vecinə də gəlmirdi ki, onu qalın otların arasında heç kəs görmür və o belə adi və gözəgörünməz bir çiçəkdir, – yox, o hər şeydən razı idi. Çiçək, üzünü günəşə sarı çevirib ona tamaşa etməkdən ləzzət alır və hardasa göyün uca qatlarında ötən torağayın nəğmələrini dinləyirdi.

Çobanyastığı çiçəyi elə sevinirdi ki, guya böyük bir bayramdır, – amma əslində, eləcə, bazar ertəsi idi; bütün uşaqlar məktəbdə oturub dərs öyrənirdilər. Bizim çobanyastığı çiçəyi də öz yaşıl saplağının üstündə oturub parlaq günəşdən, dövrəsindəki hər bir şeydən dərs alır və düşünürdü ki, Allah hər bir şeyi nə gözəl yaratmışdır. Çobanyastığına elə gəlirdi ki, elə torağay da onun duyduğu barədə belə aydın və gözəl nəğmələr oxuyur. Çobanyastığı uçmaqda və ötməkdə olan xoşbəxt quşcuğaza dərin bir məhəbbətlə tamaşa edirdi. Amma çiçək özü uça bilmədiyi və nəğmə oxuya bilmədiyi üçün, heç də qəm çəkmirdi. O düşünürdü ki, “Axı mən də görürəm, eşidirəm! Günəş mənə işıq

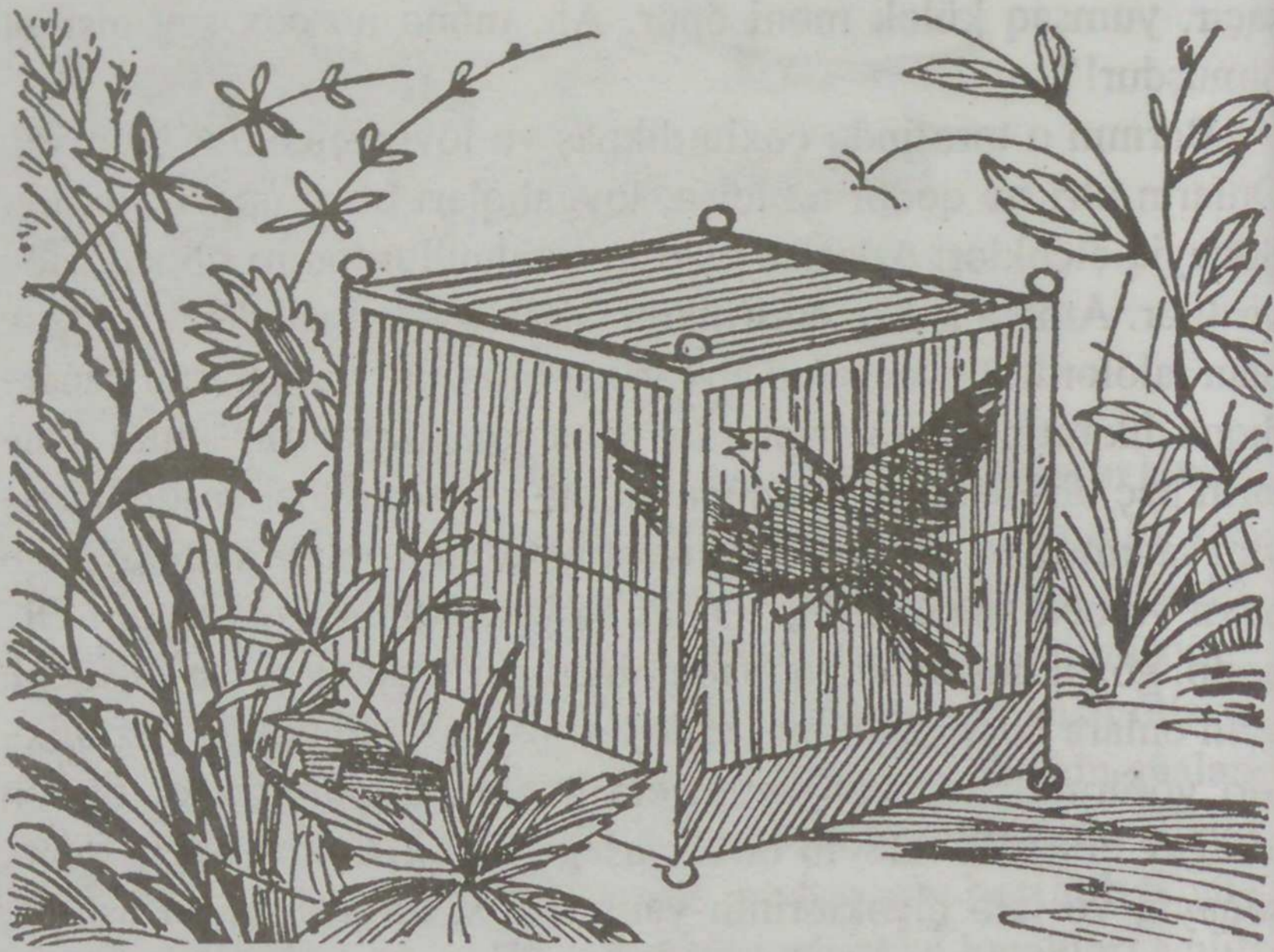
saçır, yumşaq külək mənə öpür. Ah, mənə nə çox şey qismət olmuşdur!”

Barının o tərəfində çoxlu dikbaş və lovğa çiçəklər bitmişdi. Onların ətri nə qədər az idisə, lovğalıqları bir o qədər çox idi. Şəqayiq çiçəkləri özlərini şişirdir, qızılgüllərdən iri olmaq istəyirdilər. Amma iş heç də irilikdə deyildir. Hamısından alabəzək olan lalələrdi. Onlar bunu çox yaxşı bilirdilər və özlərini bacardıqca dik tutmaq istəyirdilər ki, daha çox gözə görünsünlər. Onların heç biri barının o tayında bitmiş xırdaca çobanyastığı çiçəyini saymırdılar. Amma çobanyastığı tez-tez onlara sarı boylanıb baxır və belə düşünürdü: “Onlar nə yaraşlıq, nə qəşəngdir! Əlbəttə, gözəl quş onlara qonaq gələcəkdir! Allaha şükür olsun ki, mən onlara belə yaxın bir yerdə bitmişəm və bütün bu gözəllikləri görürəm!”. Çobanyastığı elə bunları düşünürdü ki, birdən torağay “Pırrr” – eləyib birbaş aşağı endi... Amma bağın içinə, şəqayiq və lalə çiçəklərinin yanına yox, birbaş otların üstünə, sadəcə çobanyastığı çiçəyinin yanına qondu. Çobanyastığı sevindiyyindən özünü elə itirdi ki, heç bilmədi nə düşünsün.

Quşcuğaz çobanyastığı çiçəyinin dövrəsində atılıb-düşərək, belə oxuyurdu: “Ay, nə yumşaq otdur! Bu gümüşü paltarlı, qızılı dairəcikli çiçək nə gözəldir!”

Çobanyastığı çiçəyinin sarı dairəciyi doğrudan da, qızıl kimi parıldaıyır və gözqamaşdıran ağ ləçəkçikləri gümüşü rəngə çalır.

Çobanyastığı çiçəyi elə xoşbəxt, elə şad idi ki, heç deyiləsi deyil. Quşcuğaz onu öpdü, ona bir gözəl nəğmə oxudu, yenə də mavi göylərə ucaldı. Aradan düz on beş dəqiqə keçəndən sonra, çobanyastığı çiçəyi özünə gəldi. O, utanmış, amma ürəkdən çox razı qalmış bir halda bağdakı çiçəklərə sarı baxdı, – axı onlar çobanyastığı çiçəyinə necə bir xoşbəxtlik, necə bir şərəf qismət olduğunu görmüşdülər; əlbəttə, bunun qiymətini heç kəs onlardan yaxşı bilməzdi. Amma lalələr bir az da artıq lovğalandılar və inciyib acıqlandıqlarından qızardılar, yekəbaş şəqayiq çiçəkləri isə, özlərini şişirdilər. Nə yaxşı onlar danışa bilmirdilər, yoxsa çobanyastığına yaman döşəyəcəkdilər. Yazıq çobanyastığı

haman saat başa düşdü ki, onların kefləri pozulmuşdur və ürək-dən onlara acıdı.

Bu vaxt bağın içində bir qız göründü, onun əlində parıldayan bir bıçaq var idi. Qız lalə çiçəklərinin yanına gəlib onları bir-bir kəsməyə başladı. Çobanyastığı çiçəyi heyifsiləndi: “Ay aman! Daha onların işi bitdi!”. Qız çiçəkləri dərib getdi, çobanyastığı isə, sevindi ki, barının bu tayında, otların içində bitmişdir və burada onu heç kim görmür. O öz bəxtinə şükür etdi, gün batanda isə, ləçəkçiklərini yığıb yatdı. Bütün gecəni yuxuda günəşi və xırdaca quşcuğazı gördü.

Səhər çobanyastığı çiçəyi öz ləçəklərini açıb, onları əl kimi havaya və işığa sarı uzatdıqda, yenə torağayın səsini eşitdi: quşcuğaz ötürdü, – amma elə qəmli ötürdü ki! Yazıq quş tələyə düşmüşdü və indi açıq pəncərədən asılmış bir qəfəsin içində idi. Torəğay yamyaşıl çöllərin, çəmənlərin üzərində uçmağın ləzzətindən, qanadlanıb göylərin bir qatına ucalmağın fərəhindən, dadından nəğmə oxuyurdu. Yazıq quşcuğazın xırdaca ürəyi çox dərdli, çox kədərli idi, – axı o əsir idi!

Çobanyastığı əsir quşa ürəkdən kömək etmək istəyirdi, amma necə etsin? Dövrəsindəki gözəllik, günəşin isindirməsi, öz ağ ləçəklərinin parıldaması, çiçəyin heç gözündə deyildi. O ancaq yazıq quşcuğaz barəsində düşünür və ona heç cür kömək edə bilmədiyindən dərd çəkirdi.

Birdən bağçadan iki oğlan çıxdı. Onların birinin əlində, lalələri kəsən qızın əlində olduğu kimi, iri və iti bir bıçaq var idi. Oğlanlar düz çobanyastığı çiçəyinə sarı yönəldilər; çiçək heç başa düşə bilmirdi ki, burada onlara nə lazımdır?

– Bax, buradan biz öz torəğayımız üçün bir parça otlu torpaq kəsib apara bilərik! – deyə oğlanlardan biri bıçağını yerə soxub dördbucaq bir otlu torpaq parçası kəsməyə başladı. Çobanyastığı çiçəyi də bu torpaq parçasının lap ortasında idi.

– Çiçəyi qopar! – deyə o biri oğlan dilləndi; çobanyastığı çiçəyinə qorxudan lap ürəyi düşdü: onu qoparsalar, ölüb gedəcəkdə, – axı o yaşamaq istəyirdi ki, qəfəsə – yazıq əsir quşun yanına girə bilsin!

– Yox, yaxşısı budur qoy qalsın, – deyə birinci oğlan cavab verdi. – Belə daha da gözəldir.

Beləliklə çobanyastığı çiçəyi qəfəsin içinə, torəğayın yanına girə bildi.

Yazıq quşcuğaz ucadan oxuya-oxuya öz əsirliyindən şikayətlənir, o yan-bu yana çırıpıb özünü qəfəsin dəmir millərinə vururdu. Yazıq çobanyastığı danışmaq bilmirdi, nə qədər çox istəyirdisə də, ancaq bircə sözlə də quşun könlünü ala bilmirdi! Səhər bu cür gəlib keçdi.

– Burada su yoxdur! – deyə torəğay şikayətlənirdi. – Onlar mənim üçün su qoymağı unudublar. Mənim boğazım quruyub. Od içində yanırım. Bədənim uçunur. Of, nəfəsim tutulur! Mən ölməliyəm, mən günəşin işığından, yaşıl otlardan və Allahın bütün dünyasından ayrılmalı olacağam!

Torağay azacıq sərinlənmək üçün, dimdiyini nəm və sərin torpağa soxdu. Bu zaman o, çobanyastığı çiçəyini gördü, ona baş əydi, onu öpdü və dedi:

– Yazıq çiçəkciyəz, sən də burada solub gedəcəksən! Azadlıqda mənim ixtiyarımda olan bütün dünyanın əvəzinə onlar mənə bir səni, bir də bu bir qarış yaşıl otlu torpağı vermişlər. Burada hər bir ot mənim üçün yaşıl bir ağac, sənin hər bir ləçəyin ətirli bir çiçək olmalıdır! Heyhat! Siz mənə yalnız nələrin əlimdən alındığını xatırladırsınız!

“Of, mən onun könlünü nə ilə alım!” – deyə çobanyastığı düşündü. Amma heç bircə yarpağını da tərpedə bilmədi. Bunun əvəzində isə, onun zərif ləçəkciyələri həmişəkindən daha da artıq ətir saçmağa başladı. Bunu torağay da duydu. O, susuzluqdan üzül-müşdüsə də, ancaq çobanyastığına toxunmurdu. Yalnız bütün otları qırıp qurtarmışdı.

Budur, axşam da oldu. Amma yazıq quşcuğaza heç kəs su gətirib gəlmədi. Onda quşcuğaz öz gözəl qanadçıqlarını salladı, onları qıc olmuş kimi, bir neçə dəfə titrətdi və bir neçə dəfə şikayətlə civildədi:

– Su! Su!

Sonra onun xırdaca başı yana əyildi və qəmdən, əziyyətdən ürəkciyəzi parçalandı.

Çobanyastığı dünənki kimi öz ləçəklərini yığışdırıb yata bilmədi: o da qəmgin və xəstələnmiş bir halda başını aşağı salladı.

Oğlanlar yalnız ertəsi gün səhər gəlib çıxdılar. Torəğayı ölmüş görüb acı-acı ağladılar. Sonra ona xırdaca bir qəbir qazıb çiçəklərlə bəzədilər, ölmüş torəğayı qəşəng qırmızı bir qutuya qoydular, – onu padşaha layiq bir şəkildə basdırmaq istəyirdilər. Yazıq quşcuğaz! Nə qədər ki sağ idi və nəğmə oxuyurdu, onu yaddan çıxarmışdılar, – onu qəfəsə salmışdılar və susuzluqdan əzab çəkirmişdilər, – amma indi onu dəbdəbə ilə basdırmaq istəyir, onun üçün acı göz yaşları tökürdülər!

Üzərində çobanyastığı olan torpaq parçasını tozlu yolun üstünə atdılar. Yazıq torəğayı hər halda hamıdan çox sevən və onun könlünü almağı ürəkdən arzulayan yazıq çiçəyi heç kəs düşünmədi.

HOMERİN QƏBRİNDƏ BİTMİŞ GÜL

Sərç şerində bülbülün gülə məhəbbəti tərənnüm edilir: sakit ulduzlu gecələrdə qanadlı nəğməkarın sevgi mahnıları ətirli gülə doğru uçub gedir.

İzmirin yaxınlığında, dövrəsinə uca çinar ağacları əkilmiş bir yolun kənarında çiçəklənmiş bir qızılgül kolu gördüm. Onun yanından yüklü dəvələr uzun boyunlarını qürurla dik tutub müqəddəs torpaqda yöndəmsiz bir halda addımlaya-addımlaya keçib gedirdi. Çinarların budaqları arasında çöl göyərçinləri yuva qurmuşdu. Onların qanadları günəşin şüaları altında sədəf kimi parıldayıb rəngdən-rəngə çalır.

Bu qızılgül kolunda bir gül çox qəşəng idi. Bülbül məhəbbət iztirabları ilə dolu nəğmələrini haman bu gülə oxuyurdu. Gül isə susurdu, – onun ləçəkləri üzərində bülbülün halına qaldığını göstərən göz yaş kimi bircə damcı şəh də parıldamırdı, – gül budaqlarla bərabər kolun altındakı daşa sarı əyilmişdi.

Gül deyirdi ki: – Burada dünya nəğməkarlarının ən böyüyü yatır! Mən yalnız onun qəbri üzərində ətir saçacağam, tufan məni qopardıqda, ləçəklərimi yalnız onun üzərinə səpəcəyəm. “İliada” yaradıcısı toza dönüb torpağa qarışmış və bu torpaqdan mən bitmişəm! Mən Homerin qəbrində bitmiş bir güləm. Mən o qədər müqəddəsəm ki, miskin bir bülbül üçün açılmaq mənə yaraşmaz!

Ancaq bülbül o qədər oxudu, oxudu ki, axır öldü.

Sarban, yüklü dəvələri və qara qulları qovub aparırdı. Onun kiçik oğlu ölmüş quşu tapıb, bu xırdaca nəğməkarı böyük Homerin qəbrində basdırdı. O qəbrin üzərində küləyin yellədiyi gül yırğalanırdı.

1838

Axşam oldu; gül öz ləçəklərini yumub yatdı. O, yuxuda işıqlı, günəşli bir gün gördü; bir yığın yadelli firənglər Homerin qəbrini ziyarətə gəlmişdilər. Onların içərisində dumanlar və şimal fəcri ölkəsindən gəlmiş bir nəğməkar da vardı. O, hamman qızılgülü dərdi, kitabın arasına qoyub özü ilə bərabər dünyanın başqa bir yerinə, öz uzaq

ölkəsinə apardı. Kitabın səhifələri arasında sıxılmış gül, qəm-qüssədən soldu, nəğməkar isə evinə qayıdıb kitabı açdı və dedi:

– Bu gül Homerin qəbrindəndir!

Gül bunu yuxuda görmüşdü. Gül yuxudan ayılıb şiddətli küləkdən çırpındı və onun ləçəklərindən bir damcı şəh Homerin qəbrinə düşdü. Sonra günəş ucaldı və qızılgül açılıb əvvəlkindən də yaraşılı oldu, – gün yaman isti idi; axı gül öz isti Asiyanın tərək etməmişdi.

Birdən addım səsləri eşidildi. Gülün yuxuda gördüyü yadelli firənglər və onlarla birlikdə şimalda doğulmuş bir şair də gəlib çıxdı. O, haman gülü dərdi, onun tərəvətli dodaqlarından öpdülərini qırağında oturur. O çox qəşəng geyinmişdir – əynində və gülü özü ilə bərabər dumanlar və şimal fəcri ölkəsinə apardı.

Haman gül indi onun “İliada” kitabının içində bir mumiyyətlə yoxdur. Olenin hansı tərəfə çevrilməsinə görə, bu kaftan gah göy kimi yatır və şairin, kitabı açdıqda söylədiyi bu sözləri sanki rəngə, gah yaşıl rəngə, gah qırmızı rəngə çalır. Onun qoltuğunda yuxuda eşidir:

– Bu qızılgül, Homerin qəbrindəndir!

OLE-LUKOYE!¹

Dünyada heç kəs Ole-Lukoye qədər nağıl bilmir. O, nağıl danışmaqda yaman ustadır!

Axşamlar, uşaqlar stolun arxasında və ya xırdaca skamyalarda rahat oturduqları zaman, Ole-Lukoye gəlib çıxır. O, ayaqlarına ancaq corab geyib səssizcə pillələri qalxır, sonra yavaşca qapını açır və uşaqların gözlərinə şirin süd səpir, – onun əlində xırdaca bir şırıncə var, bu şırıncə südü incə bir fəvvarə kimi vurur. Onda uşaqların kirpikləri bir-birinə yapışmağa başlayır və onlar daha Oleni görə bilmirlər. O isə arxadan gizlincə onlara yaxınlaşıb boyunlarının ardına yavaşcadan üfürməyə başlayır. O üfürdükcə, uşaqların başları aşağı sallanır. Amma bu, uşaqları ağrıtmır, – axı Ole-Lukoye onlara pislik etmək istəmir. O istəyir ki, uşaqlar rahatlınsınlar. Onlar isə yataqlarına girməyincə, rahat olmazlar. Uşaqlar sakitləşən kimi o, öz nağıllarını onlara danışmağa başlayır.

Bəli, budur, uşaqlar yatdılar, Ole-Lukoye də onların çarpayılarında oturur. O çox qəşəng geyinmişdir – əynində və kaftanın nə rəngdə olduğunu demək olmaz: Olenin hansı tərəfə çevrilməsinə görə, bu kaftan gah göy kimi yatır və şairin, kitabı açdıqda söylədiyi bu sözləri sanki rəngə, gah yaşıl rəngə, gah qırmızı rəngə çalır. Onun qoltuğunda iki çətir var, bunlardan biri şəkillidir. Bu çətiri Ole yaxşı uşaqların üstünə açır, onda uşaqlar bütün gecəuzunu maraqlı nağılları yuxuda görürlər. O biri çətir lap sadə və salyadır. Ole bu çətiri pis uşaqların üstünə açır. Onlar da bütün gecəni kötük kimi yatıb

¹ Ole-Lukoye – Ole, gözciyəzlərini yum! (danimarka dilində)

qalırlar. Səhər də belə məlum olur ki, onlar yuxuda heç bir şey görməyiblər!

İndi gəlin qulaq asaq, görək Ole-Lukoye düz bir həftə Yalmar adlı bir uşağın yanına gəlib, hər axşam ona necə nağıllar danışmışdır. O, haman uşağa düz yeddi nağıl danışmışdır, axı bir həftədə yeddi gün var.

BAZAR ERTƏSİ

Ole-Lukoye Yalmarı yatağına uzandırıb dedi: – Bax belə! İndi hər şeydən əvvəl mən otağı bəzəyim!

Budur, otağın içində dibçəklərdəki bütün çiçəklər bircə anda böyüyüb yekə ağac oldular və öz uzun budaqlarını lap tavana qədər uzatdılar. Otaq dönüb qəşəng bir köşk oldu. Ağacların budaqları çiçəklərlə doldu. Çiçəklərin hər biri gözəllikdə və ətirdə qızılgüldən geri qalmazdı, onların dadı isə (əgər onları dadmaq istəyən olsaydı), mürəbbədən də şirin idi. Meyvələri isə, qızıl kimi parıldayırdı. Bunlardan başqa, ağaclarda yumru kökələr də vardı. Onların içinə o qədər kişmiş doldurmuşdular ki, az qalırdı partlasınlar. Bunlar lap möcüzə kimi idi! Amma birdən Yalmarın dərs kitabları olan stol siyirməsindən bərk zarılıtlar eşidildi.

– Orada nə olmuşdur? – deyə Ole-Lukoye stola yaxınlaşdı və siyirməni açdı.

Belə məlum oldu ki, orada şaqqıltı və cırıltı qoparan aspid yazı taxtası imiş. Onun üstündə yazılmış məsələdə bir səhv varmış və bütün rəqəmlər hərə bir tərəfə qaçıb dağılmaq istəyirmiş. İpdən asılmış qrifel isə xırdaca bir it kimi hoppanır, atılıb-düşürdü: o can-başla işə kömək etmək istəyirdi, amma əlindən heç bir şey gəlmirdi. Yalmarın dəftərindən də şikayətli zarılıtlar gəlirdi; onları eşidəndə, adamı qorxu basırdı. Bu dəftərin hər bir səhifəsində sətrin başında yan-yana iri və xırda hərflər vardı. Bunlar hamısı çox qəşəng idi. Bunlar nümunə üçün yazılmış

hərflər idi. Bunların yanında isə, özlərini onlar kimi gözəl sayan başqa hərflər də düzülüşdü. Bunları Yalmar özü yazmışdı. Bu hərflər altlarından karandaşla çəkilmiş xəttin üzərində dümdüz durmaq əvəzinə, lap onun üstünə yıxılırdılar.

Nümunə üçün yazılmış hərflər onları öyrədib deyirdilər: – Bax, belə durmaq lazımdır! Bax belə, – azacıq sağ tərəfə əyilmək lazımdır!

Yalmarın yazdığı hərflər isə, onlara belə cavab verirdilər:

– Vay, elə biz də istəyirik ki, elə duraq, amma bacarmırıq! Biz yaman kifirik!

– Sizi bir qədər çəkib düzəltmək lazımdır! – deyə Ole-Lukoye dilləndi.

– Vay, yox, yox! – deyə hərflər çığırdılar və haman saat özlərini düzəltdilər, lap qəşəng oldular!

– Hə, indi bizim nağıl danışmağa vaxtımız yoxdur! – deyə Ole-Lukoye sözünə davam etdi. – Gəlin məşq edək! Bir-iki! Bir-iki!

O, Yalmarın hərflərini elə yaxşı hazırladı ki, onlar indi dümdüz və səliqə ilə durmuşdular, – yalnız nümunə üçün yazılmış hərflər belə dura bilər. Amma Ole-Lukoye çıxıb getdikdən sonra Yalmar səhər yuxudan oyandı, hərflər yenə əvvəlki kimi kifir idilər.

ÇƏRŞƏNBƏ AXŞAMI

Yalmar yerinə gircək, Ole-Lukoye öz sehrli şırıncasını mebelə toxunduran kimi, otaqdakı bütün əşyalar, – tüpürcəkqabından başqa əşyaların bir-birilə danışmağa başladı. Tüpürcəkqabı dinmirdi və öz-özlüyündə o biri şeylərin belə yüngül xasiyyətli olmalarına acığı tuturdu. Axı heç belə də şey olarmı ki, elə həmişə yalnız öz barəndə düşünəsən, danışasan, amma fağır-fağır bir küncdə durub özünə tüpürməyə icazə verən tüpürcəkqabını heç saymayasan?!

Kamodun üstündə divardan zər çərçivəli böyük bir şəkil asılmışdı. Burada gözəl bir yerin mənzərəsi çəkilmişdi: uca, qoca ağaclar, otlar, çiçəklər və yaraşlıq sarayların yanından harasa, uzaqlara, meşənin arxasına axıb gedən və ucsuz-bucaqsız dənizə qovuşan geniş bir çay.

Ole-Lukoye sehrli şırıncasını bu şəkllə toxundurdu və orada çəkilmiş quşlar nəğmə oxumağa başladılar, ağacların budaqları tərپəşdi, buludlar göy üzündə axışdılar: hətta onların kölgələrinin şəkil üzərində necə hərəkət etdiyi də görünürdü.

Sonra Ole, Yalmarı şəklin asıldığı yerə qaldırdı və oğlan da ayaqlarını yumşaq otların içinə qoydu. Ağacların yarpaqları arasından süzülüb düşən günəş işığının altında o, çaya sarı qaçdı; çayın qırağında suda yırğalanmaqda olan xırdaca qayığa mindi. Qayıq qırmızı və ağ rənglərlə boyanmışdı, onun yelkənləri isə gümüş kimi parıldayırdı. Başlarına qızıl taclar taxılmış, boyunlarında göy ulduzlar parıldayan altı qu quşu xırdaca qayığı yaşıl meşənin qabağında çəkə-çəkə apardılar. Bu meşədəki ağaclar pıçiltı ilə quldurlardan və küpəgirən qarılardan danışdı; çiçəklər isə, xırdaca gözəl pərilərdən və kəpənəklərin nağıllarından söhbət edirdi.

Gümüş və qızıl pulcuqlu qəribə balıqlar qayığın dalınca üzə-üzə gəlir, gah baş vurur, gah da sudan hoppanıb yenə şappıltı ilə suya düşürdü. İrili-xırdalı qırmızı və göy rəngli quşlar bir-birinin iki uzun cərgədə qatarlaşaraq Yalmarın ardınca uçub gəlirdi; ağcaqanadlar bir-birini itələyir, may böcəkləri isə vızılдаşırdı: "vız, vız!". Onlar hamısı Yalmarı ötürmək istəyirdilər, hər biri də onun üçün bir nağıl hazırlamışdı.

Bəli, bax, buna deyərlər qayıqda üzmək!

Meşələr gah qalınlaşır və qaranlıqlaşır, gah da üzərinə günəş işığı düşmüş və hər yeri çiçəklərlə dolu ən qəşəng bağlara bənzəyirdi. Çayın kənarlarında böyük, billur və mərmər saraylar ucalırdı, bu sarayların eyvanlarında şahzadə qızlar durmuşdular – bunlar hamısı Yalmarın tanıdığı ve onlarla tez-tez oynadığı qızlar idi, – onlar əllərini Yalmarı uzadırdılar. Hər birinin sağ

əlində şəkərdən hazırlanmış gözəl bir donuz balasına oxşar konfetlər vardı, – şirniyyat satan arvaddan belə konfetləri tək-tək tapıb almaq olar. Yalmar, sarayların yanından üzüb keçərkən, əlini uzadıb konfeti tutur, amma şahzadə qız onu əlindən buraxmırdı, konfet sınırdı və onların hər ikisinə pay düşürdü: Yalmarı böyük parça, şahzadə qıza isə kiçik parça qalırdı. Bütün sarayların qabağında xırdaca şahzadələr keşikdə durmuşdular, onlar qızıl qılınclarını çəkib Yalmarı salam verirdilər; onun başına kişmiş və qalay əsgərlər yağdırırdılar, – bunlar, əlbəttə, əsl şahzadələr idi!

Yalmar meşələrdən, cürbəcür iri qəsrlərdən və şəhərlərdən üzüb keçirdi... O, dayəsinin yaşadığı şəhərdən də üzüb keçdi. Yalmarı körpəliyindən haman dayə saxlayıb böyütmüşdü və o, Yalmarı yaman çox istəyirdi. İndi, budur, Yalmar onu gördü: dayə ona baş əyir, əlini yelləyir və bir zaman özü qoşub, Yalmarı göndərdiyi bu təsirli nəğməni ona oxuyurdu:

Mən burdayam, ürəyim qalib sənin yanında.
Ay Yalmarcan, ay mənim əziz, istəkli oğlum!
Axı sənin dəyirmi alnından, yanağından,
Dodağından öpərdim, balacan, qurban olum!
Sənin ilk sözlərini eşitdim dil açanda,
Ürəyim qəmlə doldu səndən ayrılanda mən...
Allah saxlasın səni hər dərddən, hər bəladan,
Sən işıqlı cənnətdən gəlmiş şux bir mələksən!..

Quşlar öz səslərini bu nəğməyə qoşur, çiçəklər oynayır, qoca söyüd ağacları başlarını yırğalayıb Ole-Lukoyenin sözlərini təsdiq edirdilər, elə bil ki, Ole onlara da nağıl danışdı.

ÇƏRŞƏNBƏ

Amma yağış ay yağır ha! Yalmar onun səsinə lap yuxuda da eşidir. Ole-Lukoye pəncərəni açdıqda, belə məlum oldu ki, su pəncərənin içinə qədər qalxmışdır. Yekə bir göl əmələ gəlmişdir! Amma evin lap qabağında gözəl bir gəmi lövbər salmışdır.

– Yalmar, səyahətə çıxmaq istəyirsənmi? – deyə Ole soruşdu. – Gecə, yad ölkələri gəzərsən, səhər üçün yenə evdə olarsan!

İndi budur, Yalmar, əynində bazar günləri geydiyi paltar, birdən-birə özünü gözəl bir gəminin içində gördü. Hava haman saat açıldı. Gəmi, şəhərin küçələrilə üzüb kilsənin yanından keçdi, – hər tərəf başdan-başa yekə bir göl olmuşdu. Axır gəmi, üzə-üzə o qədər uzaqlaşdı ki, yer gözdən itdi. Göylərin uca qatında bir qatar durna uçurdu. Onlar da öz vətənlərindən ayrılıb uzaq isti ölkələrə gedirdilər. Onlar bir-birinin ardınca iki uzun cərgədə qatarlaşaraq uçurdular. Durnalar indi xeyli vaxt idi ki, yola çıxmışdılar. Onlardan biri bərk yorulmuşdu, qanadları demək olar ki, sözünə baxmırdı. O, hamıdan dala qalmışdı; sonra daha da dalda qalıb qanadlarını sallaya-sallaya, get-gedə lap aşağı enməyə başladı. Budur, o, qanadlarını bir-iki dəfə də yellədi, amma... boş yerə! Bir azdan sonra o, gəminin dor ağacına toxundu, iplərdən sürüşə-sürüşə, tappıltı ilə gəminin göyertəsinə düşdü.

Gəmi şagirdi onu götürüb hinduşkaların, ördəklərin və toyuqların yanına hinə saldı. Yazıq durna durub qəmgin-qəmgin yan-yörəsinə baxırdı.

– Bir buna bax ha, – deyə toyuqlar qaqqıldaşdılar.

Hind xoruzu var gücü ilə özünü şişirdib durnadan soruşdu ki, o kimdir? Ördəklər isə, geri çəkilə-çəkilə, bir-birini itələyə-itələyə qığıldaşırdılar: “Ax-maq! Ax-maq!”.

Durna onlara isti Afrikadan, piramidalardan və səhrada vəhşi atlar kimi bərk qaçan dəvəquşlarından danışdı. Amma ördəklər heç bir şey başa düşmədilər, yenə də bir-birini itələyə-itələyə qığıldaşdılar:

– Düzdürmü, o axmaqdır?

– Əlbəttə axmaqdır! – deyə hind xoruzu onların sözünü təsdiq etdi və acığından özünü şişirdib nə isə kəkələdi.

Onda durna susub öz Afrikası barəsində düşünməyə başladı.

– Sizin nə qəribə incə ayaqlarınız var! – deyə hind xoruzu dilləndi. – Onların arşını neçəyədir?

– Qığ! Qığ! Qığ! – deyə gülünc ördəklər qığıldaşdılar; amma durna bunların hamısını qulaqardına vurdu.

Hind xoruzu durnaya dedi: – Siz də bizə qoşulub gülə bilərdiniz! Amma mən yaman tutarlı söz dedim ha! – deyə o əlavə etdi. – Yoxsa siz zarafat başa düşmürsünüz? Nə kütbeyinsiz! Nə olar ki, biz onsuz da əylənərik! – deyə o yenə nə isə kəkələdi.

Toyuqlar qaqqıldaşdılar, ördəklər də qığıldaşdılar: onlar üçün bu yaman gülməli idi.

Amma Yalmar hinə yaxınlaşıb qapısını açdı, durnanı işarə ilə öz yanına çağırdı, durna hoppanıb onun yanına – göyertəyə çıxdı, – durna daha dincəlib rahatlanmışdı. Budur, durna Yalmar razılıq edirmiş kimi baş əydi, sonra enli qanadlarını açıb isti ölkələrə sarı uçdu. Toyuqlar yenə qaqqıldaşdılar, ördəklər qığıldaşdılar, hind xoruzu isə, özünü elə tox tutdu ki, pipiyi qıpqırmızı oldu.

– Sabah sizdən şorba bişirəcəklər, – deyə Yalmar öz çarpayısında yuxudan ayıldı.

O, Ole-Lukoye ilə birlikdə bu gecə çox gözəl səyahət etmişdi.

CÜMƏ AXŞAMI

Ole-Lukoye dedi:

– Bilirsənmi nə var? Amma qorxma ha! Bu saat sənə bir siçan göstərəcəyəm! – Doğrudan da onun əlində çox qəşəng bir cıqqılı siçan var idi. – Bu siçan səni toya çağırmağa gəlmişdir: bu gecə iki siçan toy etmək istəyir. Onlar döşəmənin altında, sən ananın ambarında yaşayırlar. Deyirlər ki, ora çox gözəl mənzildir!

– Bəs mən döşəmədəki dəlikdən içəri necə keçə bilərəm? – deyə Yalmar soruşdu.

– O mənim boynuma! – deyə Ole-Lukoye cavab verdi. – Mən səni lap bapbalaca edərəm.

O öz sehrli şırıncasını Yalmar toxundurandan kimi, birdən-birə kiçilməyə başladı və o qədər kiçildi ki, lap barmaqboylu uşaq boyda oldu.

– Ole-Lukoye ona dedi:

– Qalay əsgərceyin mundirini alıb geyə bilərsən. Elə bilirəm ki, o sənə əyninə yaxşı gəlir. Qalay əsgərceyi mundiri geyib toya getmək nə yaxşıdır!

– Çox yaxşı! – deyə Yalmar razılaşdı və mundiri əyninə geydikdən sonra, ən yaxşı qalay əsgərceyiə bənzədi.

Cıqqılı siçan Yalmarə dedi:

– Zəhmət olmasa, ananızın oymağının içində əyləşin. Mən sizi sürüb aparacağam.

– Yəqin ki, sizə çox zəhmət olmaz?! – deyə Yalmar cavab verdi.

Beləliklə onlar siçanların toyuna getdilər.

Onlar siçanların döşəmədə açdıqları dəlikdən içəri girib əvvəlcə uzun bir dəhlizə keçdilər, bura o qədər dar idi ki, yalnız oymağın içində buradan keçmək olardı. Dəhliz, işıldayan çürüntülərin işığında apaydın idi.

– Buradan nə yaxşı qoxu gəlir, elə deyilmi? – deyə Yalmar apan siçan ondan soruşdu. – Bütün dəhlizə piy sürtülmüşdür! Bundan yaxşı nə ola bilər!

Axır onlar gəlib toy məclisi keçirilən zala çatdılar. Sağ tərəfdə xanım siçanlar durub bir-birilə pıçıldaşır və gülüşürdülər, sol tərəfdə isə, siçan bəylər durub xırdaca pəncələri ilə bığlarını bururdular, ortalıqda isə içi ovulub yeyilmiş qırmızı pendir parçasının üstündə bəylə gəlin oturub hamının gözü qabağında dalbadal öpüşürdülər. Nə olar ki, axı onlar daha bir-birinə nişanlanmışdılar, indi isə evləndilər.

Qonaqlar da elə hey gəlirdilər. Axır o qədər basırıq oldu ki, xoşbəxt bəylə gəlini itələyə-itələyə lap qapının ağzına apardılar, belə ki, daha nə içəri girmək, nə də eşiyə çıxmaq olardı. Zala da dəhliz kimi başdan-başa piy sürtmüşdülər. Yeməyə heç bir şey yox idi, şirni yerinə qonaqlara noxud dənələri gətirdilər. Bunların hər birinin üzərinə bəylə gəlinin qohumlarından biri, onların adlarını, yəni əlbəttə ki, hər bir adın baş hərfini naxışlamışdı. Bəli, bu lap qəribə şey idi!

Bütün siçanlar təsdiq etdilər ki, toy lap gözəl toydur, vaxtları çox xoş keçdi.

Yalmar evlərinə qayıtdı. O da belə gözəl bir məclisdə olmuşdu. Amma qalay əsgərceyin mundirini geydiyi üçün o yaman büzüşmüşdü.

CÜMƏ

Ole-Lukoye dedi:

– Heç inanmalı deyil ki, nə qədər yaşlı adam mənə öz yanına çəkməyə can atır! Ən çox o adamlar çalışır ki, nə işə pis işlər görüblər. Onlar mənə deyirlər ki: “Ay əziz, mehriban Ole, biz heç gözlərimizi yuma bilmirik; bütün gecəni yerimizdə uzanıb yuxusuz qalırıq və gördüyümüz pis işlər bizim dövrəmizi alır: murdar cinlər kimi çarpayımızın yanında oturub bizim üstümüzdə qaynar su çiləyirlər. Ay Ole, heç olmasa gəl, onları qov ki, biz yaxşıca yata bilək. Biz bunun əvəzində sənə çox yaxşı mükafat verərik! – deyə onlar dərindən ah çəkirlər. – Di, gecən xeyrə qalsın, Ole! Pullar pəncərədədir!”. Ancaq mən pul ilə heç kimin yanına getmirəm, – deyə Ole-Lukoye sözlərini qurtardı.

– Bu gecə biz nə edəcəyik? – deyə Yalmar soruşdu.

– Yenə toya getmək istəyirsənmi? Amma bu toy dünənki toy kimi deyil. Sənə bacının, əyninə matros libası geymiş German adlı böyük oyuncaq Berta adlı gəlinciklə evlənmək istəyir. Bundan başqa, bu gün Bertanın anadan olan günüdür. Onun üçün xeyli hədiyyələr hazırlayıblar.

– Bilirəm! Bilirəm! – deyə Yalmar cavab verdi. – Elə ki, gəlincik və oyuncağına təzə paltar lazım oldu, bacım haman saat onlar üçün ya anadan olan gün, ya da toy düzəldir. O, yüz dəfə belə etmişdir.

– Hə, bu gecə də yüz birinci dəfə, yəni axırıncı dəfə olacaq. Buna görə də bu çox qəribə olacaq. Bir bax gör!

Yalmar stola sarı baxdı. Stolun üstündə kartondan bir ev var idi. Evin pəncərələrindən işıq gəlirdi, bütün qalay əsgərlər də

əllərində tüfəng farağat komandasında durmuşdular. Bəy ilə gəlin düşüncəli bir halda döşəmədə oturub stolun ayağına söykənmişdilər; bəli, onlar çox şey düşüncəli idilər! Ole-Lukoye nənənin qara tumanını əyninə geyib onlara nikah oxudu. Sonra otaqdakı bütün mebellər səs-səsə verib marş havasında əyləncəli bir nəğmə oxumağa başladılar, bu nəğməni karandaş ybəstələmişdir:

Mahnımız qoy girsin qapı-bacadan,
Bəy ilə cəlinə çatsın ucadan.
Nə lovğa oturub onlar yanbayan,
Qayrılıb hər biri çənkə otdan.
Dəri də çəkiblər hələ hər yandan...

Mahnı oxuyuruq biz: “ay can-ay can!”.

Sonra cavan ər-arvada hədiyyələr verildi, amma onlar yemək yemədilər. Öz məhəbbətlərindən doymuşdular.

– Yaxşı, biz indi bağa gedək, yoxsa yad ölkələrə səyahətə? – deyə cavan ər, arvadından soruşdu.

Məsləhət üçün təcrübəli səyahətçi qaranquşu və qoca toyuğu çağırdılar; bu toyuq beş dəfə cücə çıxarmışdı. Qaranquş onlara isti ölkələrdən danışdı, o yerlərdə salxım-salxım üzümlər yetişir; orada hava çox mülayimdir, orada dağlar elə rənglərə çalır ki, burada onu heç ağıla da gətirmək olmaz.

– Amma orada bizim qıvırcıq kələm bitmir! – deyə toyuq dilləndi. – Bir ay mən öz cücələrimlə bir kənddə yaşamışam. Orada bir yekə qum təpəsi vardı; biz kefirmiz istədiyi qədər orada eşələnərdik; bundan başqa, bizə bostana girməyə də icazə verərdilər.

Orada kələm bitmişdi. Ah, o kələm necə yamyaşıl idi. Dünyada ondan gözəl şey ola bilməz!

– Axı, hər bir kələm iki damcı su kimi lap o biri kələmə bənzəyir! – deyə qaranquş cavab verdi. – Bir də ki, burada havalər tez-tez xarablaşır.

– Eh, buna öyrəşmək olar, – deyə toyuq dilləndi.

– Amma bura soyuqdur, bir də görərsən ki, donubsan!

– Kələm üçün elə bu yaxşıdır, – deyə toyuq cavab verdi. – Bir də ki, axı bizim yerdə də isti vaxtlar olur! Budur, məsələn, dörd il bundan qabaq burada yay düz beş həftə uzandı. Özü də elə isti idi ki, heç nəfəs almaq olmurdu. Yeri gəlmişkən onu da deyim ki, bizim yerlərdə haman uzaq ölkələrdə olan zəhərli ilanlar və vəhşi heyvanlar yoxdur. Quldurlar da yoxdur. Yalnız mürtədlər bizim ölkəni dünyada ən yaxşı ölkə hesab etməzlər. Belələrinin bizim ölkədə yaşamağa haqqı yoxdur! – deyə toyuq ağladı. – Axı mən də səyahət eləmişəm, bir çəlləyin içində düz on iki mil (20 km-ə yaxın) yol getmişəm, – səyahətdə heç bir xoşa gələn şey görməmişəm.

– Bəli, bizim toyuq çox ağıllıdır, – deyə Berta gəlincik dilləndi. – Dağlara çıxıb veyillənmək, mənim də heç xoşuma gəlmir. Elə onu bilirsən ki, gah yuxarı çıxırsan, gah aşağı enirsən, gah yuxarı çıxırsan, gah aşağı enirsən, yox, yaxşısı budur ki, biz, haman o qumu bol olan kəndə gedək və içində kələm bitən bostanda gəzməyə çıxaq.

Onlar bu qərara gəldilər.

ŞƏNBƏ

Ole-Lukoye Yalmarı yatağına uzandıran kimi, Yalmar ondan soruşdu:

– Bu gün də nağıl danışacaqsanmı?

– Bu gün buna vaxt yoxdur, – deyə Ole cavab verdi və oğlanın başı üstündə öz qəşəng çətrini açdı. – Bircə bu çinlilərə bir tamaşa elə!

Çətir, üzərindən göy ağaclar və ensiz körpülər çəkilmiş şəkilli Çin fincanına oxşayırdı; körpülərin üstündə cıqqılı çinlilər durub başlarını tərpətdirdilər.

– Bu gün sabahkı gün üçün bütün dünyanı bəzəmək lazımdır! – deyə Ole sözünə davam etdi. – Sabah bayram günüdür, bazar günüdür. Mən gərək kilsənin qülləsinə çıxıb kilsə cinlərinin

işlərini yoxlayam. Onlar kilsə zənglərini təmizləməlidirlər, yoxsa zənglər sabah yaxşı səslənməz. Sonra gərək çölə çıxıb görün külek otların və yarpaqların tozlarını aparıb ya yox. Ondan sonra da növbə ən çətin işə gəlib çatacaqdır. Gərək bütün ulduzları göydən çıxarıb təmizləyəm. Mən onları öz önlüyümə yığıram, hər bir ulduzu və onun göydəki dəliyini nömrələyirəm ki, sonra hər birini öz yerinə qoyum, yoxsa onlar öz yerlərində yaxşı durmazlar və bir-bir göydən qopub yerə tökülərlər.

– Bir bura baxın, cənab Ole-Lukoye! – deyə divardan asılmış köhnə şəkil birdən dilə gəldi, – Mən Yalmarın ulu babasıyam və sizdən çox razıyam ki, siz nəticəmə nağıllar danışırınsınız; amma siz onun fikrini çəşdirməməlisiniz. Göydən ulduzları çıxarmaq və təmizləmək mümkün olan şey deyildir: ulduzlar da bizim yer kimi göy cisimləridir, elə onların gözəlliyi də bundadır.

– Çox sağ ol, ay ulu baba! – deyə Ole-Lukoye cavab verdi. – Çox sağ ol! Sən ailənin başçısısan, hamımızın böyüyəsən, amma yenə də mən səndən böyüyəm! Mən qoca bütperəstəm; qədim romalılar və yunanlar məni yuxugörmə allahı sayırdılar. Mən ən məşhur adamların evlərində olmuşam, yenə də onların qapısı mənim üzümə açıqdır; mən yaxşı bilirəm ki, həm böyüklərlə, həm də kiçiklərlə necə rəftar etmək lazımdır. İndi sən özün danışa bilərsən. Ole-Lukoye bunu deyib çətirlərini qoltuğuna vurdu və çıxıb getdi.

– Bir bax ha, yəni adam öz fikrini də deyə bilməz! – deyə köhnə şəkil mızıldandı. Bu vaxt Yalmar yuxudan oyandı.

BAZAR

Ole-Lukoye dedi:

– Axşamın xeyir!

Yalmar ona baş əydi, cəld yerindən sıçrayıb ulu babasının şəklinin üzünü divara çevirdi ki, yenə dünənki kimi söhbətə baş qoşmasın.

Yalmar dedi:

– İndi sən mənə, bax, bu nağılları danış: bir qabıq içində doğulmuş beş yaşıl noxud dənəsinin nağılı, toyuq ayağına bənd olmuş xoruz ayağının nağılı, özünü tikiş iynəsi sayan yamaq iynəsinin nağılı.

– Hə, az olsun, yaxşı olsun! – deyə Ole-Lukoye cavab verdi. – Yaxşısı budur ki, mən sənə bir şey göstərim. Mən sənə qoy öz qardaşımı göstərim, onun da adı Ole-Lukoyedir, amma o hər adamın yanına ömründə bircə dəfədən artıq gəlməz. Amma gələndə də, adamı götürüb öz tərkinə, ata mindirər və ona nağıl danışar. O yalnız ikicə nağıl bilir: bunlardan biri elə gözəldir ki, heç deyiləsi deyil, amma o biri... elə qorxuludur ki, deməyə söz tapmıram.

Ole-Lukoye Yalmarı qucağına götürüb pəncərənin qabağına apardı və dedi:

– Bu saat mənim qardaşımı, yəni o biri Ole-Lukoyeni görəcəksən. Adamlar onun adına Ölüm deyirlər. Görürsənmi, o heç də şəkillərdə çəkildiyi kimi qorxunc bir skelet deyildir. Əynindəki kaftana qusar mundiri kimi gümüş güləbətənlə naxış çəkilmişdir. Çiynində qara məxmər bir plaş yellənir... Bir bax, gör necə at çapır!

Yalmar baxıb o biri Ole-Lukoyenin öz tərkinə həm qocaları, həm də uşaqları alaraq, necə çapdığını gördü. Onlardan bəzisini o, qabağında, bəzisini isə arxasında oturdurdu, amma həmişə əvvəlcə soruşurdu:

– Sənin qiymətlərin necədir?

– Yaxşıdır! – deyə hamı cavab verirdi.

– Göstər görüm!

Onlar aldıqları qiymətləri göstərməli olurdular. Qiymətləri əla və yaxşı olanları o öz qabağına oturdur, onlara şirin nağıllar danışır. Qiymətləri orta və pis olanları arxasında oturdurdu və onlar qorxulu bir nağıl eşitməli olurdular. Onlar qorxudan titrəyir, ağlayır və atdan hoppanmaq istəyirdilər, amma bunu edə bilmirdilər, çünki haman saat yəhərə yapışb qalırdılar.

– Bu Ölüm ki, lap gözəl bir Ole-Lukoyedir! – deyə Yalmar dilləndi. – Mən ondan heç bircə tikə də qorxmuram!

Ole dedi:

– Heç qorxmalı bir şey yoxdur! Amma çalış ki, qiymətlərin həmişə yaxşı olsun.

– Bax, bu yaxşı nəsihətdir! – deyə Yalmarın ulu babasının şekli dilləndi. – Amma hər halda, deməliyəm ki, hərdənbir adam öz fikrini söyləməlidir.

O çox razı qalmışdı.

Bax, bu da sənə Ole-Lukoyenin bütün əhvalatı! Axşam olanda, qoy o özü sənə yenə də bir şey danışsın.

1840-1842

Biri vardı, biri yoxdu, kasıb bir şahzadə vardı. Onun ölkəsi çox kiçik idi, amma bununla bərabər lap da elə xırdaca deyildi ki, şahzadə evlənmə bilməyəydi. O özü də evlənmək istəyirdi.

Əlbəttə, o gedib imperatorun qızına desəydi ki: “Mənə ərə gələrsənmi?” – Bu onun tərəfindən çox yekəbaşlıq olardı. Amma şahzadənin yaxşı adı-sanı vardı. Belə ki, yüzlərlə şahzadə qızlar onun təklifini sevinə-sevinə qəbul edərdilər. Amma maraqlıdır ki, görəsən, imperatorun qızı ona nə cavab verər? Gəlin, bu əhvalatın necə olduğunu dinləyək. Şahzadənin atası ölmüşdü, onun qəbrinin üstündə tayı-bərabəri olmayan gözəl bir qızılgül kolu bitmişdi. Bu kol ancaq beş ildə bir dəfə çiçəklənərdi və lakin tək bircə qızılgül açardı. Amma bu, elə bir gül idi ki, gəl görəsən! Bu gül elə xoş ətir saçırdı ki, onu bir dəfə qoxlayanda, adam bütün dərini-qəmini unudurdu. Şahzadə oğlanın bir bül-bülü də var idi. Bu bül-bül elə qəribə cəh-cəh vurardı ki, elə bil dünyada nə qədər gözəl nəğmələr varsa, hamısı onun xırdaca boğazına toplanmışdır. Şahzadə oğlan qızılgül kolunu da, bül-bülü də imperatorun qızına hədiyyə etmək istəyirdi. Onları böyük, gümüş sandıqçalara qoyub qıza göndərdilər.

İmperator buyurdu ki, gümüş sandıqçaları birbaşa böyük zala aparsınlar; şahzadə qız orada qulluqçu qızlarla “qonaq-qonaq” oynayırdı, – onun başqa bir işi-peşəsi yox idi. Şahzadə qız içində hədiyyə olan böyük, gümüş sandıqçaları görəndə, sevindiyindən əllərini bir-birinə vurdu.

– Nə olaydı, onların içində cıqqılı bir pişik olaydı! – deyə şahzadə qız səsləndi.

Amma birinci sandıqçanın içində bir qızılgül kolu və onun budağında qəşəng bir qızılgül var idi.

– Ay aman, gör bunu nə qəşəng qayırlar! – deyə qulluqçu qızlar kəkələdilər.

– Qəşəng nədir, – deyə imperator dilləndi, – bu ki, lap qiymətdir!

Amma şahzadə qız qızılgülə əlini vurduqda, az qaldı ki, ağlasın.

– Vay, ay ata! – deyə o dilləndi. – Bu ki, qayıрма deyil, əsl güldür!

– Ay aman! – deyə bütün saray adamları təkrar etdilər. – Bu ki, əsl güldür!

İmperator belə buyurdu:

– Bir dayanın! Əvvəlcə baxaq görək, o biri sandıqçada nə var.

O biri sandıqçanı açan kimi içindən bir bülbül çıxıb elə qərribə cəh-cəh vurmağa başladı ki, onun barəsində bir pis söz deməyə heç kəsin dili gəlmədi.

– Superbe! Charmant!¹ – deyə qulluqçu qızlar ağız-ağıza verdilər; onlar hamısı fransızcanı bir-birindən pis danışdılar.

– Bu quş mənim yadıma, rəhmətlik imperatriçanın açılarkən musiqi çalan burunotu qabını salır! – deyə qoca saray xidmətçisi dilləndi. – Bunun da səsi, oxuması lap elədir.

– Hə, hə! – deyə imperator dilləndi və uşaq kimi ağlamağa başladı.

– Yəqin ki, bu quş əsl quş deyil? – deyə şahzadə qız soruşdu.

– Lap əsl quşdur! – deyə hədiyyə gətirən elçilər ona cavab verdilər. Şahzadə qız:

– Elə isə, qoy hara istəyir uçub getsin! – dedi və şahzadə oğlanın eşq təklifini qəbul etməyə razılıq vermədi.

Amma şahzadə oğlan ruhdan düşmədi, – üz-gözünə qara və qəhvəyi rənglər çəkib, şapkasını gözünün üstünə qoydu və sarayın qapısını döydü.

– Salam, imperator! – deyə o, dilləndi. – Sizin sarayda mənə bir iş tapılırmı?

¹ Misilsizdir! Əladır! (fransızca)

– Burada sənin kimi iş axtaranlar çoxdur! – deyə imperator cavab verdi. – Amma bir dayan, yadıma düşdü, mənə bir donuzotaran lazımdır. Donuzlarımın heç sayı-hesabı yoxdur.

Beləliklə şahzadə oğlanı sarayın donuzotaranı təyin etdilər. Onu donuzların tövlələrinin yanında xırdaca bir daxmada verdilər. Şahzadə oğlan bütün günü oturub nə isə, bir şey qayırdı. Axşama yaxın sehrlı bir qazan qayırdı. Qazanın dövrəsinə çoxlu zıncırov asılmışdı. Qazanın içində bir şey bişirəndə, zıncırovlar cingildəyir, bu nəğməni çalırdılar:

Ah, əzizim Auqustin,
Auqustin, Auqustin,
Ah, əzizim Auqustin,
Hər şey qurtardı-getdi!

Amma ən qərribəsi bu idi ki, əlini qazançadan çıxan buxarın üstünə tutduqda, haman saat bilirdin ki, şəhərdə kim, nə xörək bişirir. Bəli, bu qazança, heç qızılgülün-zadın tayı deyildi!

Bir dəfə imperatorun qızı öz qulluqçuları ilə gəzməyə çıxmışdı. Birdən zıncırovların xoş səslərini eşitdi. O, haman saat dayanıb yaman sevindi. Axı o özü də fortepianoda elə bircə bu havanı çala bilirdi: “Ah əzizim Auqustin!” – Özü də tək bircə barmaq çalırdı.

İmperatorun qızı dedi:

– Aha, mən də bu havanı çalırım! Bəs belə! Deməli ki, bizim donuzotaran savadlı adamdır! Bura baxın, biriniz gedin ondan soruşun görək, haman alətin qiyməti neçəyədir.

Qulluqçu qızlardan biri ayağına taxta başmaq geyib dal həyəətə getməli oldu.

– Bu qazançanı neçəyə deyirsən? – deyə qulluqçu qız soruşdu.

– Şahzadə qızın on öpüşünə. – deyə donuzotaran cavab verdi.

Qulluqçu qız bərkdən dedi: – A, heç elə şey olar!

– Ondan ucuz vermərəm! – deyə donuzotaran onun sözünü kəsdi.

Şahzadə qız qulluqçudan soruşdu: – hə, o nə dedi?

– Düzü, elə söz dedi ki, heç ağıza almalı deyil! – deyə qulluqçu qız cavab verdi. – Yaman pis söz dedi!

– Elə isə qulağıma pıçıldı. Qulluqçu qız onun qulağına pıçıldadı. Şahzadə qızın acığı tutdu:

– Vay həyasız! – deyə o çıxıb getmək istədi, amma... zıncırovlar elə yaxşı çalınırdı ki, adam ayrılıb gedə bilmirdi:

Ah, əzizim Auqustin,
Hər şey qurtardı-getdi!

Şahzadə qız qulluqçuya dedi:

– Bura bax, get ondan soruş bəlkə mənim qulluqçularımdan o öpüş almağa razı ola?

– Yox, sağ olun, – deyə donuzotaran yanına gələn qulluqçu qıza cavab verdi. – Ya gərək şahzadə qız on öpüş verə, ya da qazançanı özümə saxlayacağam.

– Bu nə yaman tərs adamdır! – deyə şahzadə qız deyindi. – Amma nə olsun, çarə yoxdur! Gərək siz bizi dövrəyə alasınız ki, heç bir kəs bizi görməsin.

Qulluqçu qızlar şahzadə qızı dövrəyə aldılar və öz gen tumanları ilə onun qabağını kəsdilər. Donuzotaran, şahzadə qızdan on öpüş aldı, şahzadə qız da donuzotarandan qazançanı.

Ay sevinirdilər ha! O gün bütün axşamı, ertəsi gün də bütün günü qazançanı ocağın üstündən götürmədilər; şəhərdə saray xadimindən tutmuş, çəkməçinin mətbəxinə qədər heç bir mətbəx qalmadı ki, orada nə bişirildiyindən xəbər bilməmiş olsunlar.

Qulluqçu qızlar hoppanıb əllərini bir-birinə vururdular:

– Biz bilirik ki, bugün kim ləzzətli şorba və yağlı qoğal bişirmişdir! Biz bilirik ki, kim sıyıq və donuz kotleti bişirmişdir. Bu nə maraqlıdır!

– Bu lap möcüzədir! – deyə baş saray katibinin arvadı təsdiq etdi.

– Bax, dilinizi saxlayın ha, axı mən imperatorun qızıyam.

– Əlbəttə, bəs necə! – deyə hamı səs-səsə verdi.

Amma donuzotaran (yəni hamının donuzotaran bildiyi şahzadə oğlan) vaxtını boş itirmirdi. O, bir şaxşax qayırmışdı. Bu şaxşaxı tərpədən kimi, dünyada olan bütün valsarı və rəqsləri çalmağa başlayırdı.

Şahzadə qız oradan keçib getdikdə, bunu eşidib səsləndi:

– Bu nə əla şeydir! Nə gözəl havalar çalır? Mən ömrümdə bundan yaxşı şey eşitməmişəm! Gedin ondan soruşun, haman şeyi necəyə deyir. Amma mən daha öpuşən deyiləm ha!

Donuzotaranın yanına gedib qayıdan qulluqçu qız dedi:

– O, şahzadə qızdan yüz öpuş istəyir!

– Dəli olub, nədir? – deyə şahzadə qız çığırıp yola düşdü. Amma bir-iki addım atıb dayandı. – Gərək incəsənətin inkişafına kömək edəsən! – deyə o dilləndi. – Axı mən imperatorun qızıyam! Gedin donuzotarana deyiniz ki, mən ona dünənki kimi on öpuş verərəm, qalanını qoy mənim qulluqçularımdan alsın.

– Əh, biz də istəmirik... – deyə qulluqçu qızlar tərslik etməyə başladılar.

– Boş danışmayın! – deyə şahzadə qız onlara acıqlandı. – Mən onu öpməyə razı olandan sonra, siz gərək lap çoxdan razı olasınız. Yadınızdən çıxarmayın ki, mən sizi yedirib-içirdirəm və sizə donluq verirəm.

Beləliklə qulluqçu qız bir də donuzotaranın yanına getməli oldu.

– Şahzadə qızdan yüz öpuş! – deyə donuzotaran sözündən dönmədi. – Yoxsa şaxşaxı satmayacağam.

– Dövrə vurun! – deyə şahzadə qız əmr verdi. Qulluqçu qızlar onu dövrəyə aldılar, donuzotaran da onu öpməyə başladı.

Eyvana çıxmış olan imperator:

– Donuz yatağının qabağında o nə yığıncaqdır? – deyə soruşdu və eynəyini silib gözünə taxdı. – Hə, qulluqçu qızlar orada yenə nə isə oynayırlar! Gedim, bir baxım!

İmperator lap köhnəlmiş ayaqqabılarının daban tərəfini düzəldib onları şappıldada-şappıldada tez o tərəfə getdi.

İmperator dal həyətə keçib gizlincə, qulluqçu qızlara yaxınlaşmağa başladı. Qızların başı öpüşləri saymağa qarışmışdı. Axı gərək elə olaydı ki, donuzotaran öz haqqını dümdüz alaydı, ona çatası qədərdən nə çox, nə də az olmayaydı. Buna görə də heç kəs imperatoru görmədi. O da, pəncələri üstündə dikəldi.

İmperator öz qızının donuzotaranla öpüşdüyünü gördükdə:

– Bu necə oyundur! – deyə bərkdən çığırdı və başmağının bir tayını çıxarıb qızın təpəsinə vurdu. Bu vaxt donuzotaran qızdan səksən altıncı öpüşü alırdı. – Rədd olun buradan! – deyə imperator acıqlı-acıqlı bağırdı və şahzadə qızı da, donuzotaranı da öz ölkəsindən qovdu.

İndi, budur, şahzadə qız durub ağlayır, donuzotaran da deyir, yağış isə hər ikisinin təpəsindən tökürdü.

– Ah, mən nə bədbəxtəm! – deyə şahzadə qız zarıyırdı. – Axı mən niyə o qəşəng şahzadə oğlana ərə getmədim? Ah, gör mənə nim bəxtim nə pis gətirdi!

Bu vaxt donuzotaran ağacın dalına keçib üzündən qara və qəhvəyi rəngləri sildi, əynindən adi paltarını çıxarıb atdı və öz şahzadə paltarında şahzadə qızın qabağında durdu. Oğlan o qədər qəşəng idi ki, şahzadə qız onun qabağında baş əyməli oldu.

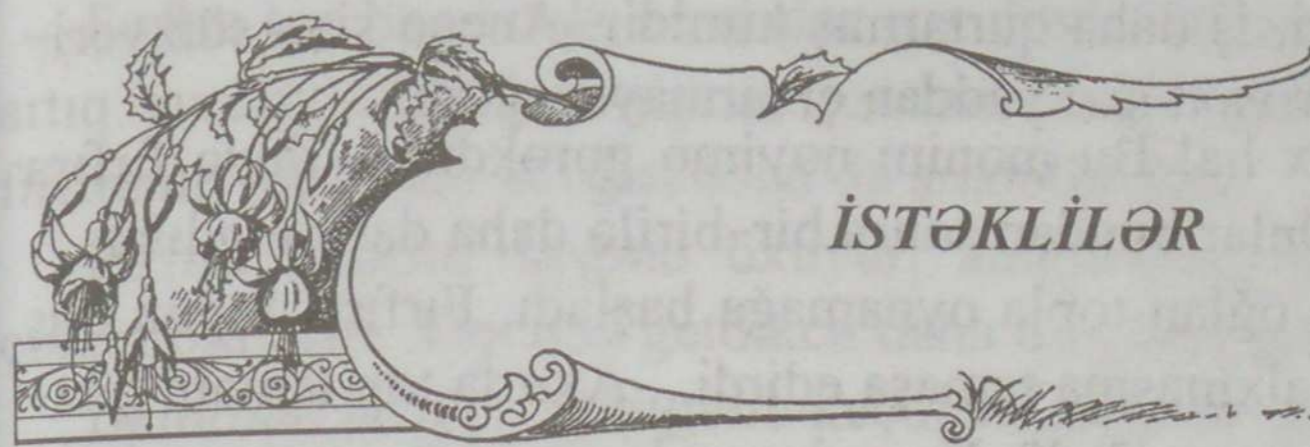
Şahzadə oğlan qıza dedi:

– İndi mənim səndən zəhləm gedir! Sən şahzadəyə ərə getmək istəmədin! Nə bülbülün, nə də gülün qədrini bilmədin, amma boş oyuncaqlar üçün donuzotaranı öpməyə razı oldun! Sənə lap bu da azdır!

O qayıdıb öz ölkəsinə getdi, içəri girib qapını bərk çırpdı və açarla bağladı. Şahzadə qız isə, öz yerində qalıb yalnız bu nəğməni oxumalı oldu:

Ah, əzizim Auqustin,
Hər şey qurtardı-getdi!

1839-1841

İSTƏKLİLƏR

Fırfıra ilə top başqa oyuncaqlarla birlikdə qutunun içində idi. Fırfıra topa dedi:

– İndi ki, biz bir qutunun içindəyik, gəlsənə evlənək?

Ancaq tumacdan tikilmiş top, özünü heç bir xanım qızdan əskik saymadığı üçün, bu suala cavab vermək istəmədi.

O biri gün oyuncaqların yiyəsi olan oğlan, gəlib fırfıranı qırmızı və sarı rənglərlə boyadı, ortasına da mis mıx vurdu. Fırfıra fırlananda, elə qəşəng görünürdü ki!

Fırfıra topa dedi:

– Bir baxın, görün nə qəşəngəm! Bəs indi sözünüz nədir? Gəlsənə evlənək? Nəyimiz bir-birindən əskikdir? Siz hoppanırsınız, mən də oynayıram, Dünyada heç kəs bizdən xoşbəxt ola bilməz.

– Eləmi güman edirsiniz? – deyə top dilləndi. – Siz yəqin bilmirsiniz ki, mənim ata-anam tumac ayaqqabı olublar, həm də mənim içimdə mantar var!

– Mən də qırmızı ağacdan qayrılmışam, – deyə fırfıra cavab verdi, – bir də ki, məni şəhər hakimi özü yonub qayırmışdır. Onun bir torna dəzgahı var, özü də məni elə həvəslə yonmuşdur ki!

– Doğrudanmı? – deyə top inanmamazlıqla soruşdu.

– Əgər yalan deyirəmsə, heç fırladan qamçı mənə toxunmasın! – deyə fırfıra cavab verdi.

Top dedi:

– Siz dildən qoçaqsınız, amma mən yenə də razı ola bilmərəm. Mən, demək olar ki, lap nişanlıyam? Mən elə havaya qalxan kimi, yalı -quşu yuvadan başını çıxarıb soruşur: “Hə necə oldu?, Hə necə oldu?”. Mən həmişə ürəyimdə ona “hə” deyir-

rəm, deməli ki, iş daha qurtarmış kimidir. Ancaq sizə söz verirəm ki, heç bir vaxt sizi yaddan çıxarmayacağam.

– Buna bax ha! Bu mənim nəyimə gərəkdir! – deyə firfıra cavab verdi. Onlar bundan sonra bir-birilə daha danışmadılar.

O biri gün oğlan topla oynamağa başladı. Firfıra, topun quş kimi havaya qalxmasına tamaşa edirdi... Axırda top tamam göz-dən itdi, sonra yerə düşdü. Yerə dəyən kimi, yenə yuxarı qalxdı, – bilmək olmurdu ki, onu nə isə bir şey yuxarı çəkirdi, yoxsa içərisində mantar olduğuna görə belə hoppanırdı. Top doqquzuncu dəfə yuxarı qalxıb bir də qayıtmadı! Oğlan onu nə qədər axtardısa, tapmadı ki, tapmadı!

Firfıra ah çəkib öz-özünə dedi: “Mən bilirəm top hardadır. O, yalı- quşunun yuvasındadır, ona ərə getmişdir!”.

Firfıra top barəsində nə qədər çox düşünürdüsə, ona o qədər artıq vurulurdu. Top başqasını ondan artıq bəyəndiyinə görə, firfıranın topa olan sevgisi daha da şiddətlənirdi.

Firfıra fırlanır, nəğmə oxuyur, amma topu heç yadından çıxara bilmirdi. Top ona getdikcə daha da gözəl görünürdü.

Beləliklə bir çox illər gəlib keçdi və onun sevgisi köhnəlmiş bir sevgi halını aldı.

Elə firfıra özü də qocalmışdı... Bir dəfə onu aparıb üzünə zər çəktilər. O heç ömründə belə gözəl olmamışdı! Firfıra tamam zər içində idi. Özü də fırlana-fırlana elə qijıldayırdı ki, adamın xoşu gəlirdi! O bunu çox gözəl bilirdi. Bir dəfə firfıra xeyli yuxarı hoppanıb yox oldu.

Onu axtardılar, axtardılar, hətta ambara da girib axtardılar, – tapılmadı ki, tapılmadı.

Görəsən, o necə olmuşdu?

O, hoppanıb çirkab vedrəsinə düşmüşdü! Vedrə də su novçasının altında idi və içi hər tullantılarla dolu idi: burada gəmirilmiş kələm qırıntıları, talaşa, zir-zibil vardı.

– Bir gör gəlib hara düşdüm ha! – deyə firfıra köksünü ötürdü. – Burada mənim bütün zərim tökülüb gedəcək, özü də gör kimlərin arasına gəlib düşmüşəm? – deyə o, uzun kələm qırıntısına və bir də almaya bənzər qəribə yumru bir şeyə sarı baxdı. Amma bu alma deyildi. Bu haman köhnə top idi ki, uzun illər su novçasının içində qalıb tamam islanmış və axırda gəlib vedrənin içinə düşmüşdü.

– Allaha şükür olsun, axır ki, bizim tanışlardan birinə rast gəldim, onunla söhbət etmək olar! – deyə top, üzünə zər çəkilmiş firfıraya baxdı. – Axı mən ki, əslində tumacdən tikilmişəm, özü də məni bir qız tikmişdir, içərimdə də mantar var! Amma indi məni görən adam, heç deyə bilərmə ki, mənim əvvəl kim necə olub? Mən, azca qalmışdı ki, yalı quşuna ərə gedəm! Amma su novçasına düşüb düz beş il orada qaldım. Bu, zarafat deyil ha! Özü də ki, bir qız üçün!

Fırfıra dinmirdi, – o öz əvvəlki sevgilisini yadına salırdı və get-gedə inanırdı ki, doğrudan da haman o top idi.

Qulluqçu qız vedrəni boşaltmağa gəldi. – Aha, bizim fırfıramız burdaymış ki! – deyə o dilləndi.

Fırfıranı yenə evə apardılar, özü də hörmət qazandı, amma topu heç yada da salmadılar. Fırfıra özü də öz keçmiş sevgisini daha dilinə də gətirmirdi. Əlbəttə, istəklisi beş il su novçasında qalandan sonra, ona olan sevgi də soyuyar; həm də haman sevgiliyə çirkab vedrəsində rast gəldikdə, onu heç cürə tanımaq olmaz.

1843–1845

Yeddi nağıldan ibarət əhvalat

Birinci nağıl

GÜZGÜ VƏ ONUN QIRINTILARI

Hə, başlayaq! Bax, bizim nağılın axırına yetişdikdə, indi bildiyimizdən daha çox biləcəyik.

Biri vardı, biri yoxdu, lap şeytan kimi yaman acıqlı bir div vardı! Bir dəfə onun kefi yaman kök idi; çünki bir güzgü qayırmışdı, bütün xeyirli və gözəl şeylər güzgüyə düşükdə, demək olar ki, tamam yoxa çıxırdı, amma bütün pis və kifir şeylər tərsinə, daha da artıq gözə çarpır, daha da iyrənc görünürdü. Ən gözəl axar-baxarlı yerlər bu güzgüdə qaynayıb ispanaq horrası kimi bir-birinə qarışmış, ən gözəl insanlar isə, kifir görünürdülər. Ya da adama elə gəlirdi ki, bu adamlar başısağrı durublar, qarınları isə yerli-dibli yoxdur! Bu güzgüdə adamların üzləri o qədər dəyişib kifirləşirdi ki, onları tanımaq olmurdu. Əgər bir adamın üzündə tək bircə çil vardısı, yayılıb onun bütün burnunu və yanağını basmış kimi görünürdü. Bütün bunlar divi yaxşıca əyləndirirdi. Bir adamın ağına xeyirli, faydalı bir fikir gəldikdə, güzgü haman saat ağız-burnunu əyirdi. Div də öz qəribə güzgüsündən o qədər xoşlanırdı ki, qəhqəhə ilə gülməkdən özünü saxlaya bilmirdi. Divin öz məktəbi də var idi, – onun şagirdləri bu güzgüdə bir möcüzə kimi danışirdilər.

Onlar deyirdilər ki: – Ancaq indi insanları, həm də bütün dünyanı əslində olduğu kimi görmək mümkündür!

Onlar bu güzgünü götürüb bütün dünyanı gəzməyə başladılar. Bir azdan sonra heç elə bir ölkə, heç elə bir adam qalmadı ki, onlar kifirləşmiş halda güzgüyə düşməmiş olsunlar. Axırda divin şagirdləri istədilər ki, göyə uçalıb mələkləri də, uca Tanrını da lağa qoyub gülsünlər. Onlar nə qədər çox yüksəyə qalxırdırlarsa, güzgü də o qədər çox əzilib-büzülməyə və ağız-burnunu əyməyə başlayırdı, – belə ki, onu əldə tutub saxlamaq çətin olurdu. Divin şagirdləri getdikcə daha da yuxarı qalxır, Allaha və mələklərə yaxınlaşırdılar; amma birdən güzgü elə əyilib titrədi ki, onların əlindən çıxıb yerə düşdü və çilik-çilik oldu. O, milyonlarla, milyardlarla saysız-hesabsız xırdaca qırıntılara çevrildi və qırıntılar güzgünün özündən çox-çox artıq zərər verdi. Onun toz kimi bəzi xırdaca qırıntıları dünyanın üzünə yayılıb; hərdən elə olurdu ki, adamların gözünə düşüb orada qalırdı. Onda gözünə güzgü qırıntısı düşmüş adam hər bir şeyi tərsinə görməyə başlayır, ya da hər bir şeydə onun yalnız pis tərəflərini görürdü, çünki hər bir qırıntıda bütöv güzgünün bütün xüsusiyyətləri qalmışdı. Bu güzgü qırıntıları bəzi adamların düz ürəyinə gedib çıxırdı, – bu da hər şeydən pis idi: onda adamın ürəyi bir parça buza dönürdü. Bu qırıntıların arasında hərdən eləsi də olurdu ki, onları pəncərənin gözünə salmaq mümkün idi, amma belə “şüşə” salınmış pəncərədən adam gərək öz yaxın dostlarına baxmayaydı. Güzgünün bəzi qırıntıları eynəklərə salınmışdı. Adamlar şeyləri yaxşı görmək və onlar barəsində düzgün düşünmək üçün belə eynəyi taxan kimi, onların başlarına bəla gəlirdi. Xəbis div isə, buna sevinir və qarnına sancı dolana qədər qəhqəhə ilə gülürdü; elə bil ki, onu qıdıqlayırdılar. Güzgünün qırıntılarından çoxu dünya üzərində hələ də uçuşmaqda idi. İndi gəlin onlar barəsində nağıllara qulaq asa.

OĞLAN VƏ QIZ

Bir böyük şəhərdə o qədər ev və adam var idi ki, hərə özü üçün xırdaca bağ salmağa bir yer ayıra bilmirdi, buna görə də çox adam dibçəklərdə otaq çiçəkləri saxlamalı olurdu. Haman bu şəhərdə iki yoxsul uşaq yaşayırdı. Amma onların bağçaları gül dibçəyindən bir azca böyük idi. Uşaqlar bir-birilə qohum deyildilər, amma bir-birini bacı-qardaş kimi sevirdilər.

Bu uşaqların ata-anaları bir-birilə qonşu evlərin lap yuxarısında, çardaqda olurdular; evlər bir-birinə o qədər yaxın idi ki, onların damları demək olar ki, bir-birinə toxunurdu. Bir ailənin pəncərələri, o biri ailənin pəncərələrinə baxırdı. Pəncərələrin altında isə, hər iki evin divarı boyunca novça uzanırdı. Beləliklə üzbəüz yaşayan qonşuların evinə getmək üçün haman novçanın üstündən adlamaq kifayət idi.

Hər iki ailə hərə özü üçün yekə bir taxta qutu tapıb bunların içində, şorbaya tökməyə noxud və göyərti becərirdi. Bundan başqa, hər qutuda xırdaca bir qızılgül kolu da bitmişdi. Bu kollar çox gözəl qol-budaq atmışdı. Bir dəfə uşaqların ata-anaları belə qərara gəldilər ki, hər iki qutunu novçanın dibinə qoysunlar. Onda bir ailənin pəncərəsindən o birinin pəncərəsinə iki cərgə çiçək ləki uzanmış kimi olurdu. Noxudun budaqları qutulardan yaşıl hörüklər kimi sallanır, qızılgül budaqları isə, bir-birinə sarmaşib pəncərələrin dövrəsinə haşiyə kimi hopmuşdu, – elə bil ki, yarpaqlardan və çiçəklərdən zəfər tağları düzəldilmişdi. Qutular çox hündür idi və uşaqları onların üstünə çıxmağa qoymurdular, amma ata-anaları oğlan ilə qıza bir-birinə qonaq getməyə və qızılgül kollarının altında xırdaca skamyalarını qoyub oturmağa icazə verirdilər. Bir-birilə oynamaq onlar üçün nə qədər xoş idi!

Qışda onların bu xoş əyləncələri kəsilirdi. Pəncərələr tez-tez buz bağlayırdı, amma uşaqlar mis pulları peçin üstündə qızdırıb donmuş pəncərə şüşələrinə basırdılar, buz tezliklə əriyir, qərribə

bir pəncərəcik əmələ gəlirdi. Bu pəncərəcik yumruvari olurdu və buradan şən, mehriban bir göz görünürdü: beləliklə oğlan ilə qız, yəni Kay ilə Gerda bir-birinə baxırdılar. Yayda onlar bir dəfə hoppanmaqla bir-birinin evinə gedə bilərdilər, amma qışda gərək əvvəlcə çox-çox pillələri aşağı enəydilər, sonra yenə haman pillələri yuxarı çıxaydılar. Bayırda isə çovğun vıyıldaırdı.

Qoca nənə deyərki: – Bunlar vızıldeşən ağ arılardır!

– Bəs onların da kraliçası varmı? – deyə oğlan soruşardı; o bilirdi ki, əsl arıların kraliçası olur.

– Var, – deyə nənə cavab verərki. – Onların kraliçası qar komaşının ən sıx yerindədir; ancaq o kraliça başqa qar dənələrindən böyükdür, özü də heç bir vaxt aşağıda çox qalmaz. Həmişə qalxıb qara buluda qayıtmağa tələsər. O, tez-tez şəhər küçələrində gecəyarısı uçur və pəncərələrdən baxır, onda pəncərələr çiçək kimi buz naxışları ilə örtülür.

– Görmüşük, görmüşük! – deyə uşaqlar cavab verərdilər və bütün bunların lap doğru olduğuna inanardılar.

– Bəs qar kraliça bura gəlib girə bilməzmi? – deyə bir dəfə qız soruşdu.

– Hünəri var gəlsin görüm! – deyə oğlan cavab verdi. – Mən onu isti peçin üstündə oturdaram, haman saat əriyər.

Nənə onun başını tumarlayıb söhbəti dəyişdirərki.

Bir axşam Kay evlərinə qayıdıb yatağına girmək üçün soyunmadan əvvəl pəncərənin qabağındakı stula çıxdı və şüşədə, buzun əridiyi yerdə, haman yumruvari pəncərəcikdən bayıra baxmağa başladı. Bayırda qar dənələri uçuşurdu. Onların içərisindən çox iri bir qar dənəsi çiçək qutusunun kənarına düşdü və birdən böyüməyə başladı. O qədər böyüdü-böyüdü ki, axırda dönüb bir qadın oldu, bu qadın çox nazik bir tülə bürünmüşdü, bu tül elə bil milyonlarla qar ulduzcuqlardan hörülmüşdü. Çox gözəl olan bu qadın başdan-ayağa qədər buzdan, gözqamaşdırıcı, parıldayan buzdan idi! Amma özü də canlı idi! Onun gözləri ulduz kimi parıldaırdı, amma bu gözlərdə nə istilik, nə də mehribanlıq vardı. Qar qadın oğlana başı və əliylə işarə edib öz yanına

çağırdı. Oğlan qorxub stuldan yerə hoppandı, pəncərənin qabağından isə, yekə quşa bənzər bir şey ötüb keçdi.

Ertəsi gün bərk şaxta oldu, amma ondan sonra hava qızındı, bir qədər keçdikdən sonra isə yaz gəldi. Günəş yeri isindirməyə başladı, otlar cücərdi, qaranquşlar pəncərələrin altında yuva qurmağa başladı, pəncərələr taybatay açıldı və uşaqlar yenə də yerdən xeyli hündür olan öz xırdaca bağçalarında oturmağa başladılar.

Haman yaz qızılqüllər çox yaraşılıq açıldı. Qız qızılqül barəsində bir dua əzbərləmişdi; bu duanı oxuya-oxuya o öz gülləri barəsində düşünürdü. Qız duanı oğlana da oxudu, oğlan da səsini onun səsinə qoşdu:

Açıb qızılqüllər... gözəldir hər yan!

Olar körpə İsa bizlərə əyan!

Uşaqlar bir-birinin əlindən tutub duanı oxuyur, qızılqülləri öpür, günəşin rəngdən-rəngə çalan şövqünə tamaşa edib onunla danışdırlar, – onların gözünə bu parıltılar içində guya körpə İsa özü görünürdü. Bu il yaz günləri nə gözəl idi, ətirli qızılqül kollarının altı nə yaxşı idi, – elə bil ki, bu güllər heç bir vaxt solmayacaqdı!

Kay ilə Gerda oturub heyvanların və quşların şəkilləri çəkilmiş bir kitaba tamaşa edirdilər. Böyük qüllə saatı beşi vurdu.

– Vay! – deyə birdən oğlan qışqırdı. – Ürəyimi nə isə sancdı, gözümə də nə isə düşdü!

Qız xırdaca qollarıyla onun boynunu qucaqladı, amma gözlərinə baxıb heç bir şey görmədi. Oğlan isə gözlərini tez-tez qırpır, tozu çıxarmara çalışırdı.

– Yəqin ki, özü çıxıb düşüb, – deyə axırda o dilləndi.

Ancaq məsələ onda idi ki, haman şey oğlanın gözündən çıxıb düşməmişdi. Həm də bu, sadəcə toz deyil, divin güzgüsünün xırdaca bir qırıntısı idi; – əlbəttə, bizim yadımızdadır ki, hər bir böyük və gözəl şey, haman güzgyüə düşdükdə, xırdaca və yəndəmsiz görünürdü, bütün pis və murdar şeylər isə, daha eybəcər görünürdü; hər bir şeyin pis tərəfləri haman saat adamın gözünə

çarpırdı. Ay yazıq Kay! İndi onun ürəyi dönüb bir parça buz olacaqdı! Ağrı keçdi, amma qırıntı orada qaldı.

– Nə mızıldayırsan? – deyə o, Gerdadan soruşdu. – Ay hay! Sən indi nə kifirsən! Mənim heç yerim ağrımır!.. Tfu! – deyə birdən o çığırdı. – Bu gülün içi qurdla doludur. Nə murdar güldür! O birinin isə saplağı lap əyridir. Kifir qutuların içindən aşağı sallanırlar, özləri də kifirdilər! O, qutuya bir təpik vurdu və iki qızılgülü qoparıb atdı.

– Kay, sən nə qayırırsan? – deyə qız qışqırdı. Kay isə, qızın qorxduğunu görüb bir gül də qopardı və gözəl Gerdadan üz çevirib qaçaraq öz pəncərələrindən içəri girdi.

O gündən sonra hər dəfə qız ona şəkilli kitab gətirdikdə, oğlan deyirdi ki, bu şəkillər ancaq südəmər körpələr üçün yaxşıdır. Hər dəfə nənə bir nağıl danışdıqda, Kay hər sözə bir qulp qoyardı. Sonra isə... iş o yerə gəlib çatdı ki, o nənəni cırnatmağa başladı: gözünə eynək taxıb gizlincə nənənin dalınca düşür, onun yerişini və səsini yamsılayırdı. Onun hərəkətləri nənəyə çox bənzəyirdi və adamlar gülüşürdülər. Bir azdan sonra oğlan bütün qonşuları da yamsılamağı öyrəndi. O, qonşuların bütün qəribəliklərini və nöqsanlarını lağa qoymağı lap yaxşı bacarırdı. Adamlar da deyirdilər:

– Bu oğlanın yaman başı var ha! Bunların hamısının səbəbi o idi ki, güzgü qırıntısı onun gözünə, sonra isə ürəyinə düşmüşdü. Buna görə də o hətta balaca Gerdanı da cırnadırdı. Qızcığaz isə, onu lap ürəkdən sevirdi.

Özü də indi Kay başqa cür əylənirdi, – elə bil ki, bunları qəsdən edirdi. Bir dəfə qışda, qarlı bir gündə o, əlinə böyüdücü bir şüşə alıb Gerdanın yanına gəldi. Öz göy paltosunun ətəyini yağın qarın altına tutub qıza dedi:

– Gerda, bir şüşədən bax!

Şüşənin altında qar dənəcikləri əslində olduğundan çox-çox iri görünürdü və al-əlvan çiçəklərə, ya da on guşəli ulduzlara bənzəyirdi. Onlar çox gözəl idi.

– Görürsənmi nə qəşəngdir! – deyə Kay dilləndi. – Qar dənəcikləri əsl çiçəklərdən çox-çox cəlbedicidir! Bir gör nə düz-

gündürlər. Heç bir əyri xətt yoxdur! Eh, gərək bunlar ərimə-yəydi!

Aradan bir az keçdikdən sonra, Kay, əllərində iri əlcəklər və çiyində xizəklər olduğu vəziyyətdə, gəlib Gerdanın lap qulağına çığırdı:

– Mənə böyük meydanda başqa oğlanlarla oynamağa icazə veriblər! – deyə o qaçıb getdi.

Meydanda yığın-yığın uşaqlar oynayırdı. Cürətli olan uşaqlar kəndlilərin kirşələrindən tutub sürüşə-sürüşə xeyli uzağa gedirdilər. Uşaqlar şənlik içində idilər. Bu şənliyin lap qızgın vaxtında meydanda yekə, iri, ağ bir kirşə göründü. Kirşədə oturan adam tamam ağ xəz bir kürkə bürünmüş və başına ağ xəz papaq qoymuşdu. Kirşə, meydanda iki dövrə vurdu, Kay tez haman kirşədən yapışib öz xizəklərini ona bənd etdi və sürüşə-sürüşə getdi. Böyük kirşə meydandan çaparaq keçdi və bir az sonra bir döngəyə döndü. Kirşədə oturan adam dönüb tanış bir adam kimi Kaya mehribanlıqla baş əydi. Kay bir neçə dəfə öz xizəyini kirşədən açmaq istədi, amma ağ kürklü minici ona baş əydi və Kay sürüşə-sürüşə onun dalınca sürətlə getdi. Budur, onlar şəhərin darvazasından çıxdılar. Birdən qar daha da bərk yağmağa başladı, belə ki, heç bir şey görmək olmurdu. Oğlan xizəyini kirşəyə bənd edən kəndiri açmaq istədi, amma elə bil xizək kirşəyə yapışmışdı və sürətlə onun dalınca sürüşüb gedirdi. Kay bərkdən çığırdı, amma eşidən olmadı. Qar bərk yağır, kirşə qar komalarına bata-bata, barıların və arxların üstündən hoppana-hoppana, çox bərk gedirdi. Kay bütün bədəni əsə-əsə “Ya ilahi!” duasını oxumaq istəyirdi, amma ağına vurma cədvəlinə başqa heç bir şey gəlmirdi.

Qar dənələri getdikcə böyüyüb axırda yekə ağ toyuqlara döndü. Birdən-birə toyuqlar hərə bir tərəfə uçuşdular, böyük kirşə dayandı və onun içindən ucaboylu, qədd-qamətli, əynində kürk və başında papaq olan ağappaq bir qadın düşdü, onun üst-başını qar basmışdı. Bu qadın kraliçə özü idi.

– Yaxşı gəzdik ha! – deyə kraliçə dilləndi. – Amma sən lap donubsan! Gəl, mənim ayı dərisindən tikilmiş kürkümün altına gir.

Kraliça oğlanı kirşəyə oturdub öz kürkünə bürüdü. Kay elə bil ki, qar komasının içinə batdı.

– Hələ də üşüyürsənmi? – deyə kraliça soruşdu və onun alnından öpdü.

Uf, onun öpüşü buzdən da soyuq idi, bu öpüş uşağın bədəninə işləyib lap ürəyinə qədər çatdı, ürəyi onsuz da yarıya qədər buz idi... Bir an Kaya elə gəldi ki, bu saat öləcək, amma birdən onun əhvalı yaxşılaşdı; hətta daha üşümürdü də.

– Bəs mənim xizəyim? Mənim xizəyimi unutma ha! – deyə oğlan tələsik səsləndi.

Onun xizəyini bir ağ toyuğa yüklədilər, möhkəmcə sarıdılar. O da uçaraq böyük kirşənin dalınca getdi. Qar kraliça Kayı bir də öpdü və Kay Gerdanı da, nənəni də, bütün evdəkiləri də yadından çıxardı.

– Daha səni öpməyəcəyəm, – deyə Qar kraliça dilləndi. – Yoxsa o qədər öpərəm ki, ölərsən.

Kay ona baxdı; o nə qədər qəşəng idi! Kay bundan daha ağıllı, bundan daha sevimli bir sifət heç ağına da gətirmirdi. İndi o, daha Kaya birinci dəfə pəncərənin ardında görünüb başı ilə ona işarə etdiyi zaman olduğu kimi buzlu görünmürdü, – indi Kaya elə gəlirdi ki, bu ən yaxşı qadındır. Kay daha ondan qorxmurdu və ona danışdı ki, hesabın bütün dörd əməlini, hətta kəsirləri də bilir; bundan başqa hər ölkənin neçə kvadrat mil və nə qədər əhalisi olduğunu da bilir... Amma Qar kraliça dinməyib yalnız gülümsündü. Birdən Kaya elə gəldi ki, o doğrudan da olduqca az şey bilir və öz gözlərini ucu-bucağı görünməyən hava boşluğuna zillədi. Bu anda Qar kraliça onu qucağına alıb, göyə ucaldı və onlar qara bir buludun üstünə qondular. Çovğun ağlayır və inləyirdi, – elə bil ki, o qədim nəğmələr oxuyurdu. Kay ilə Qar kraliça meşələrin, göllərin, dənizlərin və quruların üstündən uçub gedirdilər. Onlardan aşağıda soyuq küləklər əsir, qurdlar ulaşır, qar parıldayır, qara qarğalar çığırışa-çığırışa uçururdular; onların başı üzərində isə, iri və işıqlı ay parıldamaqda idi. Kay bütün uzun qış gecələri gözlərini aya zilləyib baxır, gündüzlər isə, Qar kraliçanın ayaqları altında yatırdı.

SEHRBAZ QARININ ÇİÇƏKLIYI

Bəs Kay yoxa çıxandan sonra balaca Gerdanın halı necə oldu? Kay hara yox olmuşdu? Bunu heç kim bilmirdi və heç kəs ondan bir xəbər verə bilmirdi. Oğlanlar yalnız bunu deyirdilər ki, onun öz xizəyini iri qəşəng bir kirşəyə bənd etdiyini görmüşlər; haman kirşə isə, sonra döngədən burularaq şəhər darvazasından çıxıb getmişdir. Onun necə olduğunu heç kəs bilmirdi. Kay üçün çox-çox göz yaşları tökmüşdülər; Gerda da xeyli acı-acı ağlamışdı. Axırda bu qərara gəldilər ki, Kay ölmüşdür... Bəlkə də şəhərin lap yanından keçən çaya düşüb batmışdır. Tutqun qış günləri xeyli uzanıb getdi.

Amma budur, yaz gəldi, gün çıxdı.

– Kay ölmüşdür, o bir daha qayıtmayacaqdır! – deyə Gerda dilləndi.

– Düz deyil! – deyə gün işığı cavab verdi.

– O ölmüşdür, bir də qayıtmayacaqdır! – deyə Gerda qaranquşlara təkrar etdi.

– İnanmırıq! – deyə onlar cavab verdilər. Axırda Gerda özü də buna inanmamağa başladı.

Bir gün səhər Gerda öz-özünə dedi: – Qoy bir öz təzə qırmızı ayaqqabılarımı geyim. Kay onları heç bir dəfə də görməmişdir. Qoy bir gedib çaydan onu xəbər alım.

Səhər hələ çox erkən idi. Gerda yatmış nənəni öpdü, qırmızı ayaqqabılarını geydi və qaça-qaça tək-tənha şəhərin kənarına, düz çayın yanına gəldi və dedi:

– Düzdürmü ki, mənim qardaşlığımı sən alıbsan? Əgər sən onu mənə qaytarsan, mən öz qırmızı ayaqqabılarımı sənə bağışlaram.

Qıza elə gəldi ki, ləpələr üzü bəri gələ-gələ ona baş əyib razılıqlarını bildirirlər. Onda qız ən qiymətli şeyləri olan qırmızı ayaqqabılarını çıxarıb çaya atdı. Ancaq ayaqqabılar çayın lap qırağına düşdü. Çayın ləpələri onları haman saat quruya atdı.

Görünür, çay qızın qiymətli hədiyyəsini almaq istəmirdi, çünki Kayı ona qaytara bilməyəcəkdi. Amma qız elə güman etdi ki, ayaqqabılarını lazımınca uzağa ata bilməmişdir; o qamışlığın içində yırğalanmaqda olan qayığa mindi, onun lap kənarında durub yenə ayaqqabılarını suya atdı. Amma qayıq bağlanmamışdı, yavaş-yavaş çayın qırağından uzaqlaşmağa başladı. Gerda tez sahilə hoppanmaq istədi, ancaq o, qayığın dal tərəfindən burnuna sarı yüyürənə qədər, qayıq sahildən xeyli aralandı və çayaşağı sürətlə üzüb getməyə başladı.

Gerda çox bərk qorxdu, ucadan ağlamağa başladı, amma onun səsinə sərçələrdən başqa eşidən olmadı. Sərçələr isə onu götürüb quruya apara bilməzdilər. Onlar yalnız onun dalınca sahil boyu uça-uça civildəşirdilər. Elə bil ona ürək-dirək verib deyirdilər ki:

– Biz buradayıq! Biz buradayıq!

Qayıq getdikcə uzaqlaşdı. Gerda, ayaqlarında corab, sakitcə oturmuşdu; onun qırmızı ayaqqabıları da qayığın dalınca üzməkdə idi, amma onlar qayığa yetişə bilmirdi, qayıq onlardan iti üzürdü.

Çayın kənarları çox gözəl idi. Burada hər tərəfdə gözəl çiçəklər, qəşəng yekə ağaclar bitmişdi, yamaclarda qoyunlar və inəklər otlayırdı. Ancaq heç bir yerdə adam görünmürdü.

“Bəlkə çay məni Kayın yanına aparır?” – deyə Gerda fikirləşdi və kefi açıldı. Sonra o, ayağa durdu, gözəl, yamyaşıl sahillərə xeyli tamaşa edib ləzzət aldı. Axırda qayıq böyük bir albalı bağına yaxınlaşdı. Bu bağın içində, damına küləş döşənmiş xırdaca bir ev vardı. Bunun pəncərələrinə qəribə qırmızı və göy şüşələr salınmışdı. Qapısının ağzında taxtadan iki saldat durmuşdu və əllərindəki tufənglərini qaldıraraq yaxından üzüb gedən hər kəsə salam verirdilər.

Gerda elə bildi ki, diridirlər və onları səslədi, amma onlar, əlbəttə, heç bir cavab vermədilər. Qayıq getdikcə onlara daha da yaxınlaşdı, lap az qaldı ki, sahilə çatsın, – bu vaxt qız daha da bərkdən çığırırdı. Onun səsinə evdən bir qarı çıxdı. Bu qarı lap əldən düşmüş bir qarı idi. O, qarmaq kimi əyri bir dəyənəyə

söykənə-söykənə yeriyirdi. Başında küləş bir şlyapa var idi ki, üzərinə qəribə çiçək naxışları çəkilmişdi.

– Ay yazıq qızcığaz! – deyə qarı dilləndi. – Necə olub ki, sən belə yekə və iti axan bir çayın içinə düşübsən? Necə olub ki, sən belə uzaqlara gəlib çıxıbsan?

Qarı suya girdi, öz qarmağını qayığa ilişdirib onu qırağa çəkdi və Gerdanı yerə düşürdü.

Qız tanımadığı qarıdan bir azca qorxdusa da, amma quruya çıxdığına görə çox sevindi.

– Di, gəl gedək. Danış mənə görüm, sən bura necə gəlib çıxıbsan? – deyə qarı soruşdu.

Gerda bütün başına gələnləri danışdı. Qarı isə başını yırğalayıb hey təkrar edirdi: “Hm, hm!”. Qız, sözlərini qurtarıb qarıdan soruşdu ki, Kayı görüb ya yox? Qarı cavab verdi ki, Kay hələ buradan gəlib keçməmişdir, amma yəqin ki, gəlib keçəcək. Belə ki, Gerda hələlik heç bir dərd-qəm çəkməməlidir. Ona tapşırırdı ki, yaxşısı budur, albalılardan dadsın və bağçadakı çiçəklərə baxıb ləzzət alsın. Bu çiçəklər hər bir şəkili kitabda çəkilən şəkillərdən xeyli gözəldir, həm də bunlar nağıl da danışa bilirlər. Qarı Gerdanın əlindən tutub onu öz evinə apardı və qarpını açarla bağladı.

Otağın pəncərələri döşəmədən xeyli hündürdə idi. Şüşələri də rəngbərəng – qırmızı, göy və sarı idi. Buna görə də otağın içinə çox qəribə – rəngbərəng işıq düşmüşdü. Stolun üstündə yetişmiş albalı ilə dolu bir səbət var idi və Gerda istədiyi qədər bunlardan yeyib ləzzət ala bilərdi. O, albalı yedikcə, qarı da qızıl daraqla onun saçlarını darayırdı. Gerdanın saçları isə, qıvrılır və qıvrım saçları onun yupyumru, qızılgül kimi çəhrayı, mehriban və sevimli üzünün dövrəsində qızıl kimi parıldaırdı.

– Mən çoxdan istəyirdim ki, belə sevimli bir qızım olsun! – deyə qarı dilləndi. Görərsən ki, biz sənə necə mehriban yaşayacağıq!

Qarı belə deyə-deyə, qızın saçlarını daramaqda idi. O daradıqca, Gerda öz qardaşlığı Kayı get-gedə unudurdu, – çünki bu qarı tilsimə salmağı bacarırdı. Qarı pis cadugər qarılardan

deyildi, o hərdənbir tilsim oxuyardı, həm də özü bundan ləzzət alardı. İndi isə, ona görə tilsimə salırdı ki, hər necə olursa-olsun, Gerdanı öz yanında saxlamaq istəyirdi. İndi budur, o, bağçaya getdi, öz əyri ağacını qızılgül kollarına toxundurdu, onlar hamısı çiçəklənmiş halda qara torpağın lap dərin qatlarına batıb yox oldular. Onların heç izi də qalmadı. Qarı qorxurdu ki, Gerda qızılgülləri görəndə, öz qızılgüllərini, həm də Kayı yadına salar və onun yanından qaçıb gedər.

Qarı öz işini görüb qurtardıqdan sonra, Gerdanı çiçəkliyə apardı. Bura elə gözəl idi ki, elə ətirli idi ki! Burada dünya üzündə olan bütün çiçəklər – həm yaz, həm yay, həm də payız çiçəkləri açılmışdı! Bütün dünyada heç elə şəkili bir kitab tapılmaz ki, bu çiçəklikdən daha rəngarəng, bundan daha gözəl ola bilsin. Günəş uca albalı ağaclarının ardında gizləninçəyə qədər Gerda bu çiçəklərin arasında oynayır, sevincindən atılıb düşürdü. Axşam olduqda, onu çox gözəl bir çarpayıya saldılar, burada içinə bənövşə doldurulmuş ipək döşəkçələr var idi. Qız yatıb elə yuxular gördü ki, belə yuxuları ancaq kraliça öz toy günündə görə bilərdi.

O biri gün Gerdaya yenə günün altında, haman gözəl çiçəklikdə oynamağa icazə verdilər. Bir çox günlər belə gəlib keçdi. İndi burada Gerda hər bir çiçəyi tanıyırdı. Ancaq bu çiçəklər nə qədər çox idisə də, Gerdaya elə gəlirdi ki, nə isə bir çiçək çatışmır. Amma bu çatışmayan çiçək hansı idi? Bir dəfə o, oturub qarının çiçək naxışlı küləş şlyapasına tamaşa edirdi. Bu çiçəklərin içində hamısından gözəli qızılgül idi. Qarı əsl canlı qızılgülləri yerə batırmışdısa, bu gülü silməyi yaddan çıxarmışdı. Bax, huşsuzluq belə olar ha!

– Necə yəni! Bu çiçəklikdə qızılgül yoxdurmu? – deyə Gerda səsini çəkdi və haman saat ləklərdə qızılgülü axtarmağa qaçdı. Nə qədər axtardısa, tapa bilmədi.

Belə olduqda, qız yerə oturub ağlamağa başladı. Onun ilıq göz yaşları haman o yerə damırdı ki, orada qızılgül kolu bitmişdi. Göz yaşları torpağı isladan kimi, bir anda qızılgül kolu yerdən çıxdı və

onun üstü əvvəlki kimi güllərlə dolu idi. Gerda xırdaca qollarıyla kolu qucaqlayıb gülləri öpməyə başladı və öz evlərində bitən o qəşəng qızılgülləri yadına saldı, sonra Kayı da xatırladı.

– Mən nə yan ləngimişəm! – deyə qız dilləndi. – Axı mən gərək Kayı axtaram!.. Siz bilirsinizmi o haradadır? – deyə o güllərdən soruşdu. – Siz onun ölümünə inanırsınızmı?

– O ölməmişdir! – deyə güllər cavab verdi. – Axı biz yerin altındaydıq, bütün ölümlər də orada olur, amma Kay orada yox idi. Gerda:

– Çox sağ olun! – deyib o biri çiçəklərə sarı yönəldi. O, çiçəklərin içinə baxa-baxa soruşurdu: – Siz bilmirsiniz ki, Kay hardadır?

Ancaq çiçəklər günəşin altında isinə-isinə, yalnız öz nağıllarını – hərə öz nağılını düşünürdü. Gerda onların çox nağıllarına qulaq asmışdı, amma heç bir çiçək ona Kay barəsində bir söz deməmişdi.

Görək od rəngli zanbaq çiçəyi Gerdaya nə danışdı:

– Təbilin səsini eşidirsənmi? – “Bum! Bum!” sonra yenə də haman səs gəlir: “Bum! Bum!”. Qadınların iniltili nəğmələrini dinlə. Kahinlərin çığırtilarına qulaq as... Tonqalın üzərində uzun qırmızı paltarlı dul hindli qadın durmuşdur. Alov bu saat onun özünü də, ölmüş ərinin cəsədini də bürüyəcəkdir. Ancaq qadın orada duran canlı bir insan barəsində düşünür, – onun gözləri alovdan daha qızgın bir parıltı ilə parıldayır. Onun baxışları qadının ürəyini oddan daha şiddətlə yandırır, o od ki, indicə onun bədənini gülə döndərəcəkdir. Məgər ürəyin alovu tonqalın alovunda söne bilərmi?!

– Heç bir şey başa düşmürəm! – deyə Gerda dilləndi.

– Bu mənim nağılımdır! – deyə od rəngli zanbaq çiçəyi cavab verdi.

Bəs sarmaşığı nə danışdı?

– Bir qayanın başında qədim bir cəngavər qəsri vardır. Ora dar bir dağ cığırı gedib çıxır. Qədim kərpic divarların üstünü sıx sarmaşığı bürümüşdür, onun yarpaqları eyvana sarmaşmışdır. Eyvanda isə gözəl bir qız durmuşdur. O, məhəccərdən əyilib aşağı

yola baxır. Bu qız, saplağı üstündə açılmış qızılıgüldən daha təravətli, mehdən əsən alma çiçəyindən daha zərifdir. Onun ipək paltarı necə xışıldayır! “Görəsən, o gəlməyəcəkmi?”

– Sən Kayımı deyirsən? – deyə Gerda soruşdu.

– Mən nağıl danışırım, öz arzularımdan danışırım! – deyə sarmaşıq cavab verdi.

Bəs xırdaca xədicəgülü nə danışdı?

– Ağacların arasında uzun bir taxta yırğalanır, – bu yelləncəkdir. Yelləncəkdə iki xırdaca qız oturmuşdur. Onların əynində ağappaq paltar, başlarında uzun yaşıl ipək lentlərlə bəzənmiş xırdaca şlyapalar var, lentlər küləkdən yellənir. Onlardan bir azca böyük olan qardaşları öz bacılarının arxasında durub yelləncəyin iplərini qucaqlamışdır. Onun bir əlində içi sabunlu su ilə dolu bir fincan, o biri əlində saxsı bir borucuq var. O, qovuş buraxır. Yelləncək yellənir, qovuqlar havada uçuşur və günəşin altında göy qurşağının bütün rənglərinə çalır. Budur, qovuqlardan biri borunun ucunda asılıb durur və küləkdən yırğalanır. Yelləncək də yırğalanır. Sabun qovuğu kimi yüngül olan xırdaca qara bir dal ayaqları üstə qalxıb qabaq pəncələrini taxtanın üstünə qoyur. Ancaq taxta yuxarı qalxır, it də yıxılıb hürür və acıqlanır. Uşaqlar onu cırnadırlar, qovuqlar partlayır... yelləncək yırğalanır, köpük səpələnir... Bax, bu da mənim nəğməm!

– Bu nəğmə bəlkə də yaxşıdır, amma sən onu çox şikayətli bir səslə oxuyursan!.. Yenə Kay barəsində heç bir söz yoxdur.

Bəs sümbülçiçəyi nə danışdı? – Biri vardı, biri yoxdu. Boylubuxunlu üç zərif gözəl bacı vardı. Bunların biri əyninə qırmızı paltar, o biri göy paltar, üçüncüsü də ağ paltar geyərdi. Onlar sakit gölün qırağında parlaq ay işığında əl-ələ tutub oynayırdılar. Bunlar pəri qızları deyil, əsl canlı qızlar idi. Havaya dadlı ətirilər saçılmışdı, qızlar meşəyə girib yox oldular. Bir azdan sonra ətir daha da artdı, daha da xoş oldu. Amma birdən meşənin içərisindən üç tabut çıxdı. Gözəl bacılar bu tabutların içində idilər. Dövrələrində isə, canlı işıqlar kimi atəş böcəkləri uçuşurdu. Görəsən, bu qızlar yatmışlar, ya ölmüşlər? Çiçəklərin ətri deyir ki, ölmüşlər. Axşam kilsə zəngləri ölüm xəbəri verir.

– Sizin nağılınızdan mənim ürəyim tutuldu! – deyə Gerda dilləndi. – Sizin piyaləcikləriniz də yaman bərk qoxuyur... İndi daha bu ölənlər mənim yadımdan çıxmayacaq! Ax, görəsən, Kay da ölübmü? Amma qızılıgüllər yerin altına getmişdilər, onlar deyirlər ki, Kay orada yoxdur.

– Dinq-dinq! – deyə sümbülçiçəyinin piyaləcikləri cingildədi. – Biz bu zəngləri Kayın üzərində çalmırıq, biz onu heç tanımırıq. Biz öz nəğməmizi çalırıq, biz başqa nəğmə bilmirik.

Gerda yaşıl otların içində parıldayan qaymaqçiçəyinin yanına getdi və ona dedi:

– Ey xırdaca parlaq günəş! Söylə görüm, bilmirsənmi mən öz qardaşlığımı harda axtarım?

Qaymaqçiçəyi daha bərk parıldayıb qıza baxdı. Görəsən o, qıza necə nəğmə oxudu? Bu nəğmədə də Kay barəsində heç bir söz yox idi!

– Yazın birinci günü idi, günəş isindirir və xırdaca həyəətə xoş bir işıq saçırdı! Onun şüaları qonşu evin ağ divarlarına düşmüşdü. Divarın dibində isə yaşıl otların arasında ilk sarı çiçəklər görünürdü. Bunlar günəşin altında qızıl kimi parıldayırdı. Qoca nənə oturub dincəlmək üçün həyəətə çıxdı. Onun nəvəsi, yoxsul qəşəng qulluqçu qız ona qonaq gəldi və qarını bərk-bərk öpdü. Bu öpüş qızıldan qiymətli idi, çünki lap ürəkdən gəlirdi. Dodaqlarda qızıl, ürəkdə qızıl və səhər çağında göy üzündə qızıl!.. Vəssalam! – deyə qaymaqçiçəyi sözünü qurtardı.

– Ay yazıq nənəm! – deyə Gerda köksünü ötürdü. – Yəqin ki, o bir vaxt Kay üçün dərd çəkdiyi kimi, indi mənim üçün də dərd çəkib darıxır! Amma mən Kayı da tapıb yaxında qayıdacağam. Daha çiçəklərdən soruşmaq lazım deyil... Onlardan heç bir şey öyrənmək olmur; onlar eləcə öz nəğmələrini bilirlər!

Sonra Gerda tumanının balağını bir azca qaldırıb belinə sancdı ki, rahat qaça bilsin. Amma o, nərgizgülünün üstündən hoppananda, gül öz budaqlarını Gerdanın ayaqlarına çırpdı. Gerda durub bu ucaboşlu çiçəyə baxdı və soruşdu:

– Bəlkə sən bir şey bilirsən?

Sonra ona sarı əyilib cavab gözlədi.

Görək nərgizgülü nə dedi: – Mən özümü görürəm! Mən özümü görürəm! Of, mənim nə yaxşı ətrim var!.. Yuxarıda, lap yuxarıda dama lap yaxın olan bir otaqcıqda yarıçılpaq bir rəqqasə durmuşdur. O, gah bir ayağı, gah iki ayağı üstündə durub onları bütün dünyaya dirəyir, – bu, yalnız gözaldatmadır. Budur, o, əlində tutduğu bir şeyin üstünə çaynikdən su tökür. Əlindəki şey onun kəməridir. Təmizlik ən yaxşı gözəllikdir. Onun ağ paltarını divarda mıxdan asılmışdır. Paltarını da çaynikdən tökdüyü su ilə yumuş və damda qurutmuşdur. Budur, qız geyinir və boğazına açıq sarı rəngli bir yaylıq bağlayır. Bu, onun paltarını daha da ağ göstərir. Yenə də bir ayağı göydədir! Bir gör, qız tək ayağı üstündə necə dik durmuşdur, – elə bil ki, saplağı üstündə durmuş bir çiçəkdir! Mənə elə gəlir ki, o mənəm, elə bilirəm ki, o mənəm!

– Əşşi ondan mənə nə var? – deyə Gerda dilləndi. – Mənə ondan danışmaq lazım deyil!

Gerda belə deyib bağın o biri başına qaçdı. Qapının paslı bir cəftəsi var idi, amma Gerda onu o qədər əlləşdirdi ki, o, yerindən tərpəndi, qapı açıldı və qız eləcə ayaqyalın yol ilə qaçmağa başladı. O, üç dəfə dönüb geri baxdı, amma dalınca gələn yox idi. Axırda o yorulub böyük bir daşın üstündə oturdu və dövrəsinə boylandı. Daha yay qurtarmış, payızın axırları çatmışdı. Qarının sehrli bağında isə, günəş həmişə parıldadığından və ilin bütün fəsillərinin çiçəkləri açıldığından, bunu duymaq olmurdu.

– Aman Allah! Mən nə yaman ləngimişəm! Axı payız gəlib çatmışdır! Daha dincəlmək vaxtı deyil! – deyə Gerda yenə yola düşdü.

Of, yazıq qızın yorğun ayaqları necə ağrıyırdı! Ətrafda hər yer necə soyuq, necə rütubətli idi! Söyüd ağaclarının uzun yarpaqları tamam saralmışdı, onların üzərinə duman çöküb suya dönür və iri damcılarla yerə damırdı. Yarpaqlar bir-bir tökülürdü. Yalnız göyəm kolunun budaqları meyvələrlə dolu idi. Amma onun meyvələri tünd idi və adamın dişlərini qamaşdırırdı. Bütün dünya necə bomboz, necə qəmgin görünürdü!..

Dördüncü nağıl

ŞAHZADƏ OĞLAN VƏ ŞAHZADƏ QIZ

Gerda dincini almaq üçün yenə oturmalı oldu. Qarın üstündə, düz onun qabağında yekə bir qarğa hoppanırdı. O, baş əyə-əyə qıza xeyli baxdı, sonra, axır dillənib dedi:

– Qarr-qarr! Xoş gördük!

Qarğa, adam dilini yaxşı danışa bilmirdi, amma görünür, qıza yaxşılıq etmək istəyirdi. O, qızdan soruşdu ki, belə təkbaşına dünyanı gəzə-gəzə, hara gedir? Gerda “t ə k” sözünü lap yaxşı başa düşdü və onun nə demək olduğunu haman saat bildi. Gerda bütün başına gələnləri qarğaya danışdı; Kayı görüb-görmədiyini ondan soruşdu.

Qarğa fikirli-fikirli başını yırğaladı və cavab verdi:

– Çox ola bilərrr, çox ola bilərrr!

– Necə? Doğrudanmı? – deyə qız qışqırdı və qarğanı o qədər öpdü ki, az qaldı qarğa boğula.

– Elə bərrrk yox, elə bərrrk yox! – deyə qarğa dilləndi. – Deyəsən mən sən dediyin Kayı görmüşəm, amma indi yəqin ki, o öz şahzadə qızının yanında səni yaddan çıxarmışdır!

– Məgər o, şahzadə qızın yanında yaşayır? – deyə Gerda soruşdu.

– Di, qulaq as, – deyə qarğa cavab verdi. – Amma sizin dildə danışmaq mənim üçün çox çətindir. Eh, əgər sən qarğa dilini bilsəydin, mən sənə hər şey barəsində çox yaxşı danışa bilərdim.

– Yox, mənə qarğa dili öyrətməyiblər, – deyə Gerda cavab verdi. – Nənəm qarğa dilini başa düşürdü. Yaxşı olardı ki, mən də biləydim!

– Yaxşı, zərər yoxdur, – deyə qarğa cavab verdi. – Pis də olsa, öz bacardığım kimi danışaram.

Belə deyib qarğa özü nə bilirdisə, hamısını ona danışdı:

– Bizim olduğumuz bu ölkədə bir şahzadə qız var; elə ağıllı qızıdır ki, dünyada heç tayı-bərabəri yoxdur! O, dünyada olan

bütün qəzetləri oxumuş və bütün onlarda yazılanların hamısını unutmuşdur; bir gör nə ağıllı qızıdır! Bir dəfə o, taxtda oturmuşdu; adamlar deyirlər ki, bu, bir o qədər də xoşa gələn şey deyildir. Qız taxtda oturub bu mahnını oxuyurdu: “Bircə ərə gedəydim. Bircə ərə gedəydim”. Birdən o belə fikirləşdi: “Axı doğrudan da gərək ərə gedəm!”. O, ərə getmək fikrinə düşdü; o, özünə elə bir ər seçmək istəyirdi ki, deyib-danışan olsun. Elə özünü tox tutub durmasın, axı belə adam çox darıxdırıcı olur! Bəli, təbillər çalındı, bütün saray xanımlarını saraya yığdılar və şahzadə qızın arzusunu onlara bildirdilər. Onlar hamısı çox sevinib dedilər: “Bax, bu yaxşı! Elə biz özümüz də bu yaxında bunu düşünürdük!”. Bunlar hamısı lap doğru sözdür! – deyə qarğa əlavə etdi. – Mənim sarayda bir sevgilim var, o əl qarğasıdır, bütün bunları mən ondan öyrənmişəm.

Qarğanın sevgilisi də bir qarğa idi: axı hər kəs arvad alanda öz tayını axtarar, buna görə qarğa da qarğanı sevmişdi.

– Ertəsi gün bütün qəzetlər, haşiyələri ürək şəkilləri və şahzadə qızın adının və familiyasının baş həriflərilə qəşəng naxışlanmış halda çıxdı. Qəzetlərdə yazılmışdı ki, görkəmi xoş olan hər bir cavan oğlan saraya gəlib şahzadə qızla söhbət edə bilər. Özünü evdə olduğu kimi sərbəst aparan və hamıdan şirin söhbətçil olan cavan oğlanı şahzadə qız özünə ər seçəcəkdir! Bəli, bəli! – deyə qarğa təkrar etdi. – Bax, mənim burada səninlə üz-üzə oturmağım necə doğrudursa, bütün bunlar da eləcə doğrudur! Camaat sel kimi saraya axışdı. Basırıq düşdü, ancaq nə birinci gün, nə də ikinci gün bundan heç bir şey çıxmadı. Evlənmək istəyən gənclər hamısı küçədə çox gözəl danışdılar, amma sarayın astanasından içəri girib, başdan-başa gümüş bəzək içində olan keşikçiləri və zər-baftalı xidmətçiləri gördükdə, yekə işıqlı zallara girdikdə, onların dili-ağzı quruyurdu. Şahzadə qızın oturduğu taxta yaxınlaşdıqda danışmağa söz tapa bilmir, elə qızın söylədiyi son sözləri təkrar edib dururdular. Ancaq şahzadə qız heç də bunu istəmirdi! Elə bil ki, gənclərin hamısına huşsuzluq dərmanı vermişdilər, darvazadan kənara çıxan kimi,

yənə hamının dili-ağzı açılırdı. Darvazanın ağzından sarayın qapısına qədər çox uzun cərgə ilə evlənmək istəyən gənclər düzülmüşdülər. Mən özüm də orada idim və bunların hamısını özüm görmüşəm. Cavanlar yemək-içmək istəyirdilər, amma saraydan onlara bircə stəkan su da vermirdilər. Doğrudur, ağıllı olanlar özlərilə yaxma çörək gətirmişdilər, amma qonşularına vermirdilər. Düşünürdülər ki, “qoy onlar ac görünsünlər; belələrindən şahzadə qızın xoşu gəlməz!”.

– Hə, bəs Kay necə oldu, Kay? – deyə Gerda soruşdu. – O da şahzadə qızı istəməyə gəlmişdimi?

– Bir dayan! Bir dayan! İndicə biz elə gəlib ona çatmışıq! Üçüncü gün xırdaca bir adam gəlib çıxdı. O, nə kareyaya, nə də ata minmişdi, eləcə piyada gəlib birbaşa saraya girdi. Onun gözləri də sənin gözlərin kimi parıldayırdı, saçları uzun idi, amma yoxsul kimi geyinmişdi.

– Bu elə Kaydır ki, var! – deyə Gerda sevindi. – Mən onu tapdım! – deyə o, əllərini bir-birinə vurdu.

– Onun çiyində bir bağlama da var idi, – deyə qarğa davam etdi.

– Yox, bu yəqin ki, onun xizəkləri imiş, – deyə Gerda cavab verdi. – O, evdən xizəklə getmişdi.

– Çox ola bilər, – deyə qarğa razılaşdı. – Mən haman şeyi çox yaxşı görə bilmədim; bəli belə, mənim sevgilim mənə danışdı ki, haman oğlan sarayın darvazasından içəri girib, gümüş bəzəkli keşikçiləri və pillələrin üstündə zər bəzəkli xidmətçiləri gördükdə özünü itirmədi. Başı ilə onlara işarə edib dedi: “Yəqin ki, burada pillə üstündə durmaq adamı darıxdırır, yaxşısı budur ki, mən, içəri otaqlara girim!”. Zallar işıqdan zulzül edirdi, gizli muşavirlər və generallar ayaqyalın gəzərək əllərində qızıl nimçələr aparırdılar, – daha bundan dəbdəbəli nə ola bilər?! Bu təzə gələn cavan oğlanın çəkmələri yaman bərk cırıldayırdı, ancaq onun heç vecinə gəlməyirdi.

– Bu, yəqin ki, Kaydır! – deyə Gerda səsini çəkdi. – Yadıma gəlir ki, onun təzə çəkmələri var idi. O, nənəmin yanına gələndə, çəkmələrinin cırıltısını özüm eşitmişəm!

– Hə, çəkmələri yaman cırıldayırdı, – deyə qarğa davam etdi.
– Amma o cürətlə şahzadə qıza yaxınlaşdı. Şahzadə qız, cəhrə təkəri boyda bir mirvari dənəsi üstündə oturmuşdu. Dövrəsində isə, saray xanımları durmuşdular. Saray xanımlarının yanlarında qulluqçuları, qulluqçuların da yanlarında öz qulluqçuları var idi, Saray kişiləri də, yanlarında nökərləri, nökərlərinin də yanlarında öz nökərləri durmuşdular. Bunlardan qapıya yaxın duranlar daha da lovğalanıb başlarını dik tutmuşdular. Həmişə ayaqqabı gəzdirən, indi isə qapı ağzında duran otaq xidmətçisinin nökəri özünü elə tox tutmuşdu ki, ona baxanda, adamı qorxu basırdı!

– Bunlar nə qorxuludur! – deyə Gerda səsini çəkdi. – Bəs Kay şahzadə qızla evləndimi?

– Əgər mən qarğa olmasaydım, nişanlı olduğuma baxmayaraq, elə mən də haman şahzadə qızla evlənərdim. Gələn oğlan şahzadə qızla söhbətə başladı; mən qarğa dilini necə yaxşı danışırımsa, o da şahzadə qızla elə yaxşı danışdı. Hər halda, əl qarğası olan sevgilim mənə belə dedi. Cavan oğlan özünü çox sərbəst aparır və mehriban-mehriban danışır deyirdi ki, evlənməyə gəlməyib, yalnız şahzadə qızın ağıllı söhbətlərinə qulaq asmağa gəlir. Deməli ki, belə: şahzadə qızın söhbəti oğlanın xoşuna gəlirdi, şahzadə qız da onu bəyəndi.

– Hə, hə, bu Kaydır! – deyə Gerda dilləndi. Axı o, çox ağıllı oğlandır. O, hesabın bütün dörd əməlini, hələ kəsri də bilirdi! Ah, tez ol, məni saraya apar da!

– Bunu demək asandır, – deyə qarğa cavab verdi, – amma necə edəsən? Bir dayan, mən nişanlım olan əl qarğası ilə bir məsləhətləşim, o yəqin ki, bir yol tapıb bizə məsləhət görər. Sən elə bilirsən ki, səni birbaşa saraya buraxarlar? Yox ha, bu cür qızları çox asanlıqla buraxmırlar!

– Məni buraxarlar! – deyə Gerda cavab verdi. – Kay mənim burada olduğumu eşidən kimi, haman saat qaçıb dalımca gələr.

– Məni burada, çaxçaxın yanında gözlə, – deyə, – qarğa başını o yan – bu yana çevirdi və uçub getdi.

¹ Yaşayış (latınca)

O, qayıdıb gələndə, axşamdan xeyli keçmişdi, Qarğa qarılıdaysa-qarılıdaysa belə dedi:

– Qarr, qarr! Mənim nişanlım sənə çox-çox salam göndərir, bir də bu çörək parçasını göndərir. Bunu mətbəxdən oğurlamışdır. Orada çörək çoxdur, sən də yəqin ki, acmısan... Ancaq deyəsən saraya gedə bilməyəcəksən... Axı sən ayaqların yalındır. Gümüş bəzəkli keşikçilər və zər bəzəkli nökərlər səni heç cürə içəri buraxmazlar. Amma ağlama, necə olsa, ora gedəcəksən. Mənim nişanlım dal qapıdan şahzadə qızın yataq otağına yol bilir. Açarı birtəhər ələ keçirə bilər.

Budur, onlar bağa girib uzun bir xinbanla addımlaya-addımlaya getməyə başladılar. Burada payız yarpaqları bir-bir ağacdən düşürdü. Sarayın pəncərələrində də işıqlar bir-bir söndükdən sonra qarğa, qızı balaca və gözəl görünməyən bir qapının qabağına gətirdi.

Of, qorxudan və səbirsizlikdən Gerdanın ürəyi necə bərk döyünürdü! Elə bil ki, o bir pis iş görmək istəyirdi, amma onun bircə arzusu vardı ki, öz dostu Kayın burada olub-olmadığını öyrənsin! Hə, hə, o, əlbəttə, buradadır! Gerda onun ağıllı gözlərini və uzun saçlarını lap açıq-aşkar gözlərinin önünə gətirirdi. Onlar bir zaman qızılgül kollarının dibində yanaşı oturduqları vaxtdakı kimi, Kayın indi də ona baxıb gülümsədiyini sanki açıq-aşkar gördü. Yəqin ki, Kay onu gördükdə, Gerdanın onu tapmaq üçün necə uzun yollar keçdiyini eşitdikdə, o yoxa çıxdıqdan sonra evdəkilərin onun üçün necə qəm-qüssə çəkdiklərini bildikdə, çox sevinəcəkdir! Ah, Gerda qorxusundan və sevindiyyindən lap özünü itirmişdi!

Bəli, budur, onlar pilləkənin meydançasındadırlar, şkafın üstündə balaca bir lampa yanır, əl qarğası isə yerdə oturub başını o yan – bu yana çevirərək boylanır. Gerda nənəsinin öyrətdiyi kimi, azacıq çöküb salam verdi.

– Mənim nişanlım sizdən mənə o qədər yaxşı şey danışmışdır ki, ay xanım qız! – deyə əl qarğası dilləndi. – Sizin, necə deyərlər *vita*¹ da çox təsirlidir! Zəhmət olmasa haman lampanı

götürün, mən də qabaqda gedim. Biz düz gedəcəyik, burada bizə heç kəs rast gəlməz.

– Mənə elə gəlir ki, dalımızca gələn var, – deyə Gerda dilləndi və haman dəqiqə onun yanından gurultu ilə cürbəcür kölgələr keçdi. Bunlar yalları yellənən zərif ayaqlı atlar, atlı ovçular, xanımlar və kişilər idi.

– Bunlar yuxudur! – deyə əl qarğası cavab verdi. – Onlar bura gəlirlər ki, şahzadələrin fikirlərini ova çəksinlər; bu bizim üçün daha da yaxşıdır – yatanlara əməlli-başlı baxa bilərik. Ancaq mən bunu ona görə edirəm ki, siz şərəfə çatdıqda, nəcabətli bir qəlbə sahib olduğunuzu əlbəttə, sübut edərsiniz!

– O vaxt deməyə çox söz tapılar! Bu ki, aşkar şeydir! – deyə meşə qarğası dilləndi.

Onlar gəlib birinci zala çatdılar. Buranın divarlarına çiçək naxışlı çəhrayı atlas çəkilməmişdi. Onların yanlarından yenə də yuxular ötüb keçdilər. Amma elə iti keçdilər ki, Gerda atlıları görməyə macal tapmadı. Zallar bir-birindən dəbdəbəli idi. Bu bəzək-düzək Gerdanın gözlərini tamam qamaşdırmışdı. Axır onlar gəlib yataq otağına çatdılar. Buranın tavanı yekə bir palma ağacının tacına bənzəyirdi ki, yarpaqları qiymətli billurdan idi. Haman ağacın yoğun qızıl gövdəsindən zanbaq şəklində iki çarpayı asılmışdı. Bunlardan biri ağ idi, orada şahzadə qız yatmışdı. O biri qırmızı idi; Gerda ümid edirdi ki, onun içində Kayı görəcəkdir. Qızcığaz qırmızı çiçək ləçəyini azacıq aralayıb tünd qumral bir peysər gördü. Gerda: –Kay! – deyə onu adı ilə ucadan çağırırdı və lampanı düz onun üzünə tutdu. Yuxular gurultu ilə qaçıb uzaqlaşdılar. Şahzadə oğlan yuxudan ayıldı və üzünü çevirdi... Ah, bu Kay deyildi!

Şahzadə oğlan gənc və gözəl idi, yalnız peysəri Kayın peysərinə bənzəyirdi. Ağ zanbağın içindən şahzadə qız başını qaldırıb soruşdu ki, bu nə işdir? Gerda ağlaya-ağlaya bütün başına gələnləri onlara danışdı və qarğa ilə nişanlısının onun üçün nə iş gördüklərini də söylədi.

¹ Foreytor – karetanın qabaq atına minən sürücü

– Ay yazıq qız! – deyə şahzadələr onun halına yandılar. Sonra qarğa ilə nişanlısını tərifləyib dedilər ki, heç də onlara acıqları tutmur, amma daha bir də belə iş görməsinlər. Hələ onlara mükafat da vermək istədilər.

Şahzadə qız soruşdu: – Siz azad quşlar olmaq istəyirsiniz, yoxsa mətbəx qalıqları ilə doydurulan saray qarğaları vəzifəsini həmişəlik tutmaq istəyirsiniz?

Qarğa ilə nişanlısı baş əyib xahiş etdilər ki, onları sarayda saxlasınlar, – onlar gələcəkdə qocalacaqlarını düşünüb dedilər:

– Axı qocalanda həmişəlik bir parça çörək sahibi olmaq yaxşıdır!

Şahzadə oğlan durub öz çarpayısını Gerdaya verdi, – hələlik o, Gerda üçün heç bir başqa şey edə bilməzdi. Gerda xırdaca əllərini bir-birinin üstünə qoyub düşündü: “Bütün insanlar və heyvanlar nə mehribandırlar!” Sonra xırdaca gözlərini yumub şirin yuxuya getdi. Yuxular yenə də uçuşub yataq otağına gəldilər. Amma indi onlar Allahın mələklərinə bənzəyir və xizəkdə Kayı sürüb aparırdılar, Kay başı ilə Gerdaya işarələr edirdi. Heyf ki, bu ancaq yuxu idi və qızcığaz gözlərini açan kimi bunların hamısı yox oldu.

Ertəsi gün Gerdanı tərədən-dırnağa qədər ipək və məxmər geyindirib kefi istədiyi qədər sarayda qonaq qalmağa ona icazə verdilər. Qız burada kefi kök, damağı çağ yaşaya bilərdi, amma o xahiş etdi ki, ona at qoşulu bir araba və ayaqqabı versinlər: o istəyirdi ki, yenə də bu gen dünyanı axtarıb öz qardaşlığını tapsın.

Ona ayaqqabı, xəz əlcək və gözəl paltar verdilər. O hamı ilə xudahafizləşdikdə, qapının ağzına xalis qızıldan qayrılmış təzə bir kareta gəldi. Onun üzərində şahzadə oğlanla şahzadə qızın nişanları ulduz kimi parıldayırdı. Sürücülərin, nökərlərin və foreytorların¹, – ona foreytorlar da vermişdilər, – hamısının başlarında xırdaca qızıl taclar var idi. Şahzadələr özləri Gerdanı karetaya mindirdilər və ona yaxşı yol arzuladılar. Evlənmiş olan meşə qarğası da qızı üç mil yola saldı, özü də kareta da onunla yan-yanı oturmuşdu, – o, arxası atlara tərəf otura bilmirdi, onun

arvadı darvazanın üstünə qonub qanadlarını çırpırdı. O, Gerdanı yola salmağa getməmişdi, çünki sarayda vəzifə sahibi olub həddən artıq yediyi vaxtdan bəri tez-tez başı ağrıyırdı. Kareta ağzına qədər şəkərli bulkalarla, oturacağı altındakı qutu isə meyvələr, şirin qoğallarla dolu idi.

– Əlvida! Əlvida! – deyə şahzadələr çığırışdılar.

Gerda ağladı. Qarğanın arvadı da ağladı. Kareta üç mil yol getdikdən sonra qarğa, Gerda ilə xudahafizləşdi. Ayrılmaq çox çətin idi! Qarğa qanadlanıb bir ağaca qondu və günəş kimi parıldayan kareta gözdən itincəyə qədər qara qanadlarını çaldı.

Beşinci nağıl

XIRDACA QULDUR QIZ

Budur, Gerda qaranlıq meşəyə girdi. Ancaq kareta elə bərk parıldayırdı ki, qarşıya çıxan quldurların gözlərini qamaşdırırdı. Onlar da buna dözə bilmədilər.

– Qızıl! Qızıl! – deyə onlar çığıra-çığıra atların yüyənlərindən yapışdılar, xırdaca foreytorları, sürücüləri və nökərləri öldürdülər, Gerdanı da çəkib karetdən çıxardılar.

– Bir buna bax, gör nə qəşəngdir, gör nə toppuşdur! Bunu qozla bəsləyiblər ha! – deyə quldur qarı çığırdı, onun uzun sərt saqqalı və pırtlaşıq qalın qaşları vardı. – Lap sənin toğlun kimi yağlıdır, yəqin ki, əti yaman dadlı olar!

Belə deyib, o, parıldayan bıçağını çəkdi. Aman, nə qorxuludur!

Amma quldur qarı birdən: “Vay!” deyib çığırdı. Onun dalına minmiş öz doğma qızı qulağını bərk dişləmişdi. O qız elə qudurğan və özbaşına bir qız idi ki, heç dünyada tayı – bərabəri yox idi.

– Vay səni sarsaq qız! – deyə anası onun üstünə çığırib, Gerdanı yaddan çıxardı.

– O qız mənimlə oynayacaq! – deyə xırdaca quldur qız səsləndi. – O öz gözəl xəz əlcəyini və qəşəng paltarını mənə verəcək, özü də mənimlə bir yerdə, mənim yatağımda yatacaq.

Belə deyib qız yenə də anasını dişlədi, özü də elə bərk dişlədi ki, anası hoppanıb yerində hərləndi. Quldurlar gülüşdülər.

– Bir gör öz qızı ilə necə hoppanıb oynayır! – deyə onlar dilləndilər.

– Mən kareta minmək istəyirəm! – deyə xırdaca quldur qız sözünün üstündə möhkəm durdu. O yaman ərköyün və tərs bir qız idi.

O qız Gerda ilə birlikdə kareta minib meşənin içində kö-tüklərin və xırdaca təpələrin üstü ilə sürdülər. Xırdaca quldur qız Gerda ilə bir boyda idi, amma ondan güclü idi, çiyinləri ondan enli, özü də ondan qara idi. Onun gözləri qapqara, bir az da qəmgin idi. O, Gerdanı qucaqlayıb dedi: – Nə qədər ki, mənim sənə acığımı tutmayıb onlar səni öldürə bilməzlər. Sən yəqin ki, şahzadə qızsan?

– Yox, – deyə qız cavab verib başına gələnləri və Kayı necə sevdiyini ona danışdı.

Xırdaca quldur qız ona ciddi bir nəzər saldı, azacıq başını əyib işarə etdi və dedi:

– Mənim sənə acığımı tutsa da, onlar səni öldürə bilməzlər. Səni öldürsəm, özüm öldürərəm!

Belə deyib o, Gerdanın göz yaşlarını sildi, sonra əllərini onun yumşaq, isti və qəşəng əlcəyinin içinə saldı.

Budur, kareta quldurların qəsrinin həyətinə girib dayandı. Qəsrin divarları başdan-başa iri çatlaqlarla dolu idi. Bunların arasından qarğalar və quzğunlar uçurdu. Haradansa yekə-yekə köpəklər hoppanıb gəldi, onlar o qədər iri idi ki, hər biri bir adamı asanlıqla uda bilərdi. Ancaq onlar yalnız ucadan hoppanır, heç hürmürdülər; hürməyi onlara qadağan etmişdilər.

Ora-burası uçub tökülmüş və his basmış yekə bir zalın ortasında, daş döşəmədə ocaq yanırdı. Tüstü, çıxmağa yer axtarıb tavana qalxırdı. Odun üstündə yekə bir qazanın içində şorba qaynayır, şişə isə dovşan əti çəkilib kabab bişirdi.

Quldur qız Gerdaya dedi:

– Bax, sən mənimlə burada, mənim heyvancığazlarımın yanında yatacaqsan.

Qızlar yeyib-içəndən sonra öz yerlərinə getdilər. Burada yerə küləş tökülmüş və onun üstünə xalçalar salınmışdı. Bir az yuxarıda, nazik payaların üstündə yüzə qədər göyərçin oturmuşdu. Elə bil onlar hamısı yatmışdı. Amma qızlar yaxınlaşanda, onlar tərپəşməyə başladılar.

– Hamısı mənimdir! – deyə quldur qız göyərçinlərdən birinin ayağından yapışib elə silkələdi ki, göyərçin qanadlarını çırpdı. – Al, onu öp! – deyə quldur qız çıxırıb göyərçini lap Gerdanın üzünə dürtdü. – Bax, orada oturanlar meşə göyərçinləridir, – deyə o, divarda xırdaca bir taxçada taxta barmaqlığın ardında oturmuş iki göyərçini göstərdi. – Bunlar vəhşi meşə göyərçinləri, alabaxtadırlar, bunları gərək qəfəsdə saxlayasan, yoxsa uçub qaçarlar! Bax, o da mənim sevimli qoca maralcıgazımdır! – deyərək maralın buynuzlarından tutub dartdı. Bu şimal maralının boynunda parıldayan bir mis midvər var idi ki, o da kəndirlə divara vurulmuş halqaya bağlanmışdı. – Onu da bağlı saxlamaq lazımdır, yoxsa qaçar! Hər axşam mən, öz iti bıçağımla onun boynunu qıdıqlayıram – bundan o yaman qorxur.

Belə deyib, quldur qız divarın çatlağından uzun bir bıçaq çıxartdı və onu maralın boğazına çəkdi. Yazıq maral çırpınmağa başladı, qız tez qəhqəhə ilə gülə-gülə, Gerdanı yatağa sarı çəkdi.

– Bəs sən bıçaqlamı yatırısan? – deyə Gerda qorxa-qorxa iti bıçağa sarı gözaltı baxıb soruşdu.

– Həmişə! – deyə quldur qız cavab verdi. – Kim bilir nə ola bilər? Amma sən Kay barəsində və gen dünyanı gəzməyin barəsində mənə bir də danış.

Gerda danışdı. Meşə göyərçinləri barmaqlığın ardında quruldaşdı, o biri göyərçinlər isə çoxdan yatmışdı. Quldur qız bir qolunu Gerdanın boynuna salmışdı, o biri əlində isə, bıçaq var idi, – o xoruldayırdı. Gerdanın isə, gözlərinə yuxu getmirdi. O hey fikirləşirdi ki, görəsən onu öldürəcəklər, yoxsa sağ qoyacaqlar? Quldurlar ocağın dövrəsində oturub mahnı oxuyur və içirdilər. Quldur qarısı isə mayallaq aşırıdı.

Birdən meşə göyərçinləri quruldaşdılar:

– Qurr! Qurr! Biz Kayı görmüşük! Bir ağ toyuq onun xizək-lərini öz çiyində aparırdı, o isə Qar kraliçanın kirşəsində oturmuşdu. Onlar meşənin üstündən uçub getdikləri zaman, biz hələ körpə bala idik və yuvamızda oturmuşduq. Qar kraliçə nəfəsini bizə vurdu, ikicəciyimizdən başqa hamısı öldü. Qurr! Qurr!

– Siz nə danışırırsınız! – deyə Gerda ucadan səsləndi. – Bəs siz bilmirsinizmi Qar kraliçə hara uçub getdi?

– Yəqin ki, Laplandiyaya getmişdir. Axı orada həmişə qar və buz olur. Odur ha, o, həlqəyə bağlanmış maraldan soruş.

– Hə, orada həmişə qar və buz olur, ora elə gözəldir ki! – deyə şimal maralı dilləndi. – Orada ucsuz-bucaqsız qarlı düzənliklərdə qaçmaq nə qədər xoşdur! Orada Qar kraliçanın yay çadırı qurulmuşdur, həmişəlik sarayı isə, daha uzaqda, Şimal qüt-bünün yaxınlığında, Şpitsbergen adasındadır.

– Of, Kay, əzizim Kay! – deyə Gerda köksünü ötürdü.

– Dinc uzansana, – deyə quldur qız dilləndi. – Yoxsa bıçaqla qarnını yırtaram!

Səhər Gerda, göyərçinlərin danışdıqlarını quldur qıza söylədi. Quldur qız da Gerdaya ciddi bir baxışla baxıb baş əydi və dedi:

– Di, yaxşı!.. Bəs sən bilirsənmi Laplandiya hardadır? – dedi, sonra da şimal maralından soruşdu.

– Onu mən də bilməsəm, kim bilər?! – deyə maral cavab verdi və onun gözləri parıldadı. – Mən orada doğulub böyümüşəm, orada qarlı düzənlərdə o qədər qaçmışam ki...

– Elə isə, qulaq as, – deyə quldur qız Gerdaya sarı döndü. – Görürsənmi, bizimkilər hamısı çıxıb getmişdir, evdə yalnız anam qalmışdır. Bir azdan sonra o da böyük şüşədən şərab içib yatacaqdır, onda mən sənə üçün bir iş düzəldərəm.

Belə deyib, quldur qız yataqdan hoppandı, anasını qucaqladı, onun saqqalından tutub dartdı və dedi:

– Salam, ay mənim xırdaca keçim! Anası onun burnuna elə çırtmalar vurdu ki, qızın burnu qızardı və göyərdi, – amma bunlar hamısı istədikdən idi.

Qarısı öz şüşəsindən şərab içdikdən sonra xorultu ilə yatdıqda, quldur qız şimal maralına yaxınlaşıb dedi:

– Mən səninlə hələ çox əylənə bilərdim; iti bıçaqla sənin boynunu qıdıqladıqda yaman gülməli olursan; amma daha bəsdir! Mən səni açıb azad buraxacağam, çıxıb öz Laplandiyana gedə bilərsən. Amma bunun əvəzində sən gərək, bu qızı Qar kraliçanın sarayına aparasan; qardaşlığı oradadır. Əlbəttə, sən onun danışdıqlarını eşidibsən, o xeyli ucadan danışdı, sən də ki, həmişə danışılanları gizləncə dinləyirsən.

Şimal maralı şadlığından atılıb düşdü. Quldur qız Gerdanı onun belinə mindirdi, möhkəmcə sarıdı, hələ altına yumşaq bir balıq da qoydu ki, rahat otursun. Sonra quldur qız ona dedi:

– Di, yaxşı, xəz çəkmələrini də sənə qaytarıram, yoxsa ayaqların donar! Amma xəz əlcəyini özümə saxlayacağam, axı o çox qəşəngdir. Ancaq mən istəmirəm ki, sən üşüyəsən: budur,

anamın əlcəklərini sənə verim; görürsənmi, onlar necə yekədir, lap sənin dirsəklərinə qədər çatar. Onları tax! Bax belə ha... İndi sənin əllərin də lap mənim kifir anamın əllərinə oxşadı.

Gerda sevindiyyindən ağladı.

– Mənim zırıldayanlardan lap zəhləm gedir! – deyə quldur qız dilləndi. – Sən gərək indi sevinəsən. Al, bu da sənə iki kömbə çörək, bir də qaxac donuz, budu, bunları verirəm ki, aclıq çəkməyəsən.

Çörəkləri və qaxacı maralın dalına yüklədilər. Sonra quldur qız qapını açdı, itləri evin içinə çağırdı, maralın bağlandığı kəndiri iti bıçaqla kəsdi və ona dedi:

– Di, tez ol! Gözlə ha, qızdan muğayat ol!

Gerda yekə əlcəkli əllərini quldur qıza uzadıb onunla xudafafızlaşdı. Şimal maralı var gücü ilə kötöklərin, xırdaca təpələrin üstündən hoppana-hoppana qaçaraq, meşələrdən, bataqlıqlardan, çəmənliklərdən keçdi. Qurdlar ulaşır, qarğalar qarıldırdı. Birdən göy üzündən: “Uf! Uf!” səsləri gəldi və elə bil ki, göy asqırıb od saçdı. Maral dedi:

– Bax, bu mənim doğma şimal fəcrimdir! Bir gör necə od tutub yanır!

Maral nə gündüz, nə gecə durmadan qaçaraq yoluna davam etdi. Bir xeyli vaxt keçdi. Çörəkləri də, donuz ətinə də yeyib qurtardılar. Axır gəlib Laplandiyaya çatdılar.

Altıncı nağıl

LAPLANDİYALI QADIN VƏ FİN QADINI

Maral gəlib köhnə bir daxmanın qabağında dayandı. Daxmanın damı lap yerə qədər enmişdi. Qapısı isə o qədər alçaq idi ki, adam gərək iməkləyə-iməkləyə içəri girəydi. Evdə yalnız laplandiyalı bir qarı var idi. Qarı suiti piyi ilə yanan hisli bir çırağın işığında balıq qızardırdı. Şimal maralı bu qarıya Gerdanın

bütün başına gələnləri danışdı, amma əvvəlcə öz başına gələnləri danışdı. Çünki bunu daha vacib bilirdi. Gerda isə, soyuqdan elə donmuşdu ki, heç danışa da bilmirdi.

– Ay yazıqlar! – deyə qarı dilləndi. – Siz hələ çox yol getməlisiniz! Finmarka çatmaq üçün hələ gerek yüz mildən artıq yol qaçıb gedəsiniz. Qar kraliça orada öz yaylağında yaşayır və hər axşam mavi rəngli Benqal işıqları yandırır. Bir az gözləyin, quru treska balığı üstündə bir-iki söz yazım, – mənim kağızım yoxdur, – siz haman balığı o yerlərdə yaşayan bir fin qadınına aparıb verərsiniz. Nə etmək lazım gəldiyini o sizə məndən yaxşı öyrəder.

Gerda isindi, yeyib-içdikdən sonra, qarı treska balığı üzərində bir neçə söz yazdı, Gerdaya tapşırı ki, onu yaxşı qorusun; sonra qızı maralın belinə mindirib sarıdı. Maral yenə çaparaq yola düşdü. Göy yenə də “Uf! Uf!” – deyə asqırdı və çox qərribə mavi alov sütunları fişqırmağa başladı. Bunun işığında Gerda ilə maral gəlib Finmarka çatdılar və fin qadının bacasını döydülər. Çünki onun evinin heç qapısı da yox idi.

Evin içi elə yaman isti idi ki! Alçaqboylu, kirli fin qadını özü yarıçılpaq gəzirdi. O, tez Gerdanın paltarının yaxasını açdı, əlcəklərini və çəkmələrini çıxardı, yoxsa qıza yaman isti olardı; maralın başına bir parça buz qoydu, sonra quru treska balığının üstündə yazılmış məktubu oxudu. O, məktubu üç dəfə kəlmə-kəlmə oxuyub əzbərlədi, sonra balığı şorba qazanına atdı. Balıq hələ yeməli idi. Fin qadını isə heç bir şeyi hədə yerə tullamazdı.

Bu vaxt maral əvvəl öz başına gələnləri, sonra Gerdanın başına gələnləri danışdı. Fin qadını dinmirdi, yalnız öz ağıllı gözlərini qıyıb baxırdı.

– Sən çox ağıllı qadınsan, – deyə maral dilləndi. – Mən bilirəm ki, sən bütün dörd küləyi bir sapa bağlamağı bacararsan: gəmiçi düyünlərdən birini açdıqda, onun üçün san yel əsər, ikincisini açdıqda külək şiddətlənər, üçüncüsünü və dördüncüsünü açdıqda, elə bir fırtına qopar ki, ağacları vurub yıxar. Zəhmət çək, bu qıza elə bir şərbət hazırla ki, ona on iki pəhləvanın gücünü versin. Onda qız Qar kraliçaya üstün gələr.

– On iki pəhləvanın gücünü! – deyə fin qadını səsini çəkdi. – Bəli, bütün bunlar onun işinə yarar!

Belə deyib, o, rəfdən bir yekə burulmuş dəri götürdü; bu dərinin üstü cürbəcür qərribə yazılarla dolu idi. Fin qadını bunları oxumağa başladı. Elə diqqətli oxuyurdu ki, alnından dolu kimi tər yağırdı.

Maral yenə də Gerdaya kömək etməsi üçün qadına yalvarmağa başladı. Gerda özü fin qadınına yaşla dolu gözlərilə elə yalvarıcı bir baxışla baxırdı ki, fin qadını gözlərini qırpa-qırpa maralı bir tərəfə çəkdi və onun başındakı buzunu dəyişib qulağına pıçıldadı:

– Kay doğrudan da Qar kraliçanın yanındadır. Amma hər bir şeydən razıdır və ona elə gəlir ki, dünyanın heç bir yerində onun üçün belə yaxşı keçməz. Bunların hamısının səbəbi odur ki, gözündə və ürəyindəki güzgü qırıntıları ona təsir edir. Onları çıxarmaq lazımdır. Yoxsa Kay heç bir vaxt əvvəlki kimi olmayacaq və həmişə Qar kraliçanın hökmü altında qalacaqdır.

– Bəs səndə elə bir şey yoxdurmu ki, Gerdanı hamıdan güclü edəsən?

– Mən onu indikindən daha güclü edə bilmərəm. Məgər sən özün görmürsənmi ki, onun gücü nə qədər böyükdür? Bir özün fikirləş, bax, adamlar da, heyvanlar da onun qulluğundadır! O, ayaqyalın dünyanın yarısını gəzmişdir! Ancaq biz onun ürəyində olan gücü gerek ona deməyək. Onun gücü isə bundadır ki, o saf, sevimli bir uşaqdır. Əgər o özü Qar kraliçanın sarayına girib Kayın gözündən və ürəyindən güzgü qırıntılarını çıxara bilməsə, biz əsla bir şey edə bilmərik! Qar kraliçanın bağçası buradan iki mil qədər aralıdır. Qızı ora apar, qar təpəsinin içində, üstü qırmızı meyvələrlə dolu iri kolun yanında qoy və ləngimədən bura qayıt gəl.

Belə deyib, fin qadını Gerdanı maralın belinə mindirdi, maral da dördayaq qaçmağa başladı.

– Bəs mənim xəz çəkmələrim! Bəs əlcəklərim?! – deyə Gerda çığırdı. Qız bu şeyləri şaxta canına işlədikdə, yadına saldı.

Ancaq maral, üstü qırmızı meyvələrlə dolu kola çatmamış dayana bilməzdi. Maral gəlib haman yerdə qızı qarın üstünə qoydu, dodaqlarından öpdü və birdən onun gözlərindən iri, parlaq yaşlar axmağa başladı. Sonra o qaçaraq, ox kimi geri qayıtdı.

Yazıq qız bərk şaxtada çəkməsiz, əlcəksiz təkçə qaldı. O, var gücü ilə irəli qaçmağa başladı. Onunla üz-üzə yığın-yığın qar lopaları sürətlə gəlməkdə idi. Amma bu qarlar göydən yağmırdı, göyün üzü lap açıq idi. Orada şimal fəcri parıldayırdı. Yox, bu qarlar yerin üzü ilə, düz Gerdanın üstünə gəlirdi və yaxınlaşdıqca, daha da iriləşirdi. Gerda böyüdücü şüşənin altında gördüyü qəşəng qar dənələrini yadına saldı; amma bu qar lopaları xeyli iri və qorxulu idi. Bundan başqa, bunların görkəmləri çox qəribə idi, həm də canlı kimi, özləri hərəkət edirdilər. Bunlar Qar kraliçanın qoşunlarının ön dəstələri idi. Bu qar lopalarından bəziləri yekə, eybəcər kirpilərə, bəziləri başlarını qaldırmış və qıvrılmış ilanlara, bəziləri tükləri qabarmış kök ayı balalarına bənzəyirdi. Amma hamısı bir cürə, ağappaq parıldayırdı və hamı canlı idi.

Gerda “Ya ilahi” duasını oxumağa başladı. Hava elə soyuq idi ki, onun nəfəsi haman saat donub sıx duman olurdu. Haman bu duman getdikcə daha da sıxlaşır, sıxlaşırdı. Amma budur, birdən dumanın içində xırdaca işıqlı mələklər əmələ gəldi, haman bu mələklər yerə ayaq basan kimi böyüyüb yekə mələklər oldular. Bunların başında dəbilqə, əllərində nizə və qalxan var idi. Onlar get-gedə çoxaldılar, çoxaldılar və Gerda duanı oxuyub axıra çatdıqda, onun dövrəsini böyük bir mələk dəstəsi bürümüşdü. Mələklər qorxunc qar lopalarını nizə ilə vurub dəlir və lopalar parçalanıb minlərlə xırdaca qar dənəsinə dönürdü. İndi Gerda cürətlə irəli gedə bilirdi. Mələklər qızın əllərini, ayaqlarını tumarladılar və o isindi. Gerda axırda gəlib Qar kraliçanın sarayına çatdı.

Amma əvvəlcə gəlin qulaq asa, görək bu vaxt Kay neyləyirdi? O heç Gerdanı ağına da gətirmirdi. Heç güman da etmirdi ki, Gerda burada, lap yaxında, qəsrin divarının o üzündədir.

Yeddinci nağıl

QAR KRALIÇANIN SARAYINDA NƏLƏR VARDI VƏ SONRA NƏ OLDU

Sarayların divarlarını qar çovğunları əmələ gətirmiş, pəncərələrini və qapılarını sərt küləklər dəlib-açmışdı. Yüzlərlə nəhəng zallar çovğunların şıltağına görə qurulub, bitişik silsilələrlə uzanıb gedir, şimal fəcri onları işıqlandırırırdı. Ən böyük zal neçə-neçə mil uzunluğunda idi. Par-par parıldayan bu ağ sarayların içərisi bumbuz və bomboş idi. Burada şənlikdən bir əsər yox idi. Burada heç bir vaxt fırtınanın musiqisi altında oyunlu ayı balları tərtib edilməzdi ki, belə oyunlarda ağ ayılar dal pəncələri üstündə gəzmək bacarığını və məharətini göstərib fərqlənə bilsinlər. Burada heç bir zaman dava-dalaşlı kart oyunları düzəldilməzdi. Heç bir zaman ağca tülkü lələlər bir fincan qəhvə içə-içə söhbət etmək üçün burada yığışmazdılar, – yox, heç bir zaman, heç bir zaman burada belə şeylər olmazdı! Buralar bumbuz, bomboş, ölü və əzəmətli idi! Şimal fəcri elə ahəngdar bir surətdə parıldayıb sönürdü ki, hansı dəqiqədə işıq parıldayıb artacağını və hansı dəqiqədə azalıb sönmək dərəcəsinə gələcəyini dürüst hesablamaq olardı. Ucsuz-bucaqsız və bomboş olan ən böyük qarlı zalın ortasında donmuş bir göl parıldayırdı; bunun üzərindəki buz çatlamış və çatlaqlar buzu minlərlə elə bərabər və düzgün parçalara ayırmışdı ki, bunlar bir möcüzə kimi görünürdü. Qar kraliçə evdə olduqda, haman bu gölün ortasında oturardı. Bu gölü kraliçə şüur güzgüsü, dünyada ən mükəmməl güzgü adlandırırırdı.

Kay soyuqdan tamam göyərmiş, hələ bir azca qaralmışdı da, amma özü bunu duymurdu. Qar kraliçanın öpüşləri soyuğu duymağa qoy-murdu. Həm də onun öz ürəyi də dönüb bir parça buz olmuşdu. Oğlan isti, iti bucaqlı buz parçaları ilə oynayırdı, onları cürbəcür şəkillərdə bir-birinin üstünə yığırdı. O, haman buzlardan nə isə quraşdırmaq istəyirdi. Belə bir oyun var ki, adına “çin tapmaca oyunu” deyirlər. Oyun bundan ibarətdir ki,

taxta parçalarından cürbəcür fiqurlar düzəldirlər. Kay da buz parçalarından cürbəcür qəribə fiqurlar quraşdırırdı. Bunun adı “buz tapmaca oyunu” idi. Onun nəzərində bu fiqurlar sənət möcüzəsi, onları quraşdırmaq isə, birinci dərəcəli əhəmiyyəti olan bir iş idi. Ona belə gəlirdi, çünki gözündə sehrli güzgü qırıntısı var idi. Kay buz parçalarından sözlər quraşdırırdı. Amma nə qədər çox istəyirdisə, heç cürə “həmişəlik” sözünü quraşdırı bilmirdi. Qar kraliça ona demişdi: “Elə ki, bu sözü quraşdırdın, sən özün öz ağan olacaqsan, mən sənə bütün dünyanı, bir də bir cüt ayaq kirşəsi bağışlayacağam”. – Ancaq Kay nə qədər əlləşirdisə bu sözü quraşdırı bilmirdi.

Qar kraliça ona demişdi ki: – Mən uçub isti ölkələrə gedəcəyəm, qara qazanlara bir göz yetirəcəyəm, – Qar kraliça yanar dağlar olan Vezuvi və Etnadakı vulkan ağızlarına qazan deyirdi. – Mən onları bir azca ağardacağam. Limon və üzümlərin üstünə qar yatanda, bunun onlara xeyri var.

Kraliça belə deyib uçub getmişdi. Kay isə, ucsuz-bucaqsız, bomboş zalda tək qalmışdı. O, buz parçalarına baxa-baxa fikirləşir, o qədər fikirləşirdi ki, başı ağrıyırdı. O, rəngi solğun, hərəkətsiz, cansız kimi bir yerdə oturmuşdu. Elə bil ki, donub qalmışdı.

Bu zaman Gerda nəhəng darvazadan içəri girdi. Burada onu daim əsən sərt küləklər qarşılıdı. Qız axşam duasını oxudu, küləklər yuxuya getmiş kimi yatdılar. Sonra qız nəhəng, boş, buzlu zala girib Kayı gördü. Gerda onu haman saat tanıdı və yüyürüb boynuna atıldı. Onu bərk qucaqlayıb çığırdı:

– Kay! Əzizim Kay! Axır ki, gəlib səni tapdım!

Ancaq Kay yenə əvvəlki kimi soyuq və hərəkətsiz oturmuşdu. Onda Gerda ağlamağa başladı. Onun isti göz yaşları Kayın sinəsinə töküldü, sızıb ürəyinə axdı, buz qabığını əritdi və güzgü qırıntısı da əridi. Kay Gerdanın üzünə baxdı. Gerda oxudu:

Açıb qızılqüllər... gözəldir hər yan!

Körpə İsa olar bizlərə əyan!

Birdən Kay bərkdən ağladı. Elə bərk ağladı ki, gözündəki güzgü qırıntısı düşdü, – göz yaşları onu yuyub apardı. İndi o Gerdanı tanıdı və bərk sevindi!

– Gerda! Əzizim Gerda!.. Sən bu uzun vaxtı hardaydın? Bəs mən özüm hardayam? – deyə o dövrəsinə boylandı. – Bura nə yaman soyuqdur, bomboşdur!

O, Gerdaya möhkəm qısıldı. Gerda sevindiyyindən həm gülür, həm ağlayırdı. Bəli, onun sevinci o qədər böyük idi ki, hələ buz parçaları da oynamağa başladı. Onlar yorulduqda, bir-birinin yanına düzülüb Qar kraliçanın Kaya tapşırdığı sözü əmələ gətirdilər. Kay bu sözü quraşdırdıqda, özü-öz ağası olacaq, həm də kraliçadan bütün dünyanı və təzə ayaq kirşələri hədiyyə alacaqdı.

Gerda Kayın yanaqlarından öpdü. Onun yanaqları yenə əvvəlki kimi qızardı. Qız onun gözlərindən öpdü, Kayın gözləri də qızın gözləri kimi parıldadı. Qız onun əllərini, ayaqlarını öpdü. O yenə əvvəlki kimi diribaş və sağlam oldu. İndi daha Qar kraliçanın kəlməsindən Kay heç qorxmurdu. Onun azadlıq kağızı burada idi. Bu, parlaq buz hərflərilə yazılmışdı.

Kay ilə Gerda əl-ələ verib saraydan çıxdılar. Onlar yol gedə-gedə öz nənələrindən, öz vətənlərində evlərinin damından sallanan qızılqüllərdən danışdılar və onların yolunda sərt küləklər yatır, günün şüaları buludları dəlib saçılırdı. Qırmızı meyvələrlə dolu kolun qabağında şimal maralı onları qarşılıdı. O, cavan bir dişi maral da gətirib gəlmişdi. Maralın döşü südlə dolu idi. Maral Kaya və Gerdaya süd verib onların dodaqlarından öpdü. Sonra Kay ilə Gerda əvvəlcə fin qadının yanına gedib onun isti otağında isindilər və evlərinə getmək üçün yolu öyrəndilər. Sonra Laplandiyaya, qarının yanına getdilər. Qarı hələ onlar gəlməmişdən, onlara yeni paltar tikmişdi. Öz kirşəsini yamayıb Kay ilə Gerdanı mindirdi, özü də onları ötürməyə getdi.

Marallar da gənc yolçuları Laplandiya sərhədinə qədər ötürdülər. Burada daha ilk yaşıl otlar cücərməkdə idi. Kay və Gerda marallarla və qarı ilə xudahafizləşdilər.

Onları ötürməyə gələnələr onlara: – Yaxşı yol! – dedilər.

Budur, onların qarşılarında bir meşə var. İlk quşlar ötüşür, ağacların budaqları yaşıl düymələrlə doludur. Meşədən yolçuların qabağına gözəl bir atın üstündə, başında al şapkası, belində tapançaları olan gənc bir qız çıxdı. Gerda o atı haman saat tanıdı. Bu, vaxtilə qızıl karetyaya qoşulmuş at idi. Qız da haman xırdaca quldur qız idi. O, evdə yaşamaqdan darıxıb şimalı gəzmək fikrinə düşmüşdü. Bura xoşuna gəlmədikdə gedib başqa yerləri gəzəcəkdi. Quldur qız da haman saat Gerdanı tanıdı. Amma ay sevindilər ha!

Quldur qız Kaya dedi: – Vay, sərsərinin biri! Mən bircə bilmək istərdim ki, görüm sən, dalınca dünyanın o başına getməyə dəyərsənmi?!

Gerda quldur qızın yanağını tumarladı və şahzadə oğlanla şahzadə qızı ondan soruşdu.

– Onlar yad ölkələrə gediblər, – deyə gənc quldur qız cavab verdi.

– Bəs qarğa? – deyə Gerda soruşdu.

– Meşə qarğası ölmüşdür. Əl qarğası dul qalmışdır. Ayağına qara bir parça bağlayıb gəzir və öz bəxtindən şikayətlənir. Ancaq bütün bunlar boş şeylərdir. Yaxşısı budur, sən bir danış görüm, başına nələr gəldi və Kayı necə tapdın?

Gerda ilə Kay bütün başlarına gələnləri ona danışdılar.

– Hə, nağıl da burada qurtardı! – deyib gənc quldur qız söz verdi ki, onların şəhərinə yolu düşəndə, yanlarına gələcəkdir və əllərini sıxdı.

Sonra o, dünyanı gəzməyə getdi. Kay ilə Gerda isə, əl-ələ verib evlərinə yönəldilər. Onlar keçdikləri yerlərdə yaz çiçəkləri açır, yaşıl otlar bitirdi. Amma budur, kilsə zənglərinin səsi və doğma şəhərlərinin uca qüllələri göründü. Onlar tanış pillələrlə yuxarı çıxıb öz otaqlarına girdilər. Burada hər bir şey keçmişdə olduğu kimi idi: saatın kəfkiri əvvəlki kimi “tiq-taq” edib taqqıldaırdı. Saatın əqrəbləri də siferblat üzərində hərəkət edirdi. Ancaq onlar alçaq qapıdan içəri girdikdə, bildilər ki, boyları

uzanmışdır. Çiçəklənmiş qızılgül kolları su novçasından uzanıb açıq pəncərədən boylanır, içəri baxırdılar. Uşaqların xırdaca skamyaları da burada idi. Kay ilə Gerda skamyalarda oturub əl-ələ verdilər. Qar kraliçanın bumbuz, bomboş sarayını ağır bir yuxu kimi yaddan çıxartdılar. Nənə günün altında oturub ucadan incil oxuyurdu: “Əgər siz, uşaqlar kimi olmasanız, cənnətə girə bilməzsiniz!”.

Kay ilə Gerda bir-birinin üzünə baxdılar və bu qədim duanın mənasını indi başa düşdülər:

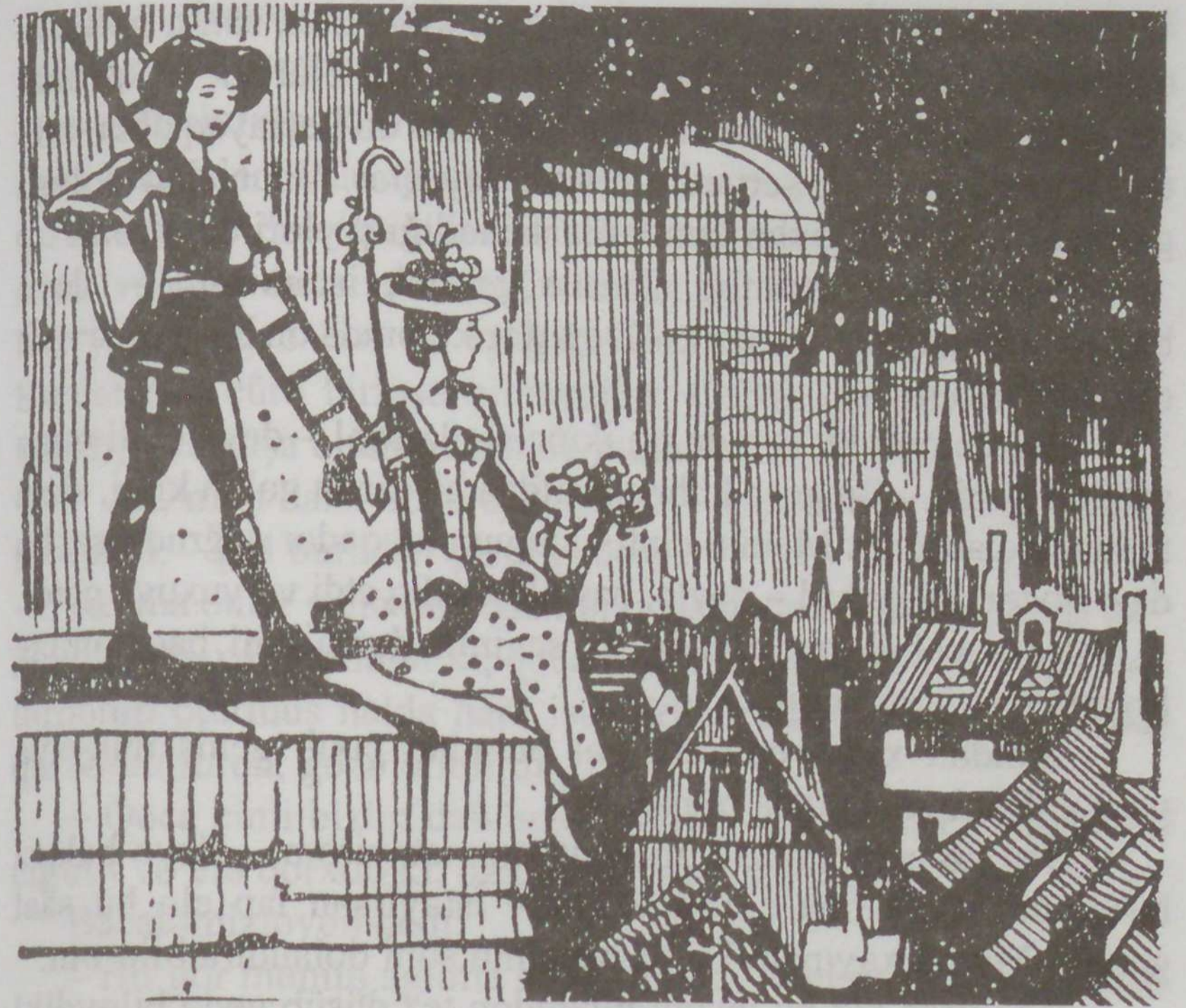
Açıb qızılgüllər... gözəldir hər yan!
Körpə İsa olar bizlərə əyan!

Onlar indi daha böyümüşdülər, yan-yana oturmuşdular. Amma onların ürəkləri və ruhları uşaqlıqda olduğu kimi saf idi. İlıq, bərəkətli yay da gəlmişdi!

1843, 1846

ÇOBAN QIZ İLƏ BACA TƏMİZLƏYƏN

Sən köhnəlikdən qapqara olmuş, üzərində taxtadan cürbəcür fiqurlar və bitki naxışları işlənmiş əsl qədim şkaflar heç görmüsənmi? Bir otaqda lap bu cür şkaflar var idi ki, sahiblərinə öz nənələrindən qalmışdı. Şkafların üzərinə yuxarıdan aşağıya qədər taxtadan qızılqul və lələ naxışları işlənmişdi. Qərribə naxışların arasında xırdaca marallar buynuzlu başlarını uzatmışdılar. Ən görkəmli yerdə isə, taxtadan bir adam fiqurası qayrılmışdı. Ona baxmaq çox əyləncəli idi: o, üzünü qırıqdırmaq dişlərini ağartmışdı, amma heç demək olmazdı ki, o gülür. Bu adamın ayaqları keçi ayaqları idi, alnında xırdaca buynuzları da var idi. Uzun saqqalı döşünə düşmüşdü. Uşaqlar həmişə ona “keçiyat ober-unter-general-kapitan-serjant” deyərdilər. Hərçənd bu adı söyləmək çox çətin idi və bunu çox az adam deyə bilərdi, amma taxtadan belə adam qayıрмаq, özü də böyük zəhmət istəyirdi. Bununla bərabər, haman bu adam fiqurası şkafların üzərində səliqə ilə yerləşib həmişə gözünü güzgü mizinə zilləmişdi. Çünki orada, ayağında zərli başmaqlar və başında zərli şlyapası olan qəşəng, balaca çini çoban qız durmuşdu. Onun paltarları yandan səliqə ilə yığışdırılmışdı və qızılqullə bəzənmişdi, əlində də çoban çomağı var idi. Çoban qız çox gözəl idi! Onun, demək olar ki, lap yanında xırdaca bir bacatəmizləyən durmuşdu, o, kömür kimi qapqara idi. Ancaq o da çinidən qayrılmışdı. O da tərtemiz və gözəl idi və heç bir kəsdən də pis deyildi. Amma gərək bacatəmizləyən olduğunu göstərəydi, – usta onu elə yaxşıca bir şahzadə kimi də qayıra bilərdi. Hamısı bir deyilmi, istər bacatəmizləyən olsun, istər şahzadə?

Bacatəmizləyən gözəl bir vəziyyət alıb durmuş; əlində də bir xırdaca nərdivan tutmuşdu. Onun üzünə qız üzünə kimi ağappaq və çəhrayı idi, amma deyəsən bu səhv idi: üzündə azacıq ləkə olsaydı, heç pis olmazdı. O, çoban qızla demək olar ki, lap yan-yanaya durmuşdu. Çünki onları belə qoymuşdular. Onlar yanaşı durduqları üçün də, bir-birinə nişanlanmışdılar, – axı onlar bir-birinə çox yaraşırdılar: ikisi də cavan idi, ikisi də haman bir çinidən qayrılmışdı, ikisi də kövrək idi.

Güzgünün qabağında, onlarla yanaşı bir kukla da var idi. Amma bu onlardan üç dəfə böyük idi. Bu, qoca bir çinli idi, özü də başını endirib qaldırmağı bacarırdı. O da çinidən qayrılmışdı və deyirdi ki, balaca çoban qızın babasıdır. Amma o əlbəttə, bunu sübut edə bilməzdi; ancaq deyirdi ki, qızın ixtiyarı onun əlindədir. Buna görə də çoban qıza elçi düşən keçiyat ober-unter-general-kapitan-serjanta baş əyirdi.

Bir dəfə qoca çinli çoban qıza dedi ki: – Bax, sənin gələcək ərin odur. Hər şeyə baxdıqda, belə məlum olur ki, o, qırmızı ağacdan qayrılmışdır. Ona ərə getsən sənə də keçiyəq ober-unter-general-kapitan-serjantın arvadı deyərlər. Onun şkaft dolusu gümüşü var, hələ gizlin qutularda saxladığı şeyləri demirəm.

– Mən onun qaranlıq şkaftına getmək istəmirəm, – deyə balaca çoban qız etiraz etdi: – Deyirlər ki, orada on bir çini arvadı dustaq saxlayır.

– Hə, deməli ki, sən də on ikincisi olarsan! – deyə çinli onun sözünü kəsdi. – Bu gecə köhnə şkaftan bir cırıltı gələn kimi, sizin toyunuz olacaqdır. Mənim çinli olduğum nə qədər doğrudursa, bu da o qədər doğrudur! – deyib, başı ilə təsdiq etdi və yuxuya getdi.

Balaca çoban qız ağladı, öz sevimli dostu çini bacatəmizləyəne baxdı və dedi:

– Səndən xahiş edirəm, gəl buradan çıxıb geniş dünyaya gedək. Biz burada qala bilmərik!

– Sən nə istəyirsənsə, mən də onu istəyirəm, – deyə balaca bacatəmizləyən ona cavab verdi. – İstəyirsən lap elə bu saat gedək! Mən arxayınam ki, öz peşəmlə səni dolandıra bilərəm.

– Ah, bircə biz bu güzgü mizindən tez düşüb gedə biləydik! – deyə çoban qız köksünü ötürdü. – Səninlə birlikdə yalnız azadlığa çıxandan sonra mən xoşbəxt ola bilərəm.

Bacatəmizləyən onun könlünü aldı. Sonra güzgü mizinin haşiyəsi və zər naxışlı ayaqları ilə aşağı düşməyin necə rahat olduğunu ona göstərdi. Bacatəmizləyənin nərdivanı burada onların işinə çox yaradı. İndi, budur, onlar daha döşəmənin üstündədirlər. Onlar şkafta baxıb gördülər ki, orada yaman vurnuxma başlanıbdır.

Ağacdan yonulmuş marallar boyunlarını daha da uzadıb buynuzlarını dik tutmuş və başlarını hərləməyə başlamışdılar, keçiyəq ober-unter-general-kapitan-serjant isə, göyə hoppanıb qoca çinliyə çığırdı:

– Onlar qaçdılar, qaçdılar!

Qaçqınlar azacıq qorxuya düşdülər, tez pəncərənin altındakı siyirməyə hoppandılar.

Bu siyirmənin içində üç-dörd dəstə (özü də yarımçıq) kart vərəqləri və xırdaca bir kukla teatri var idi. Bunları qutuda yerləşə bilmələrinə görə düzmüşdülər. Teatrda tamaşa gedirdi. Birinci cərgədə bütün qırmızıtoxmaq, kərpic, xaç və qaratoxmaq qızlar oturub öz əllərindəki lalələri yelləyirdilər. Onların arxasında valetlər durmuşdular. Onlardan hər birinin iki başı var idi, biri yuxarıda, o biri də aşağıda. Pes iki sevgili barəsində idi. Bunlar heç cürə birləşə bilmirdilər. Çoban qız onlara baxanda ağladı, – tamaşa onun öz halını yadına saldı.

– Ah, mən daha dözə bilmirəm! – deyə o dili dolaşa-dolaşa söyləndi, – gəl buradan çıxıb gedək!

Amma onlar yenə də döşəmənin üstündə olduqda, güzgü mizinə sarı baxıb gördülər ki, qoca çinli oyanmışdır. O öz yerindən tərpenib oturmuş halda hara isə sürünürdü, – o həmişə bardaş qurub otururdu, gözə bilmirdi.

– Qoca çinli bizim dalımızca gəlir! – deyə balaca çoban qız çığırdı və elə qorxdı ki, öz çini dizləri üstə çökdü.

Bacatəmizləyən dedi:

– Bir gör mənim ağıma nə gəlib. Gəl səninlə, bax, o küncdə duran şirniyyat vazının içinə girib uzanaq. Qızılgül və lavanda çiçəklərinin ləçəkləri üstündə uzanaq. Əgər çinli bizim üstümüzə gəlmək istəsə, oradan onun gözlərinə duz ataq.

– Bunun köməyi az olar! – deyə çoban qız cavab verdi. – Bundan başqa mən bilirəm ki, qoca çinli ilə bu vaz bir-birinə nişanlanmışdılar. İndi ki, onlar bir vaxt bir-birini sevilər, bu məhəbbət tamam yox ola bilməz. Yox, bizim bircə çarəmiz var, gərək geniş dünyaya çıxaq.

– Bəs sən mənimlə birlikdə yola çıxmaqdan qorxmursanmı? – deyə bacatəmizləyən soruşdu. – Bu dünyanın nə qədər geniş olduğunu və bizim bir də bura qayıda bilməyəcəyimizi düşü-nübsənmi?

– Hə, düşünmüşəm! – deyə çoban qız cavab verdi.

Bacatəmizləyən inamla ona sarı baxıb dedi: – Mən bircə yol bilirəm, o da bacadır! Sən doğrudan da mənimlə birlikdə soba-

nın içinə girməyə, sonra da odun yanan yerdən keçib baca ilə yuxarı dırmaşmağa cürət edərsənmi? Biz gedib bacaya çatdıqdan sonra orada mən özümü göstərə bilərəm. Biz elə uca bir yerə çıxarıq ki, heç bir kəs daha bizə çata bilməz. Lap yuxarıda isə, bir dəlik var ki, oradan geniş dünyaya çıxmaq olar.

Bacatəmizləyən çoban qızı sobanın qapısının ağzına apardı.

– Vay, bura nə yaman qaradır! – deyə çoban qız çığırdı; amma yenə də bacatəmizləyənlə birlikdə sobanın içinə girib odunyanan yerdən bacaya keçdilər. Orada heç göz-gözü görmürdü.

– Bax, budur, indi biz bacanın içindəyik! – deyə bacatəmizləyən dilləndi. – Bir bax gör yuxarıda nə qəşəng bir ulduz parıldayır!

Göydən onlara lap əsl bir ulduz baxırdı. Ulduz dik onların başı üstündə parıldayırdı; elə bil ki, onlara yol göstərmək istəyirdi. Onlar sürünə-sürünə gedir, sonra üzü yuxarı dırmaşmağa başlayırdılar. Bu yol nə yaman çətin bir yol idi! Onlar elə uca, elə uca bir yerə qalxmalı oldular ki! Amma bacatəmizləyən oğlan çoban qıza kömək edirdi. Onu qaldırırdı, əl yetirirdi və öz çini ayaqlarını hara qoymaq lazım gəldiyini ona göstərirdi. Onlar beləliklə bacanın lap yuxarisına çatıb onun qırağında oturdular ki, yaxşı-yaxşı dinclərini alsınlar. Axı zarafat deyil, belə çətin bir yoldan sonra onlar yorulmuşdular.

Onların başı üzərində göyün üzü ulduzlarla dolu idi, aşağıda isə şəhərin damları görünürdü. Bacatəmizləyənlə çoban qız ətraflarına boylanıb bu yekə dünyanı gözdən keçirirdilər. Yazıq çoban qız əvvəllər heç bilmirdi ki, bu dünya belədir. O öz xirdaca başını bacatəmizləyənin çiyinə qoyub elə yaman ağladı ki, onun qurşağındakı zər töküldü.

– Yox, bu daha lap həddən artıqdır! Mən burada yaşaya bilmərəm. Dünya yaman böyükmüş! – deyə çoban qız səsləndi. – Ah, nə olaydı, yenə də öz güzgü mizimizin üstündə olaydıq! Mən geri qayıtmayınca rahat ola bilmərəm. Axı mən ki, səninlə birlikdə bu geniş dünyaya gəldim, indi də sən, əgər məni azacıq sevirənsə, gərək məni evə, öz yerimizə ötürəsən!

Onda bacatəmizləyən onu dilə tutmağa başladı; qoca çinlini və keçiyəyək ober-unter-general-kapitan-serjantı onun yadına saldı. Ancaq çoban qız elə acı-acı ağlayır və öz əziz bacatəmizləyənini elə öpürdü ki, bacatəmizləyən bunun ağıllı bir iş olmadığını bilə-bilə onun dediyinə razı olmaqdan başqa çarə tapmadı.

Onlar bacanın içilə çox çətinliklə enib yenə də aşağı süründülər və odunqalanan yerə çatdılar. Bura çox qaranlıq idi. Onlar sobanın örtülü qapısına çatdıqda, durub dinlədilər ki, görsünlər otaqda nə var-nə yox? Ora tamamilə sakit idi. Onlar sobadan başlarını çıxarıb gördülər ki... ay dad! – qoca çinli, otağın tən ortasında yerə sərilmişdir, sən demə o, qaçqınların dalınca qaçanda güzgü mizinin üstündən yıxılıb üç parça olmuşdu. Onun kürəyi tamamilə qopmuş, başı isə diyirlənib küncə düşmüşdü. Amma keçiyəyək-ober-unter-general-kapitan-serjant öz əvvəlki yerində durub baş verən bu işi fikirləşirdi.

– Ay aman, nə dəhşətdir! – deyə balaca çoban qız qışqırdı. – Mənim qoca babam parça-parça olmuşdur. Hamısı da bizim üstümüzdə. Mən buna davam gətirə bilmərəm! – deyib çox pərişan oldu.

Bacatəmizləyən dedi:

– Onu yenə də lap yaxşı yamayıb düzəltmək olar! Sən heç belə bikef olma. Onun kürəyinə bir az yapışqan çəkmək və boğazına iri bir taxta parçası taxmaq lazımdır ki, yenə təptəzə olsun. Nə bilmək olar, hələ görərsən bir yığın xoşagəlməz sözlər də deyər.

– Sən eləmi güman edirsən? – deyə çoban qız soruşdu və onlar ikisi də güzgü mizinin üstünə, öz əvvəlki yerlərinə çıxdılar.

Bacatəmizləyən dedi:

– Bax, görürsənmi, biz nə böyük bir səyahət etdik. Axı heç öz yerimizdən tərpenməyə də bilərdik!

– Bircə babamı yamayıb düzəltmək mümkün olaydı! – deyə çoban qız köksünü ötürdü. – Görəsən bu, baha başa gəlir?

Qoca çinlini yamadılar; bu işə bütün ailə qoşuldu: onun kürəyini yapışdırdılar, boğazına da bir ağac parçası soxdular. O, yenə təptəzə oldu. Amma daha başını tərpedə bilmirdi.

Keçiayaq ober-unter-general-kapitan-serjant çinliyə dedi ki: – Görünür, siz sınıandan sonra öz gözünüzdə yaman böyüyüb-sünüz. Amma mən burada lovğalanmalı bir şey görmürəm. Yaxşı, bəs necə oldu, çoban qızı mənə verirsiniz, ya yox?

Bu zaman bacatəmizləyənlə balaca çoban qız yalvarıcı baxışlarla qoca çinliyə baxdılar. Onlar qorxurdular ki, o başı ilə razılıq işarəsi verər. Amma çinli daha başını tərpedə bilmirdi. Boğazına taxta parçası tıxadıqlarını başqalarının yanında söyləmək isə yaxşı düşməzdi.

O vaxtdan bəri hər iki çini heykəlcik, yəni çoban qızla bacatəmizləyən yan-yana durmaqda idilər. Onlar babanın boğazındakı taxta parçasına şükür edirdilər və düşüb sınana qədər bir-birini sevməkdə idilər.

1845

DANİMARKALI XOLGER

Danimarkada Kronborq adlı qədim bir qəsir var. Bu qəsir Eresund körfəzinin sahilindədir. Buradan hər gün yüz-lərlə böyük gəmilər gəlib keçir. Bunların arasında ingilis gəmilərinə də, rus gəmilərinə də, Prusiya gəmilərinə də rast gəlmək olar. Bunlar hamısı topdan yaylım atəşi açıb qədim qəsri salamlayır: – Bum-bum! Qəsirin topları da onlara cavab verir: – Bum-bum! Axı toplar bir-biri ilə danışanda, yalnız: “Gününüz xeyir olsun”, – bir də “Çox sağ olun” – deyə bilirlər. Qışda bura gəmilər gəlmir, çünki bütün boğazı buz basmış olur. Amma onun iki sahili – Danimarka sahili ilə İsveç sahili arasında adamlar yaxşıca yol salırlar. Bu yolun hər iki tərəfində Danimarka və İsveç bayraqları dalğalanır. Danimarkalılar ilə şvedlər isə, bir-birini top atəşilə deyil, dostcasına əllərini sıxaraq: “Gününüz xeyir olsun, – və “Çox sağ olun” – deyə salamlayırlar. Onlar bir-birindən ağ bulka və qoğal alırlar, – çünki başqasının hazırladığı yeməli şeylər həmişə adama dadlı gəlir.

Amma bu ölkədə ən qəribə şey qədim Kronborq qəsridir. Bu qəsirin dərin və qaranlıq zirzəmisində Danimarkalı Xolger oturmuşdur. O, əynində polad və dəmirdən döyüş geyimi olduğu halda oturub başını qüvvətli qolları üzərinə qoymuş, uzun saqqalı isə, mərmər stoldan aşağı sallanmışdır. O, bərk yatıb cürbəcür yuxular görür. Onun doğma Danimarkasında hər nə baş verirsə, hamısını yuxusunda görür. Hər il xaçaçuran bayramı axşamı bir mələk onun yanına gəlib Danimarkalı Xolgerin bu il yuxuda gördüklərinin hamısının əsl həqiqət olduğunu təsdiq edir və deyir ki, o rahat yata bilər, çünki onun vətəni üçün heç bir böyük təhlükə yoxdur.

Amma belə bir təhlükə baş verən kimi, qoca Danimarkalı Xolger dim-dik ayağa qalxacaqdır. Həm də elə sürətlə qalxacaqdır ki, onun stola yapışib bitişmiş saqqalı qopacaq və mərmər çatlayacaqdır. Onda o, vuruşmaq üçün öz zirzəmisindən çıxacaq və bu xəbəri bütün dünya eşidəcəkdir.

Bütün bunları bir qoca baba öz xırdaca nəvəsinə danışdı. Oğlan isə bilirdi ki, babası həmişə düz danışır. Babası bunları danışa-danışa, taxtadan Danimarkalı Xolgerin böyük heykəlini yonurdu. Bu heykəli bir gəminin burnunda qoyacaqdılar. Qoca baba, heykəlyonan idi. O, taxtadan heykəllər yonurdu, bunları gəmilərin burnuna qoyurdular və bunlara görə gəmilərə ad verirdilər. Danimarkalı Xolgerin heykəli demək olar ki, hazır idi: o, məğrur başını dik tutub durmuşdu. Uzun saqqalı isə döşünə düşmüşdü. Onun bir əlində ağır qılınc var idi, o biri əlini isə Danimarka gerbinə dirəmişdi.

Qoca, məşhur danimarkalılar barəsində o qədər çox və o qədər maraqla danışdı ki, nəvəsi onlar barəsində Danimarkalı Xolgerdən az şey bilmədiyini güman edirdi. Axı Xolger Danimarkada baş verən bütün hadisələri yalnız yuxuda görürdü. Oğlan yatmaq üçün yerinə girdikdə, Danimarkalı Xolger barəsində çox düşünürdü və çənəsi, üstünə ördüyü yorğana toxunduqda ona elə gəlirdi ki, özünün də uzun saqqalı var və bu saqqal həmişə yorğana yapışib bitməyə başlayır.

Qoca hələ də öz işinə davam edirdi. İndi o yalnız Danimarka gerbinin naxışlarını çəkib qurtarmalı idi. Gerb hazır olduqdan sonra o öz işini gözdən keçirdi, bütün ömründə eşitdiklərini, oxuduqlarını, eləcə də özünün bu axşam nəvəsinə danışdıqlarını yadına saldı. O, başı ilə təsdiq işarəsi etdi, eynəyini çıxardı, sildi, yenə də gözünə taxıb dedi:

– Deyəsən Danimarkalı Xolgeri görmək mənim özümə qismət olmayacaq, amma, odur, bu saat orada, öz xırdaca yatağında uzanmış körpə, bəlkə də onu, vətənin dar günündə görmək xoşbəxtliyinə çatacaqdır.

Qoca tez-tez başı ilə hərəkət edə-edə, öz qayırdığı Danimarkalı Xolger heykəlini diqqətlə nəzərdən keçirir və getdikcə daha

artıq inanırdı ki, heykəl çox yaxşı çıxmışdır. Hətta ona elə gəldi ki, gün heykəl canlanmış və onun əynindəki zirehli geyim əsl metal kimi parıldayır. Ona elə gəldi ki, Danimarka gerbi üzərində olan ürəklər sanki qızardı və başlarında qızıl tac olan aslanlar atılmağa hazırlaşır.

Qoca dedi:

– Bizim Danimarka gerbi hər halda dünyada ən gözəl bir gerbdir. Onun üzərindəki aslanlar qüvvət nişanəsi, ürəklər isə, mərhəmət və məhəbbət nişanəsidir!

Qoca ən yuxarıda olan aslana baxdı və o, İngiltərəni Danimarka tacına tabe edən kral Knutu¹ yadına saldı. O, ikinci aslana baxdı və onun gözünün qabağında Danimarkanı birləşdirən və venedləri² özünə tabe edən kral Valdemar³ canlı kimi göründü. O, üçüncü aslana baxdı və Danimarkanı, İsveç və Norveçi birləşdirmiş olan kraliça Marqreti⁴ yadına saldı. Baba gözlərini ürəklərə çevirdikdə isə onlar daha da artıq qızardı, coşqun bir alov kimi hərəkətə gəldi və qocanın xəyalı çox-çox uzaqlara getdi.

Bu odlu ürəklərdən birinə baxdıqda, o, xəyalən öz qarşısında dar və qaranlıq bir zindan gördü; bu zindanda IV Xristianın⁵ qızı Eleonora Ulfeld əziyyət çəkməkdə idi. Alov, çiçək kimi onun sinəsinə düşüb orada, Danimarkanın ən nəcib və gözəl qızlarından birinin qəlbində açılmaqda idi. Qoca dedi:

– Bəli, Danimarka gerbində nəxş edilmiş ürəklər həqiqi canlı ürəklərdir!

Sonra xəyalında o, ikinci ürəyin alovunun izilə getdi. Bu dəfə o, gəlib dənizə çıxdı. Burada ətrafını tüstü bürümüş gəmilərdən gurultu ilə toplar atılırdı. Vitfeldin⁶ sinəsinə çəkən alov dö-

¹ Böyük Knut və ya Kanut (995-1035) – 1014-cü ildən Danimarka kralı; 1017-ci ildə İngiltərənin, 1028-ci ildə isə Norveçin də kralı olmuşdur.

² Venedler – slavyanların qədim adı

³ Birinci Valdemar (1131-1182) – Danimarka kralı

⁴ Danimarkalı Marqrita (1353-1412) – Danimarka, Norveç və İsveçin kraliçası

⁵ IV Xristian (1577-1648) – Danimarka kralı

⁶ İver Vitfeld (1665-1710) – “Dannebroq” gəmisinin kapitanı; Keçe körfəzində 1677-ci ildə İsveç donanması ilə vuruşmada həlak olmuşdur.

nüb orden lenti oldu. Bu qəhrəman, donanmanı qurtarmağa çalışaraq öz gəmisini partlatmış, özü də məhv olmuşdu.

Üçüncü ürəyin alovu qocanın xəyalını Qrenlandiyaya, yoxsul bir daxmacığa aparıb çıxardı, burada keşiş Hans Egede⁷ öz sözləri və işlərilə insanlara sevə-sevə kömək edirdi. Alov onun sinəsində ulduza və Danimarka gerbində ürəyə çevrildi.

Qoca babanın xəyalı alovdan irəlidə gedirdi. Axı o haman alovun hara gedəcəyini bilirdi. Kral VI Frederik⁸ bir kəndli daxmasında durub öz adını təbaşirlə dirəkli divara yazırdı. Onun sinəsində və ürəyində alov yanırdı. Kəndlinin evində kralın ürəyi Danimarka gerbindəki ürəyə çevrildi. Baba gözünün yaşını

⁷ Hans Egede (1686-1758) – Qrenlandiyada missioner olmuşdur.

⁸ VI Frederik (1768-1839) – Danimarka kralı

sildi. Axı o, Frederiki tanıyırdı və öz ağsaçlı, göygözlü sədaqətli qoca kralının uğrunda canını verməyə hazır idi. Qoca dua edirmiş kimi, qollarını çarpazlayıb gözlərini uzaqlara zillədi. Gəlini ona yaxınlaşıb dedi ki: artıq gecdir, dincəlmək lazımdır. Axşam yeməyi süfrəyə qoyulmuşdur.

– Ay baba, qayırdığın heykəl nə gözəl çıxmışdır! – deyə gəlin dilləndi. – Danimarkalı Xolger lap diri kimidir; bax, bu da bizim qədim gerbimiz! Mənə elə gəlir ki, hardasa, lap sənin qayırdığın bu heykəlin üzünə bənzər bir üz görmüşəm, – deyə o əlavə etdi.

– Çətin görmüş olasan, – deyə baba cavab verdi, – ancaq mən onu görmüşdüm. İndi də, onu yadımda qaldığı kimi qayıрмаğa çalışdım. Mən onu bütün danimarkalılar üçün unudulmaz olan bir gündə, aprelin ikisində⁹ görmüşəm. O zaman ingilis gəmiləri bizim limanda durmuşdu və biz özümüzü əsl vətənpərvərlər kimi göstərmişdik. Mən Steyn Billin eskadrasında “Danimark” gəmisində xidmət etdiyim zaman, yanımda bir adam var idi, bizə elə gəlirdi ki, güllələr ondan qorxur. O, qədim nəğmələri elə qəşəng oxuyurdu ki! O nə gözəl vuruşurdu! İnanmaq olmurdu ki, o adi bir adamdır. Onun üzünü indi də mənim yadımdadır. Amma nə mən, nə də başqaları bilirdi ki, o haralıdır və sonra hara çıxıb getdi. Sonralar tez-tez mənim ağıma belə gəlirdi ki, o, yəqin, Danimarkalı Xolgerin özü imiş, Kronborqdan bizə köməyə gəlmiş və qorxulu bir vaxtda bizi qurtarmışdı. Budur, mən onu belə yadımda saxlamışam və belə də təsvir etməyə çalışmışam.

Yonulub qayırmış heykəldən divara bir kelgə düşmüş və bu kölgə tavana qədər uzanmışdı. O daim hərəkət edirdi və elə bil ki, küncdə canlı Danimarkalı Xolger durmuşdur. Amma bəlkə də bu eləcə şamın alovunun titrəməsindən əmələ gəlirdi. Gəlini qocanı öpdü və onu stolun yanına aparıb kresloya oturtdu. Gəlinin əri də gəlib çıxdı. O, haman bu qocanın oğlu və yatmış körpənin atası idi. Onlar üçü də süfrə başında hələ xeyli müddət otu-

⁹ 1801-ci il aprelin 2-də admiral Nelsonun komandası altında ingilis donanması Kopenhagenin yaxınlığında Danimarka donanmasını məğlub etmişdi.

rdular, baba hələ aslanlar barəsində, Danimarka ürəkləri barəsində, onların qüvvəsi və mərhəməti barəsində çox şeylər danışdı. Amma o dedi ki, qılınc gücündən başqa dünyada ayrı bir güc də var, – baba bunu deyib rəfi göstərdi, ora köhnə kitablar – Qolberqin¹⁰ komediyaları düzülüşdü. Hamı bu kitabları yaxşı tanıyırdı və dəfələrlə oxumuşdu. Bu komediyalar çox maraqlı idi. Bu kitablarda göstərilən adamlar hərçənd çox keçmiş zamanlarda yaşamış adamlar idi, ancaq elə bil ki, sən o adamları tanıyırsan.

– Görürsünüz ki, Qolberq də vuruşmağı bacarırdı. O, insanların pis və gülünc hərəkətlərini lağa qoyurdu! – deyə baba başı ilə güzgüyə işarə etdi; haman güzgünün yanında, üzərində Deyirmi qüllənin mənzərəsi olan bir təqvim asılmışdı. Qoca sözüne davam etdi: – Dinc Brake də vuruşmağı bacaran adamlardan biri idi; düzdür, onun silahı qılınc deyil, öz bilikləri idi: o, ulduzlara yol açmağa çalışırdı! Mənim kimi taxtadan heykəl yonan bir qocanın oğlu da döyüşçü idi. Enlikürək, ağsaç bir adam olan onu öz gözlərimizlə görmüşdük; onun adı isə, dünyanın bütün ölkələrində məşhurdur. Bax, o, əsl heykəlyonan idi, mənim tayım deyildi. Bəli, Danimarkalı Xolger cürbəcür surətlərdə meydana çıxma bilər və Danimarkanın adını bütün dünyada şöhrətləndirər! İçək Bertel Torvaldsenin¹¹ sağlığına!

Balaca oğlan yuxuda Eresundun sahilində, qədim Kronborq qəsri və Danimarkalı Xolgerin özünü aydın görürdü: o, qaranlıq zirzəmidə mərmər stolun arxasında oturmuşdu və saqqalı haman stola yapışmış bitişmişdi. O, Danimarkada baş verən bütün hadisələri yuxuda görürdü. İçərisində heykəlyonanın oturduğu bu xırdaca yoxsul otağı da görür və burada yaşayanların bütün danışmalarını eşidirdi. O, başını tərpedə-tərpedə deyirdi:

– Ey Danimarka xalqı, məni yadında saxla, məni öz ürəyində qoru! Vətənin ağır günündə mən gələcəyəm!

¹⁰ Q o l b e r q (1684-1754) – məşhur Danimarka dramaturqu

¹¹ T o r v a l d s e n (1770-1844) – danimarkalı heykəltəraş

Kronborqun üzərində günəş parıldayır və külək, ovçu şeypurunun səsinə İsveçdən buralara gətirirdi. Kronborqun yanından gəmilər ötüb keçir, onların topları yaylım atəşilə qəsri salamlayırdı: – Bum, bum! Sahildən də onlara cavab verilirdi: – Bum, bum! Ancaq bu gurultulu top səsləri Danimarkalı Xolgeri yuxudan oyada bilmirdi. Axı bunlar yalnız: “Gününüz xeyir olsun” və “Çox sağ olun” – demək idi.

Lakin elə top səsləri də ola bilər ki, onlar Danimarkalı Xolgeri yuxudan oyadar, – onda o, əlbəttə, oyanar və özünü göstərər.

1845

KİBRİTSATAN QIZ

O axşam hava elə soyuq idi ki! Qar yağdı, hava getdikcə qaranlıqlaşdı. Bu axşam ilin axıncı axşamı idi. – Təzə il axşamı idi. – Bu soyuq və qaranlıq vaxtda küçə ilə ayaqyalın, başıaçıq xırdaca bir dilənçi qız gedirdi. Düzdür, evdən çıxanda onun ayağında ayaqqabı var idi, amma bu yekə, köhnə ayaqqabının xeyri nə idi? O elə yekə idi ki, əvvəllər haman ayaqqabını qızın anası geyərdi, bugün qız çaparaq gələn iki karretadan qorxub yoldan bərk qaçdıqda, ayaqqabılarını itirmişdi. Onların bir tayını o heç tapa bilmədi, o biri tayını isə, bir oğlan götürüb qaçdı. O oğlan deyirdi ki, bundan onun gələcək uşaqları üçün yaxşı yelləncək olar.

Budur, indi qız ayaqyalın gəzir və onun xırdaca ayaqları soyuqdan qızarmış və göyərmişdir. Onun köhnə önlüyünün cibində bir neçə qutu kükürlü kibrit var, kibrit qutusunun birini də əlində tutmuşdur. Qız gün ərzində bircə qutu kibrit də satmışdır və heç kəs ona bircə quruş da sədəqə verməmişdir. Qız ac və soyuqdan donmuş halda yeriyir, yazıq lap əldən düşmüşdür!

Qar dənələri onun çiyinlərinə dağılmış uzun, sarı saçlarının üstünə qonur. Amma sözün düzü, o heç öz saçlarının gözəlliyini ağlına da gətirmir. Bütün pəncərələrdən işıq gəlir, qızarmış qaz ətinin iyi küçələri bürümüşdür, – axı bu gün Təzə il axşamıdır. Bax, qız bunu düşünürdü.

Qız axırda bir evin tinində daldalanacaq bir guşə tapdı. O, burada oturub ayaqlarını altına yığdı və büzüldü, amma o daha da bərk üşüdü. Evə qayıtmağa isə, qorxurdu: axı o bircə qutu da kibrit sata bilməmiş, bircə quruş da qazanmamışdı. Özü də

bilirdi ki, bunun üstündə atası onu döyəcəkdir. Bundan başqa, qız fikirləşirdi ki, evləri də soyuqdur. Onlar çardaqda olurlar; divarlardakı bütün iri dəlikləri küləş və cındırla tıxamışlarsa da, yenə də otağın içində yellər əsir.

Qızın xırdaca əlləri lap dondu. Ah, balaca bir kibritin alovu onun əllərini necə qızdırardı! Bircə o cürət edib bir kibrit çıxaraydı, onu divara çəkib yandırardı və barmaqlarını isindirəydi! Qız qorxa-qorxa bir kibrit çıxarıb divara çəkdi... Çırk! Kibrit necə alışdı, nə parlaq bir işıqla yandı! Qız əlini kibritin dövrəsinə tutdu və kibrit, xırdaca bir şam kimi düz və parlaq alovla yandı.

Nə qəribə şamdır! Qıza elə gəldi ki, o böyük dəmir bir sobanın qabağında oturmuşdur. Sobanın parlaq mis kürəcikləri və qapıları var. Onun içində od nə gözəl yanır, ondan nə yaxşı isti gəlir! Bəs bu nədir? Qız ayaqlarını oda sarı uzatdı ki, isinsin, amma birdən... alov söndü, soba yox oldu; qızın əlində isə kibritin yanmış qaralmış çöpü qaldı.

Qız bir kibrit də çıxarıb divara çəkdi, kibrit yandı, işıqlandı, onun işığı divara düşdükdə, divar kisəyi parçası kimi şəffaf gö-

ründü. Qız öz qabağında bir otaq gördü, otağın içində bir stol vardı. Stolun üstünə qar kimi ağappaq süfrə salınmış və qiymətli çini qablar düzülmüşdü. Süfrənin üstündə bir boşqabda qızardılmış qaz var idi. Bu qazın içi gavalı və alma ilə doldurulmuşdu. Özü də gözəl qoxuyurdu! Ən qəribəsi bu idi ki, qaz birdən stolun üstündən yerə hoppandı, belində çəngəl və bıçaq olduğu halda yanını basa-basa döşəmə üstündə gəzməyə başladı. O, birbaşa yazıq qıza sarı gəlirdi, amma... kibrit söndü və yazıq qızın qarşısında yenə də möhkəm, soyuq və rütubətli divar durdu.

Qız bir kibrit də yandırdı. İndi o, bəzək-düzəkli bir milad bayramı yolkası qarşısında oturmuşdu. Bu yolka qızın xaçaçuran bayramı axşamı varlı bir tacirin evinə yaxınlaşıb pəncərədən baxanda gördüyü yolkadən xeyli uca və qəşəng idi. Yolkanın yaşıl budaqlarında minlərlə şam yanırdı, maqazinlərin vitrinlərindəki kimi rəngbərəng şəkillər yolkanın budaqlarından qıza baxırdı. Xırdaca qız əlini onlara sarı uzatdı, amma... kibrit söndü. Yolkanın işıqları get-gedə yuxarı qalxdı və bir azdan sonra dönüb parlaq ulduz oldu. Ulduzlardan biri göydə axıb arxasınca odlu uzun bir iz buraxdı.

“Kimsə öldü”, – deyə qız düşündü. Çünki nənəsi ona belə demişdi: “Ulduz axanda, bir adamın ruhu uçub Allahın yanına gedir”. Qızın qoca nənəsi bu yaxınlarda ölmüşdü; bütün dünyada qızı sevən təkə bir adam o idi.

Qız bir kibrit də çıxarıb divara çəkdi. Yan-yörəsində hər şey işıqlandıqda, qız bu işıqda öz qoca nənəsini gördü. O, elə sakit, nurani, elə mehriban və şəfqətli idi ki...

– Nənəcan, – deyə qız səsləndi, – apar, məni də öz yanına apar! Mən bilirəm ki, kibrit sönən kimi sən də gedəcəksən, ilıq soba kimi, qızardılmış ləzzətli qaz kimi və gözəl, böyük yolka kimi sən də yox olacaqsan!

Qız belə deyib qutuda qalmış bütün kibritləri birdən tələsik divara çəkib yandırdı, – o, nənəsini dayandırmağı belə çox istəyirdi! Kibritlər elə gözqamaşdırıcı bir işıqla parıldadı ki, gündüzdən də işıqlı oldu. Onun nənəsi diriliyində heç bir vaxt

belə gözəl, belə əzəmətli olmamışdı. O, qızcığazın əlindən tutdu, onlar üzləri işıqdan və sevincdən nur saça-saça, ikisi də göyə ucaldılar, – nə achiq, nə soyuq, nə qorxu olmayan bir yerə, – Allahın yanına ucaldılar.

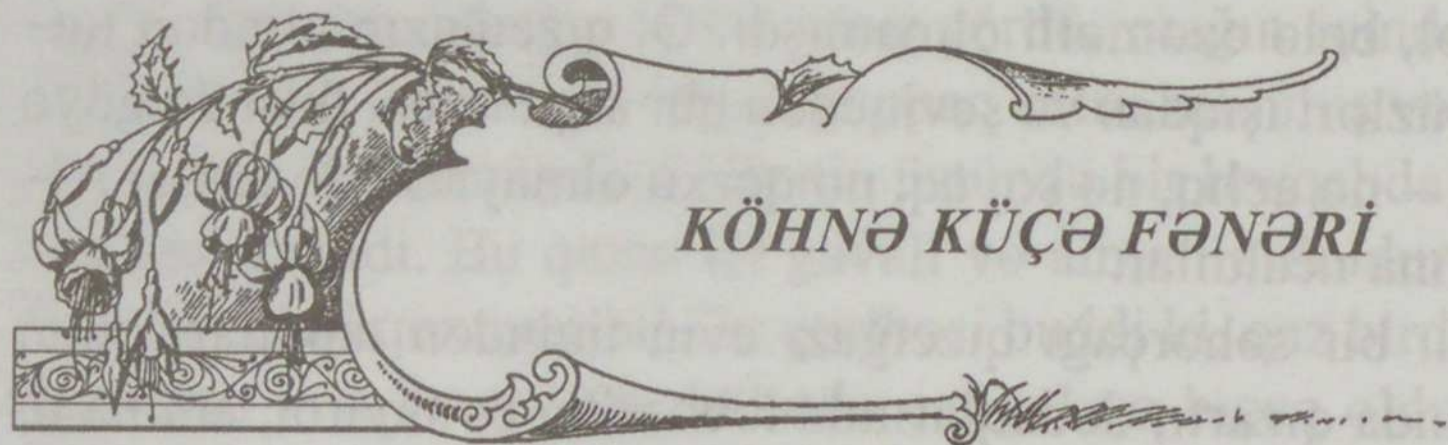
Şaxtalı bir səhərçağı qızcığazı evin tinindən tapdılar: onun yanaqlarında qızartı, dodaqlarında təbəssüm oynayırdı, amma o, ölmüşdü; qızcığaz köhnə ilin son gecəsi donmuşdu. Yeni il günəşi kibritsatan qızın cəsədciyinə işıq saçırdı. Qızcığaz demək olar ki, bütün bir qutu kibriti yandırmışdı.

Adamlar bir-birinə deyirdi:

– Qızcığaz isinmək istəyirmiş.

Amma heç kəs bilmirdi ki, qızcığaz necə möcüzələr görmüş; nənəsilə birlikdə onlar Yeni il Xoşbəxtliyini nə gözəlliklər içində qarşılamışdılar.

1845, 1848

KÖHNƏ KÜÇƏ FƏNƏRİ

Siz köhnə küçə fənərinin nağlını bilirsinizmi? Allah bilir ki, o necə maraqlı bir nağıldır. Amma hər halda eşitməyə dəyər.

Bəli, biri vardı, biri yoxdu, bir köhnə küçə fənəri vardı. O, uzun illər boyu sədaqətlə qulluq etmişdi. Amma axırda bu qərara gəlmişdilər ki, onu azad etsinlər. Fənərə məlum oldu ki, o, axırını gecədir dirəkdən asılmışdır və küçəni işıqlandırır. Fənərin bu duyğusunu səhnədə axırını dəfə oynayan qocalmış bir rəqqasənin duyğusu ilə tutuşdurmaq olar: sabah bu rəqqasədən səhnədə çəkilib getməsinə xahiş edəcəklər. Fənər sabahkı günü qorxu içində gözləyirdi. Sabah o birinci dəfə şəhər idarəsinə gözdən keçirilməyə gedəcək və “şəhərin otuz altı atasının” hüzuruna çıxacaqdı, onlar fənərin qulluq etməyə yararlı olub-olmadığı məsələsini həll edəcəkdilər.

Bəli, sabah bu məsələ həll ediləcəkdi ki: onu başqa bir körpünü işıqlandırmağamı göndərəcəklər, bir kəndəmi, bir fabrikeyəmi, yoxsa eləcə əritməyəmi verəcəklər? Fənəri əridib ondan hər bir şey qayıрмаq olar. Amma hər şeydən artıq onu sıxan bu idi ki, məsələ ona məlum deyildi: o bilmirdi ki, bir zaman küçə fənəri olduğunu yadına sala biləcək, yoxsa yox? Ya elə, ya belə, ancaq o hər halda bir şeyi bilirdi ki, qohum-əqrəba kimi ona yaxın və əziz olan gecə keşikçisindən və onun arvadından ayrılmalı olacaqdı. Onlar, yəni fənər də, keşikçi də, hər ikisi qulluğa eyni bir saatda girmişdilər. Keşikçinin arvadı öz ərinin vəzifəsilə çox lovğalanırdı və fənərin yanından keçəndə, ona yalnız axşamlar gözücu baxırdı, gündüzlər isə onu heç saymırdı. Amma son illər onlar hər üçü, yəni keşikçi də, onun arvadı da, fənər də daha qocaldıqlarından, arvad da fənərə baxmağa başlamışdı:

onun lampasını təmizləyir və içinə suiti yağı tökürdü. Bu qocalar çox sədaqətli adamlardı, heç bircə dəfə də olsun fənəri bir damcı da incitməmişdilər!

Bəli, axırını gecə idi ki, fənər küçəni işıqlandırır. Sabah isə, gərək şəhər idarəsinə gedəydi. Bu ağır düşüncələr ona rahatlıq vermirdi. Buna görə də fənər yaxşı yanmırdı. Hərdən onun başına başqa fikirlər də gəlirdi. O, çox şeylər görmüş, çox şeylərin üstünə işıq salmışdı. Bu cəhətdən o bəlkə də “şəhərin otuz altı atasından” yüksəkdə dururdu! Amma bu barədə də o bir söz demirdi: hörmətli köhnə fənər heç kəsi, xüsusən şəhərin böyükünü küsdürmək istəmirdi. Fənər çox şeylər görmüş və yadında saxlamışdı. Arabir onun işığı titrəyir, sanki onun başından belə fikirlər keçirdi: “Bəli, mənə də yada salanlar olacaq! Məsələn, haman o gözəl gənc oğlan... O vaxtdan çox illər gəlib keçmişdir: o, əlində çox zərif xətlə yazılmış, kənarlarına zər çəkilmiş bir məktubla yanıma yaxınlaşmışdı. Məktub qadın əliylə yazılmışdı, özü də çox gözəl idi! Oğlan əlindəki məktubu iki dəfə oxumuş, öpmüş və parlaq gözlərini qaldıraraq mənə baxmışdı. Bu gözlər deyirdi ki: “Mən dünyada ən xoşbəxt adamam!”. Bəli, onun sevgilisinin bu ilk məktubda nələr yazdığını yalnız o, bir də mən bilirdik. Mən başqa gözləri də xatırlayıram... Qərībədir, fikirlər necə bir-birinin üstündən adlayıb keçir! Bizim küçədən tənənəli bir dəfn alayı keçirdi! Üstünə məxmər döşənmiş tabut arabasına qoyulmuş tabut içində gənc və gözəl bir qadının meyitini aparırdılar. Burada nə qədər güllər və çələnglər var idi! O qədər çox məşəl yanırdı ki, onlar mənim işığımı tamam batırmışdılar. Səkilər adamlarla dolu idi. Bu adamlar tabutun arxasınca gedirdilər. Ancaq məşəllər gözdən itdikdən sonra, mən boylanıb baxdım və gördüm ki, bir adam mənim dirəyimin dibində durub ağlayır. Onun mənə baxan qəmgin gözlərini heç bir zaman yaddan çıxarmaram”.

Bu axırını axşam köhnə küçə fənəri hələ çox-çox şeyləri yadına saldı. Öz növbətini dəyişən qarovulçu heç olmasa yerinə kim gələcəyini bilir və onunla iki-üç kəlmə söz danışa bilir. Amma fənər öz təcrübəsini heç kimlə bölüşə bilmirdi. O, heç bir

kəsə qardan, yağışdan, səkiləri ayın işıqlandırmasından və küləyin çox vaxt hansı yandan əsməsindən danışa bilməyəcəkdi.

Bu vaxt su arxının üstündən salınmış körpünün üzərində, boşalacaq küçə fənəri vəzifəsinə üç namizəd var idi. Onların hər biri elə güman edirdi ki, boşalacaq yerə kimin təyin ediləcəyini fənər özü seçəcəkdir. Bu namizədlərdən biri siyənək balığının başı idi ki, qaranlıqda işıqlanırdı. O güman edirdi ki, əgər onu fənər dirəyinə assalar, suiti yağının işlədilməsi xeyli azalar. İkinci namizəd çürük ağac parçası idi ki, bu da işıq saçırdı və öz sözlərinə görə, o hətta quru treska balığından da parlaq işıqlanırdı. Bundan başqa, o özünü vaxtilə bütün meşənin gözəl sayılan bir ağacının son qalığı hesab edirdi. Üçüncü namizəd atəş böcəyi idi. Onun haradan gəlib çıxdığını fənər heç cür başa düşə bilmirdi, amma atəş böcəyi buradaydı, özü də işıldayırdı. Hərçənd

çürük ağac parçası ilə siyənək balığının başı ikisi də səs-səsə verib and içirdilər ki, böcək yalnız hərdən bir işıldayır, buna görə də ona fikir vermək lazım deyil.

Köhnə fənər onlara cavab verdi ki, namizədlərdən heç biri onun yerini tuta biləcək qədər parlaq işıq vermir. Amma onlar, əlbəttə, ona inanmadılar. Onlar bu vəzifəyə təyin olunmağın fənərin ixtiyarında olmadığını bildikdə, hər üçü çox razı qaldılar. Axı fənər çox qocaldığına görə düzgün seçə bilməzdi.

Bu vaxt tindən külək əsdi və fənərin bacasından pıçıldadı:

– Bu nə sözdür, mən eşidirəm! Məgər sən sabah çıxıb gedirsən? Məgər bu axırncı axşamdır ki, biz səninlə burada görüşürük? Hə, indi ki belə oldu, al, bu, məndən sənə hədiyyə olsun! Mən sənəni kəlləni elə üfürüb təmizləyəm ki, vaxtilə görüb eşitdiyən hər şeyi nəinki yaxşı yadında saxlarsan, hələ sənənin yanında başqalarının danışdıqlarını və ya oxuduqlarını da öz gözlərinlə görmüş olarsan, – bax, sənənin başın belə tərtəmiz olar!

– Heç bilmirəm sənə necə razılıq edim, – deyə köhnə fənər cavab verdi. – Bircə məni əritməyəydilər!

– Ona hələ çox var, – deyə külək cavab verdi. – Hə, bu saat mən sənənin yaddaşını təmizləyim. Əgər sən mənim hədiyyəm kimi çox hədiyyələr almış olsan, qocalığına çox-xox xoş keçirərsən!

– Bircə məni əritməyəydilər! – deyə fənər təkrar etdi. – Bəlkə sən bu barədə də mənim yaddaşıma bir kömək edəsən?

– Eh, qoca fənər, aqlını başına yığ! – deyə külək əsdi.

Bu vaxt ay buludlardan çıxdı.

– Bəs siz nə bağışlayırsınız? – deyə külək ondan soruşdu.

– Heç bir şey, – deyə ay cavab verdi, – axı mən zərər çəkirəm. Həm də heç bir vaxt fənərlər mənim əvəzimə işıq saçmırlar, həmişə mən onların əvəzinə işıq saçıram, – deyə ay yenə buludların ardında gizləndi, – o istəmirdi ki, zəhləsini aparsınlar.

Birdən fənərin dəmir qalpağının üstünə bir damcı yağış düşdü, elə bil ki, su damdan töküldü. Amma damcı özü dedi ki, boz buluddan dammışdır. Özü də ona hədiyyədir, həm də ən yaxşı hədiyyədir.

– Mən səni isladaram və əgər sən özün istəsən, bir gecənin içində pas atıb ovulub-tökülə bilərsən.

Fənərə elə gəldi ki, bu hədiyyə pisdir. Külək də elə güman etdi.

– Görəsən, heç kəs bir yaxşı hədiyyə verməyəcəkmi? – deyə o var gücüylə səs-küy saldı.

Elə bu vaxt göydə bir ulduz axıb ardınca uzun, işıldayan bir iz buraxdı.

– Bu nədir? – deyə siyənək balığının başı çığırdı. – Deyəsən göydən ulduz düşdü? Özü də deyəsən, düz fənərin üstünə düşdü! Bəli, əgər bu vəzifəni elə yüksək mövqe sahibləri də tutmaq istəyirsə, onda bizim bircə çarəmiz qalır ki, xudahafizləşək, hə-rəmiz öz yerimizə çıxıb gedək.

Onlar üçü də belə etdi. Köhnə fənər isə, birdən-birə çox işıqlandı.

– Bax, bu çox gözəl hədiyyədir! – deyə o dilləndi. – Mən həmişə parlaq ulduzların gözəl işıqlarına baxıb ləzzət almışam. O cür parıldamağı mən çox istəmiş və arzu etmişəm, ancaq heç bir vaxt onlar kimi parıldaya bilməmişəm. İndi, budur, o gözəl ulduzlar mən yazıq qoca fənəri sayıb öz bacılarından birini mənə hədiyyə göndərmişlər. Onlar mənə elə bir bacarıq bağışlayıblar ki, bütün yadımda qalanları və özüm gördüklərimi sevdiklərimə göstərə bilərəm. Bu mənə çox böyük ləzzət verir. Sevinci başqaları ilə bölüşmək mümkün olmadıqda, o sevinc yarımçıqdır!

– Çox gözəl fikirdir, – deyə külək dilləndi. – Amma sən bilmirsən ki, sən bu qabiliyyətin mum şamdan asılıdır. Əgər sən içində mum şam yanmasa, sən heç bir kəsə heç bir şey göstərə bilməzsən. Bax, ulduzlar bunu düşünməyiblər. Onlar səni də və ümumiyyətlə, işıldayan hər bir şeyi mum şam bilirlər. Ancaq indi daha mən yorulmuşam, yatıb dincəlmək vaxtıdır! – deyə külək yatdı.

O biri gün... Yox, yaxşısı budur biz bu günün üstündən keçək, – o biri axşam fənər, kreslonun üzərində uzanmışdı. Tap görək harada? Qoca gecə keşikçisinin otağında. Qoca “şəhərin otuz altı atasından” öz uzun müddət sədaqətli qulluq etməsinin

əvəzində mükafat olaraq... köhnə fənəri istəmişdi. Onlar qocanın xahişinə gülmüş, amma bununla belə fənəri vermişdilər. İndi budur, fənər lovğa-lovğa ilıq sobanın yanında kresloda uzanmışdır. Özü də, sözün düzü, deyəsən böyümüşdür. Demək olar ki, bütün kreslonun üstünü tutmuşdur. Qoca ər-arvad axşam süfrəsinə oturub köhnə fənərə mehriban-mehriban tamaşa edirdilər. Onlar böyük bir həvəslə onu da özlərilə birlikdə süfrəyə oturdurdular.

Düzdür, onlar zirzəmidə yaşayırdılar, bura bir neçə fut yerin altında idi və onların daxmacıqlarına girə bilmək üçün gərək kərpic döşənmiş dəhlizdən keçəydin, – amma bununla bərabər, onların daxmacıqlarının içi çox təmiz və rahat idi. Qapıların dövrəsinə keçə parçaları mıxlanmışdı. Çarpayının qabağına pərdə çəkilmişdi, pəncərələrdən pərdələr asılmışdı. Pəncərələrin altına isə iki qəribə çiçək dibçəyi qoyulmuşdu. Bunları matros Xristian Şərqi Hindistandan və ya Qərbi Hindistandan gətirmişdi. Dibçəklər saxsıdan idi, özləri də kürəksiz fil şəklində qayrılmışdı. Kürək əvəzində çuxurlar var idi ki, bura da torpaq doldurulmuşdu. Fillərdən birinin içində çox qəribə soğan, o birində isə, ətirşah çiçəyi əkilmişdi. Birinci fil qocalar üçün dirrik, o biri isə, çiçəklik idi. Divardan rəngli bir şəkil asılmışdı, burada bütün padşah və kralların iştirak etdiyi Vena konqresi təsvir olunurdu. Ağır qurğuşun daşları olan qədim saat durmadan tıqqıldayır və həmişə irəli qaçırdı, qocalar da deyirdilər ki, geri qalmaqdansa irəli qaçmaq yaxşıdır.

Bəli, bu saat onlar axşam yeməyi yeyirdilər, köhnə küçə fənəri isə bizim bildiyimiz kimi, ilıq sobanın yanında kresloda uzanmışdı. Ona elə gəlirdi ki, bütün dünya alt-üst olmuşdur. Amma budur, qoca keşikçi ona baxıb yağışlı və pis havada, aydın və qısa yay gecələrində, adamın evə, zirzəmiyə sığınmaq istədiyini qar çovğunlarında onunla birlikdə, başlarına gələnləri xatırladı. Fənər də özünə gəldi və bütün bunları aşkarda olduğu kimi gördü. Bəli, külək onun yaddaşını çox yaxşı təmizləmişdi!

Qocalar işlək, zəhmətsevən adamlardı. Onların bircə saati da boş keçmirdi. Bazar günləri nahardan sonra stolun üstünə bir kitab qoyardılar, çox zaman bu, səyahət təsvir edən bir kitab

olardı. Qoca ucadan Afrika barəsində, onun böyük meşələri və açıqda gəzən vəhşi filləri barəsində hekayələr oxuyardı. Qarı onu dinlər və gül dibçəyi olan saxsı fillərə tez-tez baxardı.

– Bunları gözümün qabağına gətirə bilirəm! – deyə o dillənərdi.

Fənər isə ürəkdən arzu edirdi ki, onun içərisində mum şam yanaydı. Onda qarı da onun özü kimi hər bir şeyi öz gözü ilə görə bilərdi: həm qol-budağı bir-birinə sarmaşmış uca ağacları, həm atlara minmiş qara çılpaq adamları, həm də yoğun ayaqları ilə qamışları və kolları tapdayan fil sürülərini aşkar görərdi.

– Heç bir yerdə mum şamı görmədikdən sonra mənim qabiliyyətlərimdən nə fayda! – deyə fənər köksünü ötürdü. – Mənim sahiblərimin var-yoxu yalnız suiti yağından, bir də piy şamlardan ibarətdir, bu isə, kifayət deyil.

Amma budur, qocaların da xeyli mum şamları oldu. Uzun şam qalıqlarını onlar yandırırıldı, qısalarilə isə, qarı iş tikəndə saplarını mumlayırdı. İndi qocaların mum şamları var idi, amma heç ağillərində da gəlmirdi ki, bu şam qalıqlarından birini fənərin içinə qoysunlar.

– Bəli, budur, bu qədər yaxşı qabiliyyətlərim ola-ola, burada boş-boşuna yatıb qalmışam, – deyə fənər dilləndi. – İçimdə bu qədər xəzinə ola-ola, mən bunları üzə çıxara bilmirəm! Ah, siz bilmirsiniz ki, mən bu ağ divarları ən bəzəkli divarlara, qalın meşələrə və istədiyiniz hər bir şeyə çevirə bilərəm. Axı siz bunu haradan biləsiniz!

Həmişə tərtəmiz silinmiş fənər evin bir küncündə, ən görkəmli yerdə yatıb qalmışdı. Düzdür, adamlar ona köhnə zirzibil deyirdilər, amma qocalar buna fikir vermirdilər, onlar fənəri sevirdilər.

Qarı bir dəfə qocanın anadan olduğu gün fənərə yaxınlaşdı, hiyləgərcəsinə gülümsünə-gülümsünə dedi:

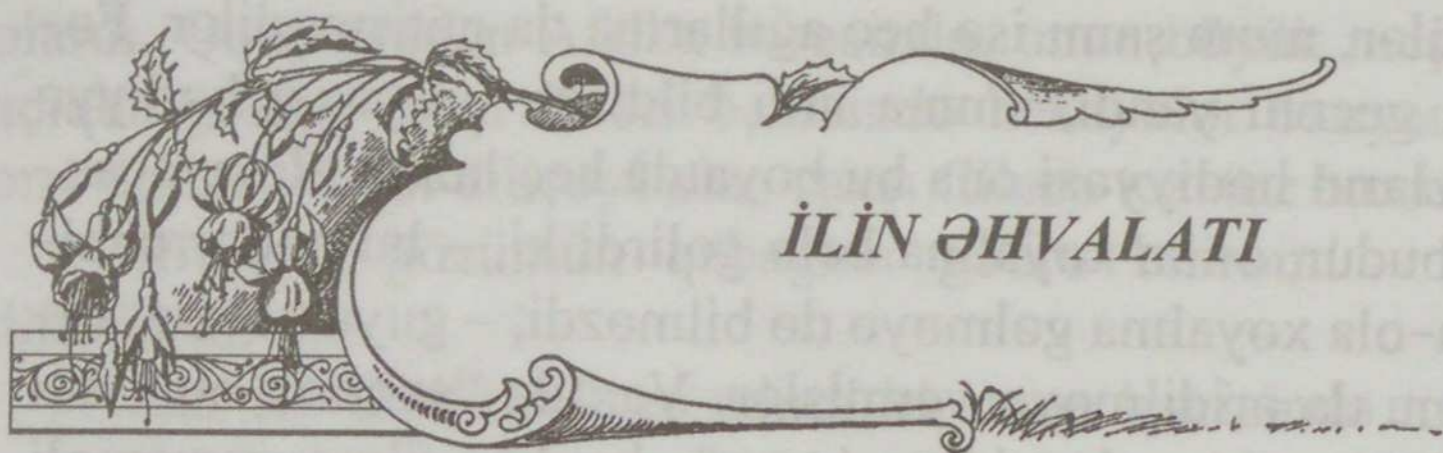
– Bir dayan, indi mən öz qocamın xatirinə çıraqban düzəldəcəyəm!

Fənər sevindiyindən titrədi “axır ki, başına yaxşı bir fikir gəldi!” – deyə fənər düşündü. Amma fənərin içinə yenə suiti

yağı tökdülər, mum şamı isə heç ağillərinə da gətirmədilər. Fənər bütün gecəni yandı, amma indi bildi ki, ən yaxşı hədiyyə olan ulduzların hədiyyəsi ona bu həyatda heç lazım olmayacaqdır. İndi, budur, onun xəyalına belə gəlirdi ki, – bu qədər qabiliyyəti ola-ola xəyalına gəlməyə də bilməzdi, – guya qocalar ölmüşlər, onu da əridilməyə vermişlər. Vaxtilə “şəhərin otuz altı atasının” hüzuruna, şəhər idarəsinə gözdən keçirilməyə getməli olduğu zaman fənəri necə qorxu basmışdısa, indi də elə qorxu basdı. Hərçənd o öz arzusu ilə paslanıb ovulub toza dönə bilərdi, amma o bunu etməyib, dəmirəridən sobanın içinə düşmüş və mələk şəklində dəmir bir şamdana çevrilmişdi. Bu mələk bir əlində bir dəstə gül tutmuşdu. Bu gülün içinə mum şam qoymuşdular, şamdan da yazı stolunun yaşıl mahudunun üzərində durmuşdu. Otaq çox qəşəngdi. Burada bütün rəflərə kitablar düzülmüşdü, divarlardan çox gözəl şəkillər asılmışdı. Burada bir şair olurdu, özü də həmişə nə düşünüb yazırdısa, hamısı şəkildə olduğu kimi şamdanın gözü qabağında aşkar görünərdi. Bu otaq gah üzərinə gün düşmüş qalın bir meşəyə, gah üzərində leyləklərin gəzişdiyi çəmənliyə, gah da coşqun dənizdə üzən bir gəmi göyertəsinə çevrilirdi...

– Ah, mənim qəlbim necə qabiliyyətlərlə doludur! – deyə köhnə fənər xəyallarından ayılıb səsləndi. – Sözün düzü, mən lap istəyirəm ki, dəmirəridilən yerə düşüm! Amma yox! Nə qədər ki qocalar sağdırlar, bu lazım deyil. Onlar məni olduğum kimi də sevirilər və mən onlara uşağı əvəz edirəm. Onlar məni silib təmizləyiblər, suiti yağı töküblər və mən burada əyanların konqresdə yaşadıklarından heç də pis yaşamıram. Daha nə arzum var ki!

O vaxtdan bəri fənərin ürəyi sakit oldu. Bəli, köhnə hörmətli fənər elə buna layiq idi.

İLİN ƏHVALATI

Bu hadisə yanvarın axırlarında baş vermişdi. Bərk çovğun idi. Qar çovğunu küçələrdə, döngələrdə vıyıldaıır, evlərin pəncərələrini qar basır, damlardan koma-koma qar qopub tökülür, külək də yoldan ötənləri tələsdirirdi. Adamlar qaçır, yürür, elə sürətlə gedirdilər ki, axır bir-birinin qucağına yıxılır, bir-birindən bərk yapışb bir an dayanırdılar. Minik vasitələrinin və atların üzərinə elə bil ki, ağ toz səpilmişdi. Nökərlər minik vasitələrinin dal tərəfində arxaları küləyə dururdular, piyada gədənələr isə, qalın qarın içiylə ağır-ağır yeriyən karetanın daldasında gizlənməyə çalışırdılar. Nəhayət çovğun yatıb səkilərdə dar cığırlar açııldıqdan sonra yoldan ötənlər tez-tez üz-üzə gəlir, bir-birinin qarşısında dayanıb gözləyirdilər. Heç kim istəmirdi ki, o birinə yol verib ilk dəfə özü qar yığınının içinə addımını atsın. Amma elə bil ki, ikisi də sözsüzəcə razılaşıb, qarın içinə batmaq təhlükəsini gözləri qarşısına alaraq, bir ayağını qara basırdı.

Axşamüstü fırtına lap sakitləşdi. Göy üzü o qədər aydın və təmiz idi ki, elə bil süpürmüşdülər. Özü də daha uca və daha şəffaf görünürdü; ulduzlar isə sanki təzədən sürtülüb təmizlənmiş, par-par parıldaıır və göyümtül işıq saçırdı. Bərk şaxta idi. Səhərə yaxın qarın üst qatı o qədər bərkimişdi ki, sərçələr onun üstündə hoppanıb qarın içinə batmırdılar. Onlar qar təciklərinin üstündə hoppana-hoppana təmizlənmiş cığırları gəzir, amma heç yerdə yeməli bir şey tapmırdılar. Sərçələr yaman üşüyürdülər.

Onlar öz aralarında belə danışırdılar: – Cib-cib! Eh, Təzə il budurmu? Bu ki, köhnəsindən də pisdır! Heç bu ili dəyişdirməyə dəyməzdi! Yox, biz razı deyilik. Bunun səbəbi də var.

– Amma adamlar Təzə ili qarşılamaq üçün elə hay-küy qoparır, elə qaçışırdılar ki! – deyə soyuqdan donmuş xırdaca bir sərçə dilləndi. – Hələ tufəng də atır, saxsı qabları divarlara vurub sındırırdılar. Şadlıqlarından lap özlərindən çıxmışdılar ki, köhnə il gedir. Mən də sevinib elə bilirdim ki, indi hava istiləşəcək. Amma ay oldu ha! Şaxta əvvəlkindən də bərkdir! Görünür ki, adamlar çaşıblar, ilin fəsillərini dolaşıq salıblar.

– Doğrudan ha! – deyə başında bozarmış kəkili olan üçüncü, qoca bir sərçə dilləndi. – Axı onların özlərinin düzəlttikləri belə bir şey var ki, adına da təqvim deyirlər. Onlar elə güman edirlər ki, dünyada hər bir şey haman bu təqvimlə getməlidir. Ay oldu ha! Havaxt nə gəlsə, Təzə il də onda olar, təbiət elə əvvəldən belə qurulmuşdur, mən də bunun tərəfdarıyam!

– Bəs yaz nə vaxt gələcək? – deyə o biri sərçələr soruşdular.

– Leylək uçub gələndə, yaz da gələcək. Amma bütün bunlar çox o qədər də aydın deyil, burada şəhərdə heç bir kəs ağıllıbaşlı bir şey bilmir. Yəqin ki, kənddə bunu daha tez öyrənmək olar. Gəlin uçub gedək, yazı orada gözləyək. Hər halda yaz ora buradan tez gələr!

– Bütün bunlar çox gözəldir, – deyə ana sərçə cibbildədi; o çoxdan bəri burada hərlənir, amma işə yarayan heç bir söz demirdi. – Amma bir iş var: burada, şəhərdə mən rahatlığa öyrəşmişəm, heç bilmirəm ki, bu rahatlıq kənddə də olacaq, ya yox?! Burada bir insan ailəsi var, onların başına ağıllı bir fikir gəlmişdir: divara üç-dörd boş gül dibçəyi vurmuşlar. Dibçəklərin ağızları divara bərk söykənmiş, dib tərəfləri isə bayıra çevrilmişdir. Dibçəklərin dibində xırdaca bir dəlik var ki, mən oradan rahatca girib çıxıram. Ərimlə biz orada özümüzə yuva qurmuşuq. Bizim bütün balalarımız orada böyüyüb uçmuşlar. Əlbəttə, insanlar bunu öz kefləri üçün qurmuşlar ki, bizə baxıb ləzzət alsınlar. Yoxsa onlar bunu etməzdilər. Onlar bizə çörək qırıntıları da atırlar. Bunu da əylənmək üçün atırlar, amma hər halda bizim üçün yemdir! Beləliklə, biz burada bir dərəcəyə qədər təmin olunmuşuq. Mən elə bilirəm ki, ərimlə mən burada qalacayıq.

Hərçənd burada bizim xoşumuza gəlməyən şeylər də var, amma yenə də qalacayıq.

– Amma biz uçub kəndə gedəcəyik ki, görək yay gəlir, ya yox! – deyə o biri sərçələr uçub getdilər.

Kənddə də hələ əsl qış idi və deyəsən, ora şəhərdən də soyuq idi. Qar basmış düzlərin üstündən sərt külək əsirdi. Əllərinə yekə əlcəklər geymiş bir kəndli kirşədə gedir və əllərini dizlərinə çırpırdı ki, şaxtanı oradan qovlasın. Onun qamçısı dizlərinin üstündə idi. Arıq atları yorta-yorta gedirdi. Onların bədənindən buğ çıxırdı. Kirşənin altında qar xışıldayır, sərçələr isə kirşənin iziylə hoppana-hoppana gedir və düşünürdülər:

– Cib-cib! Bəs bu yaz havaxt gələcək? Qış lap çox uzandı ha!

– Lap çox uzandı ha! – deyə üstünü qar basmış uca bir təpədən də səs gəldi, bu səs çöllərə yayıldı. Elə güman etmək olardı ki, bu səs əks-sədədir. Bəlkə də bu səs təpədə qar yığınının üstündə oturmuş o qəribə qocanın səsidir. Əyninə ağ kəndli kürkü geymiş qoca ağappaq idi. Onun saçları da, saqqalı da ağ idi. Solğun üzündə iri, işıqlı gözləri parıldayırdı.

– Bu nə qocadır? – deyə sərçələr soruşdular.

– Mən onu tanıyram, – deyə çəpərin üstünə qonmuş qoca qarğa dilləndi. “Biz hamımız yaradanın qarşısında xırdaca quşcuğazlarıq” sözlərini təsdiq edib qarğa o qədər ürəyiyumşaqlıq göstərdi ki, sərçələrin bilmədiklərini onlara söyləyib başa saldı: – Mən tanıyram o kimdir! O qışdır, keçən ilki qocadır, təqvimin dedi ki, heç də ölməmişdir. Gənc yaz şahzadəsi gələne qədər onu naib qoyublar. Bəli, hələlik burada ölkəni qış idarə edir! Hə, nə var, yoxsa üşüyürsünüz, a cunquşlar?

Ən xırda sərçəcik dedi:

– Hə, mən sizə demədimmi, təqvim adamların boş uydurmasıdır! O, heç də təbiətlə uyğun gəlmir. Onlar gərək ili fəsillərə bölməyi bizə tapşırırdılar, biz bu işi onlardan yaxşı bilirik.

Aradan bir-iki həftə keçdi. Meşə qaralmağa başlamışdı, gölün buzu donub qalmış qurğuşuna bənzəyirdi, buludlar, – yox bulud nədir! – Ölkənin üstünü buz kimi bir duman bürümüşdü.

İri qara qarğalar sürü-sürü, amma səssiz-səmirsiz uçurdu. Elə bil ki, hər bir şey yuxuya getmişdi. Amma budur, birdən gölün üzərinə günəş şüası düşdü. Göl, ərimiş qalay kimi parıldadı. Çöllərdə və yamaclardakı qar daha öz parıltısını itirdi. Qoca – qışın ağ fiquru isə, hələ də əvvəlki yerində oturub gözünü cənuba zilləmişdi. Qoca görə bilmirdi ki, qar elə bil yavaş-yavaş yerə batıb gedir. Orada-burada yaşıl torpaq parçaları görünür və bunların üzərində sərçələr atılıb-düşür.

– Çik-çirik! Çik-çirik, görəsən, yaz gəlibmi?

– Yaz gəldi! – deyə əks-səda tarlaların, çəmənlərin üzərində səslənərək, tünd boz meşə üzərindən aşib keçdi. Burada qoca ağacların gövdələri əyinlərinə təzə yaşıl mamırdan paltar geymişdilər. Bax budur, cənubdan birinci cüt leylək uçub gəldi. Hər leyləyin belində qəşəng bir bala leylək oturmuşdu. Birininki oğlan idi, o birininki qız. Bala leyləklər yerə düşən kimi torpağı öpdü, əl-ələ verib gəzməyə başladılar. Onların izlərində isə eləcə qarın üstündə ağ çiçəklər açıldı. Balalar qoca qışa yaxınlaşıb onun köksünə qısıldılar. Bircə anda onlar üçü də, onlarla birlikdə isə bütün o yer sıx və rütubətli dumanın içində yox oldu. Bir az sonra külək əsdi və haman saat dumanı dağıtdı. Günəş parladi. Qış yox oldu, ilin taxtında isə yazın gözəl balaları oturmuşdular.

– Bax Təzə il belə olar! – deyə sərçələr dilləndi. – İndi yəqin ki, qışda çəkdiyimiz bütün əziyyətlərə görə bizə mükafat veriləcək!

Balalar üzlərini hara çevirdilərsə, hər yerdə kolların və ağacların budaqlarında yaşıl düymələr əmələ gəldi. Hər yanda otlar göyərüb get-gedə boy atdı, taxıllar yamyaşıl oldu. Qız öz dövrəsinə çiçək səpirdi, onun önlüyündə o qədər çox çiçək vardı ki, o nə qədər səpib qurtarmağa tələsirdisə də, önlüyü yenə haman saat çiçəklə dolurdu. Qız çoşub hoppana-hoppana alma və ərik ağaclarının üzərinə də qar kimi ağappaq çiçəklər səpdi. Bu ağaclar hələ əməlli-başlı yarpaq açmağa macal tapmamış, budaqlarını qar basmış kimi durmuşdular.

Birdən qız əl çaldı, oğlan da əl çaldı, o saat haradansa cibbildəşə-cibbildəşə, dəstə-dəstə quşlar uçub gəldi və nəğmə oxumağa başladı: “Yaz gəldi!”.

Hər dəfə yerə baxanda adamın ürəyi açılırdı! Qarı nənələr gah bu daxmadan, gah o daxmadan evin astanasına çıxıb öz sürümüklerini günə verir və çəmənə zər kimi bəzəmiş sarı çiçəklərə tamaşa edib ləzzət alırdılar. Çox-çox keçmişdə onlar cavan olduqları zaman da lap elə belə olardı. Bəli, dünya təzədən cavanlaşmışdı. Onlar deyirdilər ki: “Bu gün nə yaxşı gündür!”.

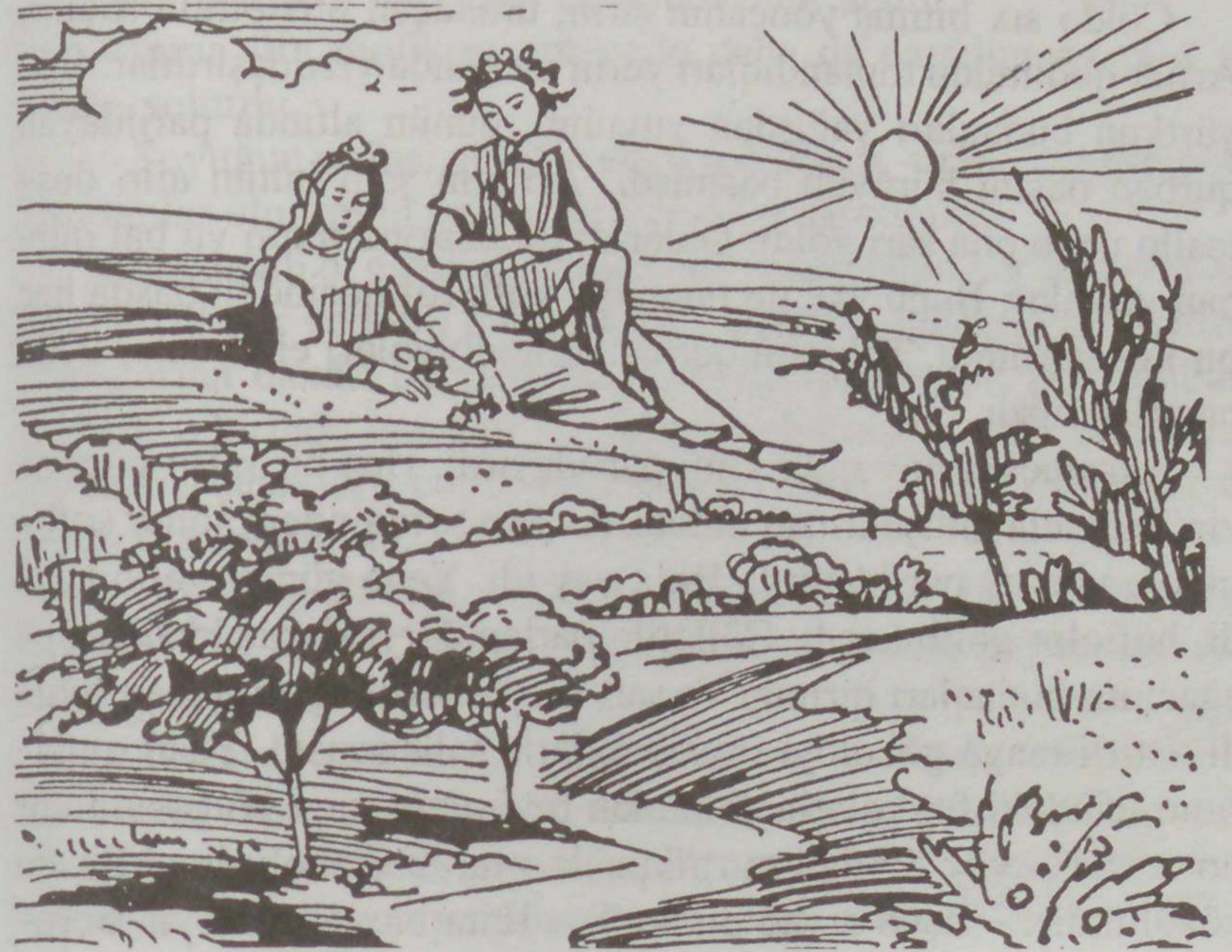
Ancaq meşə hələ də bozuntul-yaşıl rəngdə qalmışdı. Ağaclarda yarpaq yox idi, yalnız tumurcuqlar var idi. Amma meşə talalarında xırdaca boyaqotu cücətiləri ətir saçır, bənövşələr, qaymaqçiçəyi və quruçiçəyi açılmış, bütün otların saplağı şirə ilə dolmuşdu. Yerə rəngbərəng bəzəkli xalça döşənmiş və bir cüt gənc əl-ələ tutub onun üstündə oturmuşdu. Yazın balaları nəğmə oxuyur, gülümsünür və get-gedə boy atırdılar.

Göydən ilıq yağış yağırdı. Amma gənclər bunu duymurdular. Yağışın damcıları onların sevincləndən doğan göz yaşlarına qarışırdı. Sevgililər öpüşdülər və haman dəqiqə meşədəki tumurcuqlar açıldı. Günəş ucalanda, bütün ağaclar yamyaşıl idi.

Sevgililər bu tərəvətli sıx çardağın altı ilə qol-qola yeriməyə başladılar. Burada işıqla kölgələrin oynaşması sayəsində yaşıl otlar və yarpaqlar min cür rəngə çalır. Saf, təmiz və zərif yarpaqlar ürəkaçan ətir saçır, xırdaca çaylar və axar sular məxmər kimi yamyaşıl otların və rəngbərəng xırdaca daşların arasılə şırıltıyla axıb gedirdi. Bütün təbiət dilə gəlib deyirdi ki: “Əzəldən bəri belə olmuş, belədir və belə də olacaq!”. Ququ quşu quğuldayır, toraqay cəh-cəh vururdu. Yazın ən gözəl vaxtı idi. Yalnız söyüd ağacları hələ də öz çiçəkləri üzərindən yumşaq tüklü əlcəklərini çıxarıb atmamışdı, – onlar o qədər ehtiyatlıdır ki, lap adamı darıxdırır!

Günlər gəlib keçdi, həftələr gəlib keçdi, baharın ilıq nəfəsi torpağa can verirdi. İsti hava dalğaları tarlaların üzərini dolaşır, taxıllar da saralmağa başlayırdı. Şimalın ağ lotos çiçəyi meşə

göllərinin güzgü kimi qoynunda öz enli yaşıl yarpaqlarını açmış, balıqlar da onların kölgəsində gizlənmişdi. Meşənin güney tərəfində, külək tutmayan bir yerdə, bir kəndli evinin gün düşmüş divarının dibində, günəşin şüaları altında çiçəklənmiş qızılgül kolunun və budaqları yetişmiş qapqara meyvələrlə dolu olan albalı ağaclarının yanında yayın gözəl arvadı oturmuşdur. Bunu biz əvvəlcə xırdaca qız, sonra da gəlin görmüşdük. O, uca qaragöyümtül nəhəng dağlar halında bir-biri üzərinə qalanmış dalğalar kimi görünən tutqun buludlara baxırdı. Onlar üç tərəfdən axışıb gəldi, axırda donub qalmış və tərsinə çevrilmiş dəniz kimi meşənin üzərindən asılıb durdu. Meşədə sanki anlaşılmaz bir qüvvənin hökmü ilə hər bir şey susdu. Külək yatdı, quşlar susdu, bütün təbiət gərgin bir intizarla donub qaldı. Yollarla və cığırqlarla isə adamlar arabalarda, at belində və piyada bərk-bərk qaçışaraq, fırtınadan daldalanmağa tələsirdilər. Birdən şimşək çaxdı, elə bil ki, günəş bircə anlığa parıldayıb buludları parçaladı, gözləri qamaşdırdı, hər şeyi alışdırdı, sonra

yenə qaranlıq çökdü və ildırımın gurultusu qopdu. Bərk yağış yağmağa başladı. Hava qaraldı, sonra yenə açıldı, sakitlik çökdü, sonra yenə gurultu qopdu. Qamışlığın təzəcə açılmış qəhvəyi süpürgələri dalğalandı, ağacların budaqları, yağış şəkəkəsinin ardında gizləndi. Sonra yenə qaranlıq çökdü, yenə işıqlandı, sakitlik çökdü, yenə ildırım guruldadı. Otlar və sünbüllər yerə yatıb qalmışdılar, elə bil ki, onlar bir də başlarını qaldırmayacaqlar. Amma budur, yağmur, seyrək yağan iri yağışa çevrildi. Günəş buludların arasından boylandı və otların, yarpaqların üzərində yağış damcıları inci kimi parıldadı. Quşlar ötüşdü, suda balıqlar quyruqlarını çırpa-çırpa getdi, ağcaqanadlar oynadı. Köpüklü, şor dəniz sularının içindən boylanıb çıxmış bir qayanın üstündə qüvvətli, möhkəm əzələli bir kişi oturub özünü günə verirdi. Bu yay idi. Onun saçlarından su damcıları idi. Soyuq suda çimdikdən sonra o, cavanlaşmış, sərinləmiş görünürdü. Bütün təbiət cavanlaşmışdı. Ətrafda hər yer rəngbərəng və gözəl çiçəklər içində idi. İsti və gözəl yay idi!

Çöldə sıx bitmiş yoncanın şirin, ürəkəçən ətri ətrafa saçılır. Arılar qədimdən toplandıqları yerin ətrafında vızıldaşırdılar. Bökürkən budaqları yağışdan yuyulub, günün altında parıldayan qurban daşını bürüyüb basmışdı. Arıların şahı bütün ailə dəs-təsilə uçub ona sarı gəldi. Onlar daşın üzərinə mum və bal qurban verdilər. Bunu yay ilə onun qüvvətli rəfiqəsindən başqa heç bir kəs görmədi. Təbiətin qurbanlıq hədiyyələri elə bunlar üçün hazırlanmışdı.

Axşamçağı göy qızıl kimi parıldayırdı. Heç bir kilsə günbəzini bununla tutuşdurmaq olmaz. Axşam şəfəqindən, səhər şəfəqinə qədər ay parıldayırdı. Bəli, yay idi. Yenə günlər gəlib keçdi, həftələr gəlib keçdi. Çöllərdə parlaq dəryazlar işıldadı, alma ağacının budaqları qırmızı və sarı meyvələrin ağırlığından əyildi. Ətirli maya göbələyi iri salxımlarla sallanmışdı. Yaşıl qınlarının içindəki findıqlarla dolu olan findıq ağacının kölgəsində er ilə arvad – yay öz dalğın rəfiqəsilə oturub dincəlirdi. – Bu nə gözəllikdir! – deyə arvad dilləndi. – Hara baxırsan, xeyir-bərə-

kətdir! Bu dünya nə gözəldir, nə xoşdur! Amma yenə heç özüm də bilmirəm ki, niyə, amma... rahatlıq və istirahət arzu edirəm... Başqa söz tapa bilmirəm. Adamlar isə yenə də tarlaları şumlayırlar, onlar həmişə daha çox şey almaq istəyirlər... Odur, ley-ləklər kotanın ardınca şırımlarla gəzirlər... Bizi buraya gətirən haman Misir quşlarıdır! Yadında varmı, biz bura, şimala uçub gələndə, hələ uşaq idik?.. Biz özümüzlə bərabər çiçəkləri, günəş işığını və yaşıl yarpaqları gətirib gəldik. Amma indi... Külək demək olar ki, bütün yarpaqları qırıb töküüb, ağaclar bozarıb, qaralıb və cənub ağaclarına bənzəməyə başlayıblar, yalnız bunların üzərində orada bitən qızılı meyvələr yoxdur.

– Sən qızılı meyvələrimi görmək istəyirsən? – deyə yay soruşdu. – Budur, bax, ləzzət al! – deyib əlini yellədi – meşələr qırmızımtıl, zərli yarpaqlarla doldu. – Budur onlar!

İtburnu kollarında od rəngli qırmızı meyvələr parıldadı, mərsin ağacının budaqları iri, tünd qırmızı meyvələrlə doldu, yetişmiş cır şabalıdlar tünd yaşıl rəngli qınlarından özləri qopub tökülürdü, meşədə isə, yenə də bənövşələr açıldı.

Amma ilin məlikəsi get-gedə daha da qaradınməz olur və rəngi solurdu.

– Soyuğun nəfəsi gəlir! – deyə o dilləndi. – Gecələr rütubətli dumanlar olur, mən öz vətənimiz üçün darıxıram.

Belə deyib o, gözünü cənuba sarı uçub gedən hər leyləyin ardınca zilləyir və əlini ona uzadırdı. Sonra o, quşların boş qalmış yuvalarına baxdı: bu yuvaların birində qəşəng bir peyğəmbər-çiçəyi, o birində isə, sarı kolza çiçəyi bitmişdi, – elə bil bu yuvalar bu çiçəklərə çəpər olmaq üçün hörülmüşdü. Sərçələr də uçub ora dolmuşdu.

– Cib-Cib! Bəs bu yuvaların sahibləri necə olub? Bir bunlara bax ha! Bir balaca külək əsən kimi, haman saat qoyub qaçırlar! Xoş gəldilər!

Ağaclarda yarpaqlar gün-gündən saralırdı, xəzan başlanmışdı. Payız küləkləri vıyıldadı, payızın axırı çatdı. İlin məlikəsi, üzərinə saralmış yarpaqlar döşənmiş yerdə uzanmışdı. O öz mülayim baxışlarını parıldayan ulduzlara zilləmişdi. Əri də onun

yanında idi. Birdən bir burulğan qopdu, quru yarpaqları sütun kimi göyə qaldırdı. Burulğan yatdıqda, ilin məlikəsi artıq yox idi. Soyuq havada yalnız bircə kəpənək hərlənirdi ki, bu da ilin son kəpənəyi idi.

Yer üzünü sıx dumanlar bürüdü, soyuq küləklər əsdi, uzun, qaranlıq gecələr çökdü. İlin padşahının saçları ağarmışdı, amma özünün bundan xəbəri yox idi. O, elə bilirdi ki, saçlarının üzərinə yalnız qar səpələnmişdir. Yaşıl düzənləri nazik qar pərdəsi örtmüşdü.

Bəli, kilsələrin zəngləri xaçaçuran axşamının çatdığını xəbər verdi.

– Bunlar xaçaçuran zəngləridir! – deyə ilin padşahı dilləndi. – Bu yaxında bir cüt yeni şahzadə gələcək, onda mən də rahatlanacağam. Öz sevgilimin ardınca uçub parlaq ulduza gedəcəyəm!

Qar basmış tərəvətli yaşıl şam meşəsində xaçaçuran mələyi aşkar olub, bayram üçün ayrılmış ağacları dualadı.

– İnsanların evlərində və yaşıl meşədə şənlik! – deyə ilin qocalmış padşahı dilləndi. Bir neçə həftənin içində o, saç-saqqalı pambıq kimi ağappaq ağarmış bir qocaya dönmüşdü. – Mənim dincəlmək vaxtım yaxınlaşır. Tac və hökmdarlıq əsasən gənc ər-arvada keçir.

– Amma hələ ki, hökmdarlıq sənə əlindədir! – deyə mələk dilləndi.

– Hökmdarlıq mənim əlimdədir, amma rahatlıq yox. Körpə cücərtiələrin üstünü qarla ört. Sən hələ hökmdar ola-ola, başqa bir hökmdarı alqışladıqlarına dözməyi öyrən! hələ sən sağ ola-ola, səni unudacaqlarına öyrəş! Yaz gələndə, sənə də azad olmaq vaxtın yetişəcəkdir!

– Bəs yaz nə vaxt gələcək? – deyə qış soruşdu.

– Leyləklər uçub gələndə!

Uca bir təpədə, bir qar yığını üstündə saç-saqqalı ağarmış, buz bağlamış qış oturmuşdu. O qocalmış, beli bükülmüşdüsə də, ancaq qarlı çovğunlar və qütb buzları kimi qüdrətli və qüvvətli bir halda oturmuş və keçən ilki qış kimi gözünü cənubdan ayırmırdı. Buz şaqıldayır, qar xışıldayır, xizək sürənlər göllərin

parlaq buzun üzərində ox kimi iti sürüşürdülər. Ağ qarın üstündə qarğalar və quzğunlar qaralırdı. Azacıq da olsun külək yox idi. Bu sakitlik içində qış yumruqlarını düyünlədi və bütün boğazlar qalın buz bağladı.

Şəhərdən yenə sərçələr uçub gəldilər və soruşdular:

– Oradakı o qoca kimdir?

Çəpərin üstündə yenə haman qarğa və onun oğlu oturmuşdu. O, sərçələrə belə cavab verdi:

– Bu qışdır! Keçən ilki qocadır! Təqvimdə deyildiyi kimi, o hələ ölməmişdir. Yazın gənc şahzadəsi gələndə qədər naiblik edir.

– Bəs bu nə vaxt gələcək? – deyə sərçələr soruşdular. – Bəlkə hökumət dəyişəndən sonra bizim üçün xoş zamanlar gələcək? Köhnə hökumət heç bir şeyə yaramır!

Qış fikirli bir halda başını qara meşəyə sarı tutub işarə etdi. Meşədə hər bir ağacın şəkli və budaqlarının cizgiləri açıq-aşkar görünürdü. Soyuq duman buludlarına bürünmüş yer qış yuxusuna getmişdi. Padşah öz gənclik və yetişmiş dövrlərini həsrətlə xatırlayırdı. Səhərə yaxın bütün meşələri parlaq qırov bürüdü, – bu, qışın yay yuxusu idi. Gün doğdu və qırov töküldü.

– Bəs yaz nə vaxt gələcək? – deyə sərçələr yenə soruşdular.

– Yaz! – deyə qarlı təpədən əks-səda gəldi. Bəli, budur, günəş getdikcə daha da istiləşməyə başladı, qar əridi, quşlar civildəşdilər: “Yaz gəlir!”.

Ucada, lap ucada, göyün lap üzünə ilk leylək, onun dalınca bir başqası süzə-süzə gəldi. Hər birinin belində gözəl bir bala oturmuşdu. Balalar düzə düşdülər, torpağı öpdülər, dinməz-söyləməz qoca qışı da öpdülər. O da dağa çıxmış Musa kimi duman içində yox oldu.

İlin əhvalatı qurtardı.

– Bütün bunlar çox gözəldir və tamamilə doğrudur, – deyə sərçələr təsdiq etdilər, – ancaq təqvim üzrə deyil, buna görə də heç nəyə dəyməz!

ƏSL HƏQİQƏT

Lap rüsvayçılıqdır ha! – deyə bir toyuq dilləndi. Bu toyuq əhvalatın baş verdiyi yerdə deyil, şəhərin lap o biri başında yaşayırdı. – Hində lap rüsvayçılıq olub! – Mən indi daha heç tək yata bilmirəm! Yaxşı ki, biz burada çoxuq!

Belə deyib, toyuq əhvalatı danışmağa başladı ki, bütün toyuqların tükləri biz-biz oldu, xoruzun isə pipiyi büzüdü. Bəli, bəli, əsl həqiqətdir!

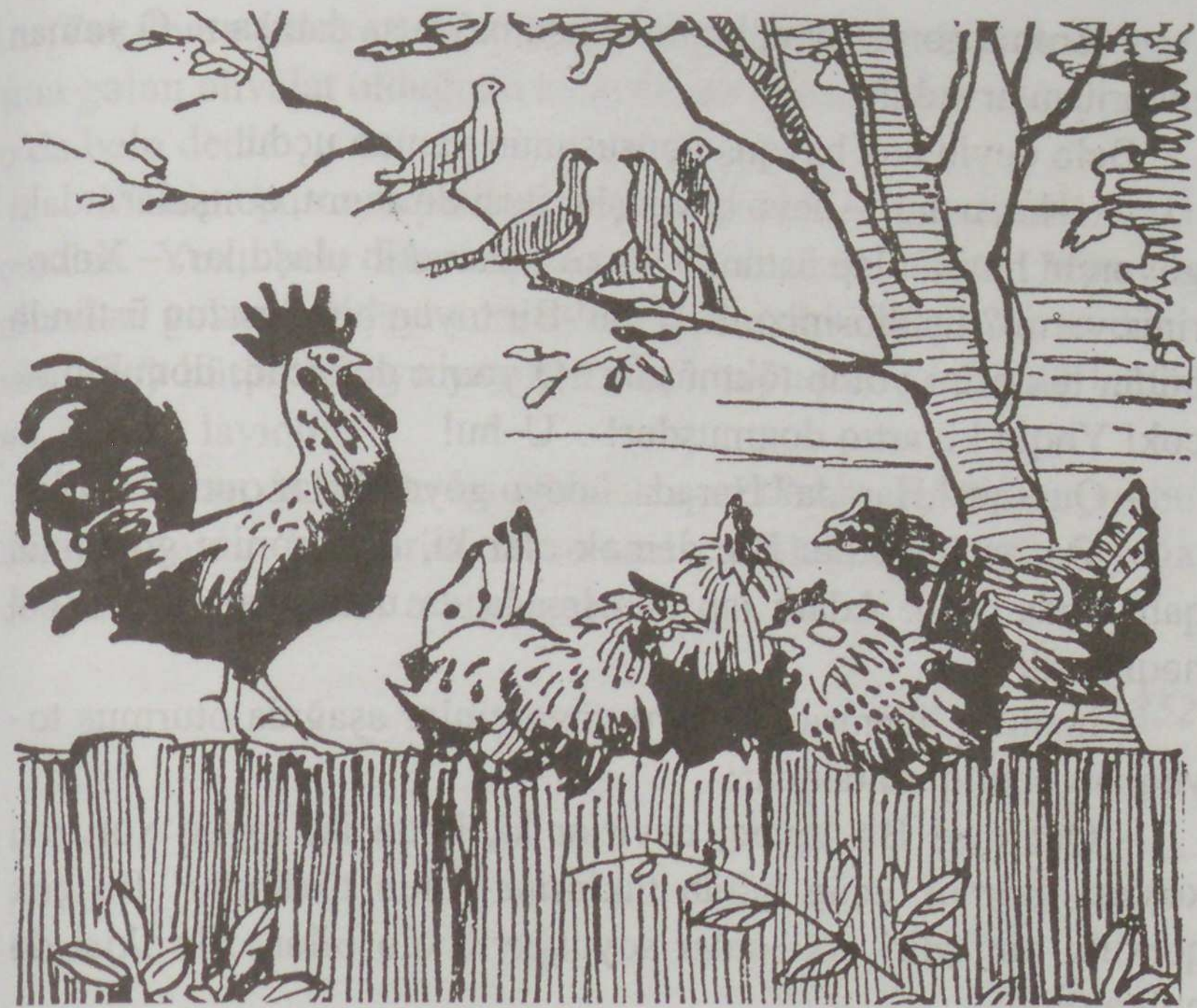
Amma qoy biz başdan başlayaq. Əhvalat isə şəhərin o biri kənarında, bir hində baş vermişdi.

Gün batırdı, bütün toyuqlar da tara çıxmışdılar. Bunlardan biri ağ qısa ayaqlı bir toyuq idi. Özü də nə qədər lazımsa, o qədər yumurtanı səliqə ilə yumurtlayırdı. Hər bir cəhətdən hörmətə layiq olan bu toyuq, uçub tara çıxdı və yatmamışdan qabaq dimdiyi ilə bitlənməyə və tüklərini səliqəyə salmağa başladı. Birdən onun bir lələyi yerə düşdü.

– Düşdü! – deyə toyuq dilləndi. – Eh, ziyan yoxdur. Nə qədər çox təmizlənsəm, o qədər qəşəng oluram!

Toyuq bunu eləcə, zarafat üçün demişdi, – bu toyuq ümumiyyətlə şən, zarafatçı bir toyuq idi. Amma söylədiyimiz kimi, bu zarafatçılıq onun çox hörmətli bir toyuq sayılmasına mane deyildi. Bu sayıqla toyuq yuxuya getdi.

Hin qaranlıq idi. Toyuqlar hamısı cərgə ilə tara qonmuşdular, amma bizim toyuqla yan-yanı oturan toyuq hələ yatmamışdı. O, yanındakı toyuğun sözlərini qəsdən pusub dinləmirdi, amma eləcə qulaqucu eşitdi, – axı qonum-qonşu ilə mehriban yaşamaq istəsən, gərək belə edəsən. Bəli, haman toyuq dözə bilmədi, yanındakı başqa bir toyuğa pıçıldadı:

– Eşitdinmi? Mən ad çəkmək istəmirəm, amma burada bir toyuq var ki, gözə qəşəng görünmək üçün, lap bütün tüklərini ütməyə hazırdır. Əgər mən xoruz olsaydım, ondan zəhləm gedərdi!

Elə bu toyuqlardan azca yuxarıda bir yuvada bayquş öz əri və uşaqları ilə yaşayırdı. Axı bayquşların qulağı iti olar; onlar qonşularının danışdığı sözlərdən birini də qulaqlarından qaçırmadılar. Bu zaman onlar hamısı cidd-cəhdlə gözlərini hərleyirdilər. Ana bayquş isə qanadlarını yelpinc kimi yelləyirdi.

– Tss!.. Ay balalar, siz qulaq asmayın! Amma siz yəqin ki, eşitdiniz? Mən də eşitdim. Ah! Qulaqlara qurğuşun! Bir toyuq o qədər həyasızlaşıb ki, lap xoruzun gözü qabağında öz tüklərini ütməyə başlayıb!

– Prenez garde aux enfants!¹ – deyə ata bayquş dilləndi. – Uşaqlar gərək belə şeyə qulaq asmasınlar.

¹ Uşaqların yanında yavaş! (fransızca)

– Amma gərək bunu bizim qonşu bayquşa danışam. O yaman mehriban arvaddir.

Belə deyib ana bayquş qonşusunun yanına uçdu.

– U-hu, u-hu! – deyə bayquşlar ikisi də sonra, qonşularındakı göyərçin hininin lap üstündə ağız-ağıza verib ulaşdılar. – Xəbəriniz varmı? Eşidibsinizmi? U-hu! Bir toyuq bir xoruzun üstündə bütün tüklərini yolub tökmüşdür! O yəqin donacaq, donub öləcək! Yəqin ki, artıq donmuşdur! – U-hu!

– Qur-qur! Harada? Harada – deyə göyərçinlər quruldaşdılar.

– Qonşu həyətdə. Bu, demək olar ki, lap mənim gözümün qabağında oldu. Adam lap danışmağa da utanır, amma bu əsl həqiqətdir!

– İnanırıq, inanırıq! – deyə göyərçinlər aşağıda oturmuş toyuqlara belə quruldadılar:

– Qur-qur! Bir toyuq, deyirlər ki, hətta iki toyuq xoruzun xoşuna gəlmək üçün bütün tüklərini yolub tökübdür! Bu çox qorxulu bir işdir! Axı onlar soyuqlayıb ölə bilər. Elə ikisi də bəlkə ölüb!

– Quq-qu-li-qu! – deyə bir xoruz barının üstünə hoppanıb banladı. – Oyanın! – Xoruzun özünün bir gözü hələ yuxulu olub açılmamışdı, amma o, çığırıb banlayırdı: – Bir xoruza olan nakam məhəbbətdən üç toyuq tələf olub! Onlar bütün tüklərini yolublarmış! Gör nə iyrənc əhvalatdır! Bunu gizlətmək istəmirəm! Qoy bütün dünya bilsin!

– Bilsin, bilsin! – deyə yarasalar ciyildəşdilər, toyuqlar qaq-qıldılaşdılar, xoruzlar banladılar: – Bilsin, bilsin!

Beləliklə bu əhvalat, bu həyətdən o həyəətə, bu hindən o hinə yayıldı və axırda gedib əhvalatın baş verdiyi yerə çatdı.

Burada belə danışdılar: – Beş toyuq xoruza olan məhəbbətlərindən hansının daha çox arıqladığını göstərmək üçün, bütün tüklərini yolub töküblər! Sonra onlar bütün toyuq nəslini rüsvay edib bir-birini dimdikləyə-dimdikləyə öldürmüş və öz sahiblərinə böyük zərər vurmuşlar.

Tək bircə lələyini salmış olan toyuq, əlbəttə, bunun öz başına gələn əhvalat olduğunu bilmədi və hörmətli bir toyuq kimi, o da belə dedi:

– Mənim bu toyuqlardan zəhləm gedir! Amma belələri axı çoxdur. Yox, belə işləri qulaqardına vurmaq olmaz. Mən də əlimdən gələn hər şeyi edəcəyəm ki, bu əhvalat qəzetlərə düşsün! Qoy bütün ölkəyə yayılsın, axı o toyuqlar və onların bütün nəslə buna layiqdir!

Doğrudan da, bütün bu əhvalatı qəzetlərdə çap etdilər və bu əsl həqiqətdir: bir görün, bircə xırdaca lələyi beş bütün toyuğa döndərmək nə qədər asan imiş!

BİR QINDAN ÇIXMIŞ BEŞ NOXUD

Bir qının içində beş noxud dənəsi var idi. Onlar yaşıl idi, qınları da yaşıl idi, – buna görə onlar elə bilirdilər ki, bütün dünya yaşıldır; bunu da doğru bilirdilər. Qın böyüyür, noxud dənələri də böyüyürdü. Onlar hamısı cərgə ilə yerləşmişdilər. Axı onların ənzilləri də belə idi” qını bayırdan gün işıqlandırır və qızdırırdı, yağış da onu yuyurdu. Qının içi isti və rahat idi. Gündüz işıq olurdu, gecə qaranlıq, qayda ilə gərək elə belə də olaydı. Noxud dənələri get-gedə böyüyür və böyüdükcə qının içində oturub daha çox fikirləşirdilər: axı gərək bir işlə məşğul olaydılar!

Onlar hər biri belə fikirləşirdi: “Görəsən, mən elə həmişə burada oturub qalacağam? Axı bir yerdə çox oturmaqdan bərkiyərəm! Mənə belə gəlir ki, divarın o üzündə nə isə bir şey var!”

Aradan bir neçə həftə keçdi. Noxud dənələri saraldılar, qın da saraldı.

– Bütün dünya saralır! – deyə noxud dənələri dilləndilər. Onlar doğru deyirdilər.

Birdən onlar bir şaqqıltı eşitdilər: kim isə qını dərib qınla dolu olan cibinə qoydu.

– Hə, indi bizi azad buraxacaqlar! – deyə noxud dənələri səsləndilər və gözləməyə başladılar.

– Mən bilmək istərdim ki, bizim beşimizdən hansı birinin bəxti hamıdan yaxşı gətirəcək? – deyə ən xırdaca noxud dənəsi dilləndi. – Hə, bu yaxında aşkar olar.

– Nə olacaq, olsun! – deyə ən iri noxud dənəsi cavab verdi.

Birdən: – Traq! – edib qın partladı və bütün noxud dənələri parlaq gün işığına çıxdılar. Xırdaca bir oğlan onları ovcunun

içində tutub deyirdi ki, bunlar onun tufəngində atılmağa yarar. O, haman saat tufəngini bir noxud dənəsilə doldurub atdı.

– Mən geniş dünyaya uçuram! Əgər hünərin var, indi mənə tut görüm! – deyə noxud dənəsi ciyildəyib gözdən itdi.

İkinci noxud dənəsi dedi:

– Mən uçub birbaşa günəşə gedəcəyəm. Günəş elə lap mənim istədiyim kimi bir qındır! – Belə deyib o da yox oldu.

Qalan iki noxud dənəsi belə dedi:

– Biz hara düşsək, orada yatacayıq. Yəqin ki, bir yerə düşəcəyik!

Onlar yerə düşdülərsə də, amma tufəngdən yaxalarını qurtara bilmədilər.

– Hə, biz hamıdan uzağa uçuruq! – deyə onlar çığırdılar.

– Nə olacaq, qoy olsun! – deyə axırncı noxud dənəsi uça- uça səsləndi.

Tufəng atıldı, noxud dənəsi havaya uçdu. Sonra çardağın pəncərəsinin altında vurulmuş bir taxtanın üstünə düşüb, oradan bir dəliyə diyirləndi. Orada yumşaq torpaqda mamır bitmişdi. Noxud dənəsi mamırın içində itib batdı və orada gizlənib qaldı, ancaq onun bəxti varmış.

– Nə olacaq, qoy olsun! – deyə o təkrar etdi. Çardaqdakı balaca otaqda yoxsul bir qadın yaşayırdı. O gündüzlər gedib özgələrin sobalarını yandırır, onlar üçün odun yarır və ümumiyyətlə, hər cür ağır işlər görürdü. Bu qadın həm güclü, həm də çalışqan idi, amma yenə də yoxsul yaşayırdı. Evdə, darısqal otaqda onun yeniyetmə, arıq, cılız, təkcə bir qızı yataqda yatırdı. O, bir il idi ki, xəstə yatırdı. Nə yaşamağa qüvvəti var idi, nə də ölə bilirdi. Anası deyirdi:

– O da bacısının dalınca gedəcək! Mənim iki qızım var idi. Əlbəttə, iki qızı yedirib-içirmək asan deyildir. Buna görə də Allah onları mənimlə bölüşdü: birini öz yanına apardı... Bircə bu da əlimdən getməyəydi. Amma yəqin Allah razı olmaz ki, o öz bacısından ayrı yaşasın, onu da öz yanına aparar.

Ancaq xəstə qız hələ də yaşayırdı. O, bütün günü dözərək səssizcə çarpayısında uzanıb anasının çörək pulu qazanmaqdan qayıtmasını gözləyirdi.

Yaz gəldi. Bir gün səhər tezdən anası işə getməyə hazırlaşdığı bir zamanda, günəşin parlaq işığı xırdaca pəncərədən süzülüb döşəmənin üstündə oynaşanda, xəstə qız ona baxıb səsləndi:

– Ana, o pəncərədə görünən yaşıl şey nədir? Külək onu yırğalayır.

Anası pəncərəyə yaxınlaşıb onu azacıq araladı və dedi:

– Aha, burada nə işə bir şey göyərir. Deyəsən noxuddur, xırdaca yarpaqlar açıb. Görəsən, o haradan gəlib bu dəliyə düşüb? Bax, bu da sənin bağçan, bax, ləzzət al!

Çarpayını pəncərəyə yaxın qoydular ki, xəstə qız oradan xırdaca noxud bitkisini yaxşı görsün. Sonra anası çıxıb işə getdi.

Qız axşam anasına dedi:

– Ana, mənə elə gəlir ki, sağalırım... Bu gün günəş mənə elə mehribanlıqla işıq saçdı ki... Bir bax, gör noxud nə yaxşı boy atır. Günün qabağında mənim də halım yaxşılaşır. Mən sağalırım.

– Təki sənin halın yaxşı olsun! – deyə anası özü inanmasa da, ona belə cavab verdi. O, noxud bitkisinin yanına xırdaca bir ağac parçası sancdı ki, külək onu sındırmasın; axı onun qızına ürək-dirək verən bu noxud bitkisi idi.

Qızın anası ipin bir ucunu pəncərənin altına möhkəmcə bağlayıb, o biri ucunu haşiyənin lap üstünə bərkətdi ki, noxud bitkisi möhkəm dura bilsin və ipə sarmaşb qalxsın. Noxud da ipə sarmaşb hər gün gözə görünəcək dərəcədə boy atırdı.

– Bir bax, noxud bu yaxında çiçəklənəcək! – deyə qızın anası bir səhər dilləndi və daha özü də inanmağa başladı ki, qızı sağalacaqdır.

Qadına elə gəlirdi ki, qızı axır zamanlar şənlənmişdir. O, səhərlər tez-tez özü yerindən qalxıb oturur və parıldayan gözlərilə öz xırdaca bağçasına baxırdı. Burada işə, vur-tut bircə noxud bitkisi göyərmişdi. Aradan bir həftə keçdikdən sonra xəstə qız birinci dəfə olaraq, düz bir saatlığa yerindən qalxdı. O, gündə qızınaraq ləzzət alırdı. Pəncərə taybatay açıq idi. Onun qabağında noxud açıq çəhrayı rəngdə gözəl çiçək açmışdı. Qız əyilib çiçəyin zərif ləçəklərini lap yavaşca öpdü. Bu gün qız üçün əsl bayram idi.

– Görünür ki, Allah özü bu noxudu burada əkib və göyərdib ki, ay mənim əziz qızım, sənə ümid və sevinc versin, həmçinin mənə də! – deyə xoşbəxt ana çiçəyə baxa-baxa, elə gülümsündü ki, elə bil qarşısındakı xilaskar mələk idi.

Yaxşı, bəs o biri noxud dənələri necə oldu? O noxud dənəsi ki, geniş dünyaya uçub: “Əgər hünərin var, indi məni tut görüm!” – deyə çığırdı, əvvəlcə damda bir novçaya düşdü, sonra işə, bir göyərçinin çinadanına düşüb, Yunus peyğəmbər balının qarnında qalan kimi, orada qaldı.

O biri cüt noxud dənələri də haman yerə düşdülər, onları da göyərçinlər yedilər. Deməli ki, hər halda onlardan da bir qədər xeyir gəldi.

Uçub günəşə getmək istəyən dördüncü noxud dənəsi işə novçanın içinə düşüb bir neçə həftə iylənmiş suyun içində qaldı, buna görə də şişdi.

– Hə, yaman kökəlmişəm ha! – deyə noxud dənəsi dilləndi.
– Bu yaxında lap partlayacağam. Mənə elə gəlir ki, heç bir noxud dənəsi bunu bacarmayıb və bacara da bilməz. Mən bizim qının içində olan beş noxud dənəsinin hamısından gözəliyəm!

Novça da onun dediklərini tamam təsdiq elədi.

Çardaqdakı pəncərənin qabağında gənc bir qız durmuşdu; onun gözləri parıldayır, yanaqlarında isə, sağlam bir qızartı var idi. O, noxud çiçəyinin qarşısında zərif əllərini bir-birinə bitişdirib Allaha razılıq edirdi. Novça isə belə deyirdi: – Amma hər halda, noxud dənələrindən ən yaxşısı mənim noxudumdur!

1853

GİC HANS

Təzadən danışılan köhnə əhvalat

Bir kənddə köhnə bir mülk vardı. Bu mülkdə qoca bir ağa olurdu. Onun iki ağıllı oğlu var idi. Bunlar elə ağıllı idilər ki, iki qat indikindən axmaq olsaydılar, yenə ağılları kifayət edərdi. Onlar ikisi də kralın qızını almaq istəyirdilər. Burada heç bir qəribə şey yox idi, çünki carçılar camaata xəbər vermişdilər ki, qız hamıdan ağıllı bir adama ərə gedəcəkdir.

Qardaşlar elçiliyə getməyə səkkiz gün hazırlaşdılar, daha onların vaxtları qalmadı. Ancaq elə bu da kifayət idi. Çünki onlar çox şey bilirdilər, həm də əllərindən iş gələn uşaqlar idilər. Bunlardan biri üç ilin ərzində bütün latın lüğətini və bütün şəhər qəzetlərini əzbərləmişdi. O bunları nəinki başdan axıra qədər, hətta tərsinə də söyləyə bilərdi. O biri qardaş bütün qanunlar məcəlləsini öyrənmişdi və bütün bunları şəhər idarəsi müşavirinə lazım olan qədər bilirdi; belə ki, o, dövlət işlərindən danışa bilərdi. Bundan başqa o, aşırma naxışlamağı da bacarırdı. Onun əlləri çox qabiliyyətli, zövqü də zərif idi. Bunlardan hər biri hey təkrar edirdi: “Mən kral qızı alacağam!”

Ataları bunların hər birinə yaxşı bir at bağışlamışdı: lüğəti və qəzetləri bilənə şəvə kimi qapqara bir at, şəhər idarəsi müşaviri kimi ağıllı olana və naxış çəkməyi bacara bilənə süd kimi ağappaq bir at bağışlamışdı. Qardaşlar dodaqlarını balıq yağı ilə yağladılar ki, ağızları asanlıqla açılınsın. Bütün nökərlər həyəətə yığışıb onların atminmələrinə tamaşa edirdilər. Bu vaxt üçüncü qardaş da gəlib çıxdı. Axı qardaşlar üç idilər, amma kiçiyi heç

sayılmırdı, çünki o heç bilici deyildi. Ona görə də onun adını “gic Hans” qoymuşdular.

– Hara belə? Niyə belə geyinib-gecinibsiniz? – deyə gic Hans soruşdu.

– Saraya gedirik, kralın qızını almağa. Məgər sənın xəbərın yoxdur? Bu barədə bütün ölkəyə car çəkiblər.

Belə deyib, onlar öz elçilikləri barəsində gic Hansa danışdılar.

– Bəs belə de! – deyə gic Hans dilləndi. – Onda elə mən də gedərəm də.

Qardaşları onu ələ salıb güldülər, sonra atlarını çapıb yola düşdülər.

– Ata, mənə də bir at ver! – deyə gic Hans çığırıldı. – Xətrimə bərk evlənmək düşüb, əgər şahzadə qız mənə gəlsə, lap yaxşı, gəlməsə götürüb qaçaram.

– Gic-gic danışma! – deyə atası acıqlandı. – Mən sənə at verən deyiləm; sən hara, kral qızı ilə danışmaq hara? Qardaşlarına baxma, onların işi başqa cürdür, onlar qoçaqdırlar!

– Yaxşı, indi ki, sən at vermirsən, – deyə gic Hans cavab verdi, – onda mən də keçimi götürərəm. Keçi mənim özümün-küdüdür, dalına minərəm, məni aparar.

Hans keçinin belinə mindi, dabanlarını onun böyürlərinə çırpa-çırpa, karvan yolu ilə yola düşdü. Amma ay çapırdı ha!

Gic hans öz-özünə:

– Bax, mən də gedirəm, – dedi və səsi gəldikcə bağıra-bağıra nəğmə oxudu.

Qardaşları isə dinməz-söyləməz irəlidə atlarını yorta-yorta gedirdilər. Onlar nə edəcəklərini yaxşıca düşünməli, hər bir şeyi yaxşıca ölçüb biçməli idilər.

– Ehey! – deyə gic Hans onlara çığırıldı. – Baxın, mən də gedirəm, bir görün yoldan nə tapmışam! – deyib yoldan tapıb götürdüüyü ölü qarğanı onlara göstərdi.

– Vay, səni ay gic! – deyə qardaşları cavab verdilər. – O, sənın nəyinə gərəkdir?

– Kral qızına bağışlayacağam.

– Hünərin var, bağışla! – deyə onlar gülüşdülər və yola düzəldilər.

– Ehey! Bax, mən də gedirəm! – deyə Hans yenə çığırıldı. – Bir baxın, görün yenə nə tapmışam! Yolda belə şey adama hər gün rast gəlməz.

Qardaşları yenə dönüb baxdılar.

– Bir gicə bax ha! – deyə onlar səsləndilər. – Bu ki, köhnə taxta başmaqdır, hələ heç üzü də yoxdur. Bəlkə onu da kral qızına bağışlayacaqsan?

– Bəs necə? – deyə gic Hans cavab verdi. Qardaşları gülüşüb yola düzəldilər.

– Ehey! Bax mən də gedirəm! – deyə gic Hans yenə bağırıldı. – Əşşi bir baxın görün, nə qədər çox gedirəm, o qədər çox şey tapıram! Ehey! Belə şey heç birinizin ağına gəlməz!

– Hə, yenə nə tapıbsan? – deyə qardaşları soruşdular.

– Yox ha! – deyə Hans cavab verdi. – Bunu deməyəcəyəm! Amma kralın qızı ay sevinəcək ha!

– Tfu! – deyə qardaşları tüpürdülər. – Bu ki, eləcə palçıqdır! Yəqin ki, onu arxın içindən götürübsən?

– Elədir ki, var! – deyə gic Hans təsdiq elədi. – Lap əla palçıqdır, adamın barmaqlarının arasından axıb tökülür, saxlamaq olmur! – O, cibini ağına qədər palçıqla doldurdu.

Qardaşları çaparaq getdilər və Hansdan bir saat əvvəl çatdılar.

Onlar şəhərin darvazası yanında durdular. Orada evlənməyə gələn cavan oğlanları sıra ilə nömrələyirdilər. Onların hamısını bir-birinin ardınca altı-altı cərgəyə düzmüşdülər. Cərgələr elə sıx idi ki, əllərini qaldıra bilmirdilər. Bunu çox yaxşı düşünüb tapmışdılar. Yoxsa bərk basırıq ola bilərdi. Axı hamı qabaqda durmaq istəyirdi.

Şəhərin bütün qalan camaatı qəsrin dövrəsinə yığışıb pəncərələrdən tamaşa edirdilər ki, kral qızının cavan oğlanları necə qəbul etdiyini görsünlər. Onu da demək lazımdır ki, qıza elçiliyə gələn cavan oğlan qapıdan içəri girən kimi özünü itirirdi.

– Yox, yaramadın! – deyə kral qızı çığırıldı. – Rədd ol!

İndi də qardaşlardan biri, lüğəti əzbər bilən qardaş içəri girdi. Amma o, gözlədiyi müddətdə bütün bildiklərini tørtəmiz yaddan çıxarmışdı. Onun ayağının altında döşəmə cırıldıydı. Tavan isə güzgüdəndi, belə ki, o özünü başısağa görürdü. Hər pəncərənin qabağında üç mirzə, bir də şəhər idarəsi müşaviri durmuşdu və burada danışılan bütün sözləri yazırdılar ki, sonra qəzetdə çap etsinlər. Tində bu qəzetin biri iki skillinqə satılırdı. Bütün bunlardan başqa otaqda bir soba da yanırdı, elə bərk yanırdı ki, divarları közərib qızarmışdı.

– Bura nə yaman istidir! – deyə axırda oğlan dilləndi.

– Çünki atam bugün cücə qızardır! – deyə kral qızı cavab verdi.

– E-e! – deyə oğlan kəkələdi.

O, belə bir söhbət ola biləcəyini gözləmirdi. Oğlan çox istəyirdi ki, gülməli bir söz söyləsin, amma bircə kəlmə də danışa bilmədi.

– E-e! – deyə o təkrar etdi.

– Yox, yaramadın! – deyə kral qızı dilləndi. – Rədd ol! Oğlan çıxıb getməli oldu. Onda ikinci qardaş içəri girdi.

– Of, bura nə istidir! – deyə o dilləndi.

– Axı biz cücə qızardırıq! – deyə kral qızı onu başa saldı.

– Nə? E-e! Nə? – deyə oğlan bir də soruşdu. Bütün mirzələr də elə belə də yazdılar: “Nə – E-e! Nə?”

– Yox, yaramadın, – deyə kral qızı dilləndi. – Rədd ol!

Bəli, indi də gic Hans keçinin belində, otağa girdi.

– Ay istidir ha! – deyə o deyindi.

– Çünki! Mən cücə qızardıram! – deyə kral qızı dilləndi.

– Bax, bu yaxşı! – deyə gic Hans cavab verdi. – Deməli ki, mən də öz qarğamı qızarda bilərəm?

– Əlbəttə! – deyə kral qızı razılıq verdi. – Amma sən onu nədə qızardacaqsan? – bizim tavamız yoxdur, heç qazançamız da yoxdur.

– Mənim özümünkü var, – deyə gic Hans səsləndi. – Bax, bu da mənim qabım, hələ qalaydan dəstəyi də var, – deyib o, köhnə taxta başmaq tayını çıxartdı və qarğanı onun üstünə qoydu.

– Bu bütün nahara kifayət edər! – deyə kral qızı dilləndi. – Bəs üstünün şirəsini haradan tapacaqsan?

– O da mənim cibimdə! – deyə gic Hans cavab verdi. – Al, heç heyfim gəlmir. – Belə deyib o, cibindən bir az palçıq çıxardı.

– Bax, bu mənim xoşuma gəldi! – deyə kral qızı səsləndi. – Sən hər bir şeyə cavab tapırsan. Söz üçün məttəl qalmırsan. Buna görə də mən sənə ərə gedərəm; amma bil ki, danışdığımız və danışacağımız hər bir sözü yazacaqlar və sabah qəzetdə çap olunacaqdır. Görürsənmi, hər pəncərənin qabağında üç mirzə, bir də qoca şəhər idarəsi müşaviri durmuşdur. Bu müşavir hamıdan qorxuludur. Çünki aqlını itirmişdir.

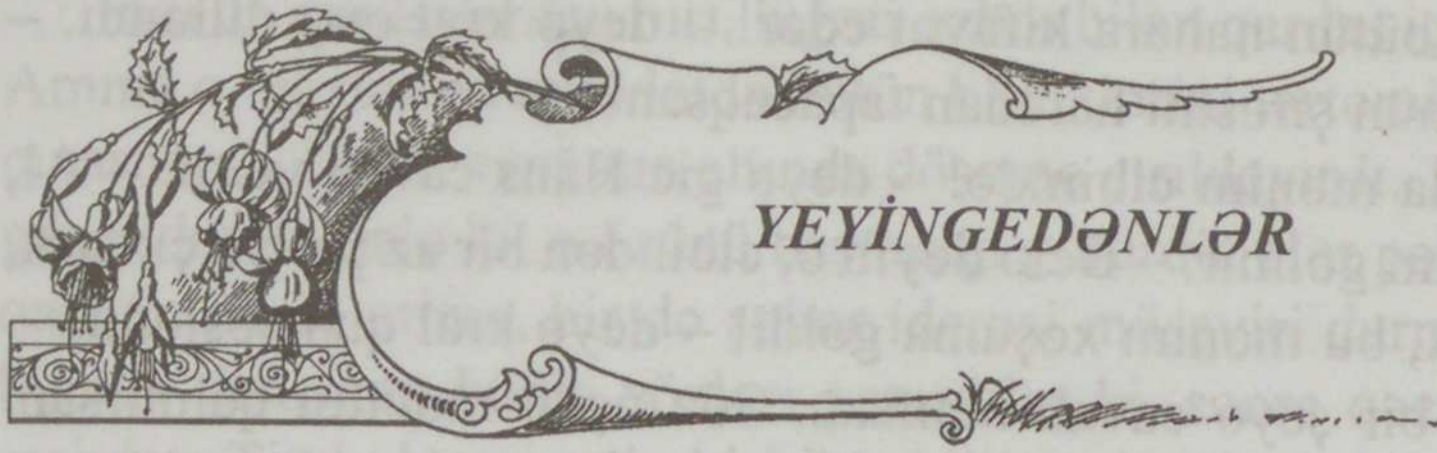
Qız Hansı qorxutmaq üçün belə deyirdi, mirzələr isə, qəh-qəhə ilə gülüb mürəkkəbi döşəməyə sıçratdılar.

– Aha, siz buradaymısınız, cənablar, – deyə gic Hans dilləndi. – Yaxşı, mən müşavirin payını bir az artıq edərəm.

Belə deyib o, cibini tərsinə çevirdi və palçığı müşavirin üzünə yaxdı.

– Lap əla! – deyə kral qızı səsləndi. – Bu, heç mənim də ağıma gəlməzdi. Amma eybi yoxdur, öyrənərəm!

Beləliklə gic Hans kral oldu, – həm kralın qızını, həm də kral tacı alıb taxta çıxdı. Bunu biz şəhər idarəsi müşavirinin nəşr etdiyi qəzetdən bilirik, bu qəzetə isə inanmamaq olmaz.

YEYİNGEDƏNLƏR

Yeyin qaçmaq üçün mükafat təyin edilmişdi. Hətta iki mükafat – biri böyük, biri də kiçik. Amma bərk qaçmaq yarışı üçün yox, bütün bu il ərzində hamıdan yeyin hərəkət edən üçün.

Dovşan dedi:

– Birinci mükafatı mən aldım! Axı hakimlər sənin yaxın dostların və qohumların olduqda, həmişə ədalətli qərar gözləmək olar. Amma ikinci mükafatı ilbizə vermək?! Bu mənə acıq gəlir!

– Axı çalışqanlıq və xeyirxahlığı da nəzərə almaq lazımdır. Çox hörmətli hakimlər də haqlı olaraq belə düşünüblər, mən də onların fikrinə tamamilə şərikəm! – deyə mükafat verilməsinə şahid olan barı dirəyi cavab verdi. – Düzdür, ilbiz astananı sürünüb keçmək üçün yarım il vaxt sərf etməli olmuşdur, amma bununla bərabər, o var gücü ilə tələsmiş və tələsdiyindən hətta omba sümüyünü də sındırmışdır! O, lap ürəkdən işə can yandırmış, hələ öz evini də belində çəkib gətirmişdir! Belə bir cidd-cəhd hər cür təşviqə layiqdir. Elə buna görə də o, ikinci mükafatı almışdır.

– Gərək ki, məni də nəzərə ala bilərdilər! – deyə qaranquş civildədi. – Cəsarətlə deyə bilərəm ki, heç kəs məndən iti uça bilməz. Özü də mən haralarda olmamışam! Hər yerdə, hər yerdə!

– Elə sizin bəlanız da bundadır da! – deyə dirək dilləndi. – Siz bu dünyanı yaman çox o baş – bu başa çapırsınız. Bir balaca soyuq düşən kimi, haman saat yad ölkələrə qaçırırsınız. Siz vətənpərvər deyilsiniz! Buna görə sizi üstün tutmaq olmaz.

– Əgər mən bütün qışı bataqlıqda yatıb qalsaydım, onda bəyənilməyə layiq olardımı? – deyə qaranquş soruşdu.

– Bataqlıq qarısından şəhadətnamə gətirin ki, vətəndə heç olmasa yarım il yatıbsınız, onda haman saat sizin ləyaqətinizi qiymətləndirərlər.

– Düzünə qalsa, mənə gərək ikinci yox, birinci mükafat veriləydi! – deyə ilbiz dilləndi. – Axı mən yaxşı bilirəm ki, dovşan yalnız dalınca qovan olduğunu duyduqda, qorxudan qaçır. Mən isə, hərəkətə özüm üçün ən başlıca bir vəzifə kimi baxmışam. Öz qulluq borcumu yerinə yetirəndə şikəst olmuşam. Əlbəttə, birinci mükafata layiq olan varsa, o da mənəm. Ancaq mən öz barəmdə hay-küy salmaq həvəskarı deyiləm və bu cür ortaya çıxanlardan zəhləm gedir, – deyə ilbiz tüpürdü.

– Mən şəhadət edə bilərəm ki, hər iki mükafat düzgün verilmişdir, – deyə münsiflər heyətindən olan meşə mərz payası izah etdi. – Mən ümumiyyətlə, hər bir işdə səliqə tərəfdarıyam. Həm də hər şeyin həddini və haqq-hesabını bilənəm. Artıq səkkizinci dəfədir ki, mükafat vermək işində iştirak etmək şərəfinə nail oluram, amma yalnız bugün öz sözümdə təkid etmişəm. İş burasındadır ki, mən həmişə mükafatı namizədin adının birinci hərfinə görə təyin edirəm: birinci mükafatı o adama verirəm ki, onun adı əlifbanın başlanğıcında olan hərflə başlansın. İkinci mükafatı o adama verirəm ki, onun adı axırncı hərflərdən biri ilə başlansın. İndi zəhmət çəkin mənim hesabıma diqqət yetirin: başdan altıncı hərf – “d” – hərfidir, buna görə də mən dovşana səs verdim. Axırdan iyirmi beşinci hərf isə – “i” – hərfidir, buna görə də ikinci mükafatı ilbizə təyin etdim. Gələn dəfə birinci mükafatı o namizədə təyin edəcəyəm ki, adı – “e” hərfi ilə başlansın, ikinci mükafatı isə adı – “z” hərfi ilə başlanana verəcəyəm. Ən vacib şey budur ki, gərək həmişə hər bir şeydə səliqə olsun! Yoxsa əsaslanmalı bir şey olmaz.

– Əgər mən hakimlər cərgəsində olmasaydım, səsi özümə verərdim! – deyə eşşək dilləndi. – Yalnız iti getməyi deyil, başqa şərtləri də, məsələn, yükün ağırlığını da nəzərə almaq lazımdır. Amma bu dəfə mən nə yükdən, nə dovşanın ağılından, nə də onu

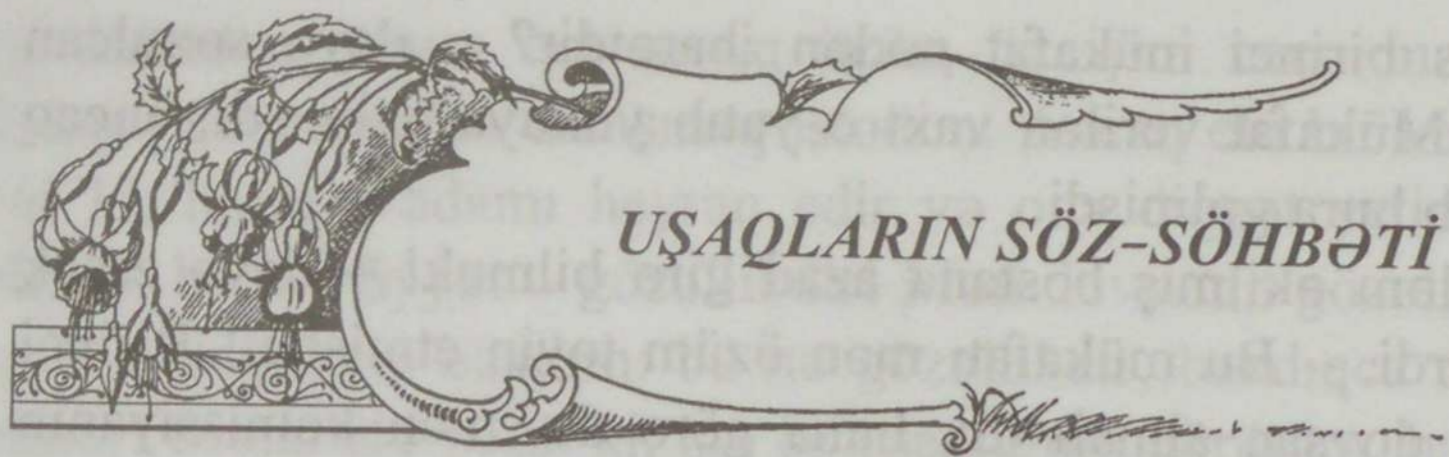
qovanlardan canını qurtarmaq üçün, öz işini neçə məharətlə dolaşmaq salmasından danışmaq istədim. Ancaq elə bir keyfiyyət var ki, həmişə adamı heyran edir və ona diqqət yetirməmək olmaz: bu keyfiyyət – gözəllikdir! Mən dovşanın gözəl, qərribə uzun qulaqlarına baxdım: bu nə gözəllikdir, baxdıqca doymaq olmur! Mənə elə gəldi ki, lap öz uşaqlığımı görürəm, bax buna görə də mən dovşana səs verdim.

– Vızz! – deyə milçək vızıldadı. – Mən nitq söyləmək isə-mirdim, amma yalnız bir neçə kəlmə danışmaq istəyirəm. Mən çox yaxşı bilirəm ki, özüm hər bir dovşandan cəldəm. Hətta bu yaxında mən bir dovşancığazın dal ayağını da sındırmışam! Mən parovoza qonmuşdum. Mən parovoza tez-tez qonuram, orada öz sürətinə göz yetirmək çox əlverişlidir. Bu zaman bir dovşan xeyli müddət parovozun qabağınca qaçırdı, özünün də mənim orada olmağımdan xəbəri yox idi. Axır o, yoldan kənara dönməli oldu, bu zaman parovoz onun dal ayağını kəsdi. Parovoza ki, mən qonmuşdum. Dovşan yerindəcə qaldı, mən sürətlə ötüb keçdim. Kim üstün gəldi? Əlbəttə ki, mən! Amma mən mükafat-zad istəmirəm.

“Amma mənə, – deyə yabayan qızılgül öz-özünə düşündü (o bunu ucadan demədi, bu onun xasiyyətinə uyğun deyildi, amma dillənib desəydi, daha yaxşı olardı), – mənə birinci mükafata günün şüası layiqdir. Bəli, sözün lap düzü, elə ikinciyə də olar! O, yeri günəşdən ayıran, sonsuz məsafəni bircə anda keçib gəlir. Özü də o qədər güclüdür ki, bütün təbiəti yuxudan oyadır. O qədər gözəldir ki, onun işığı altında biz güllər qızarıb və ətir saçırıq. Amma hörmətli hakimlər deyəsən onu heç seçməyiblər! Əgər mən şüa olsaydım, bunun əvəzində elə edərdim ki, onları gün vurardı... Amma yox: onda onlar lap dəli olardılar, onlar isə elə indi də səfehirlər. Yaxşısı budur mən dinməyim! Meşədə dinclik və sakitlikdir. Çiçəklənmək, ətir saçmaq bol-bol günəşi və şahi içmək, nağıllarda və nəğmələrdə yaşamaq nə gözəldir. Amma günəş şüası bizim hamımızdan çox yaşayacaq!”

– Bəs birinci mükafat nədən ibarətdir? – deyə soxulcan soruşdu. Mükafat verilən vaxt o yatıb yuxuya qalmışdı, ancaq indi ayılıb bura gəlmişdi.

– Kələm əkilmiş bostana azad girə bilmək! – deyə eşşək cavab verdi. – Bu mükafatı mən özüm təyin etmişəm! Birinci mükafatı dovşan almalı idi, buna görə də, mən komissiyanın ağıllı və fəal bir üzvü olduğum üçün, dovşanın tələbat və ehtiyacına lazımı diqqət yetirmişəm. İndi o, təmin olunmuşdur. İlbizə isə, biz ixtiyar vermişik ki, daş barının üstündə otursun, günəşdə qızınsın və ləzzətlə mamır yesin. Bundan başqa, ilbiz, yürmə yarışının baş hakimlərindən biri seçilmişdir. Axı adamlar dediyi kimi, bizim münisflər heyətində mütəxəssislərin də iştirak etməsi çox mühümdür. Bunu da açıq deməliyəm ki, başlanğıcın belə gözəl olduğunu nəzərə aldıqda, gələcəkdə çox şey gözləmək olar.

UŞAQLARIN SÖZ-SÖHBƏTİ

Varlı bir tacir, uşaqlar üçün şənlik axşamı düzəltdi. Haman şənliyə varlı və adlı-sanlı ata-anaların uşaqlarına çağırış vərəqələri göndərmişdi. Tacirin işləri çox yaxşı gedirdi. O özü oxumuş bir adam idi. Vaxt ilə gimnaziyanı qurtarmışdı. Bunu onun hörmətli atası təkid etmişdi. O özü cavanlıqda sadə bir alverçi, amma namuslu və zəhmətsevən bir adam olmuşdu. Atası özünə xeyli var-dövlət yığmağı bacarmışdı, oğlu isə onu bir qədər də artırmışdı. Bu tacir axmaq adam deyildi, hələ üstəlik səmimi bir adam idi. Amma adamlar onun bu xasiyyətlərindən çox, var-dövlətindən danışirdılar.

O, “əsl-nəcabətli” adamlarla, bir də necə deyərlər “ruhca nəcabətli” adamlarla, eləcə də hər iki növ nəcabəti olan adamlarla və nəhayət bu iki növdən heç birinə daxil olmayan adamlarla da dostluq edərdi.

Bəli, tacirin evində böyük bir məclis düzəlmişdi, amma buradakılar hamısı, təkcə uşaqlar idi. Uşaqlar aramsız bir halda danışirdılar. Məlumdur ki, uşaqların fikirlərində nə varsa, hamısı dillərində olar. Uşaqların içində xırdaca bir qız var idi. Bu, çox gözəl qız idi, amma çox lovğa idi. Onun bu lovğalığını beyninə yeritməmişdilər, onu “öpə-öpə lovğalandırmışdılar”. Həm də bunu qızın ata-anası yox, qulluqçular etmişdi. Qızcığazın atası kamer-yunker idi. Qız da bilirdi ki, “bu yaman böyük” mən-səbdir.

Qız deyirdi ki: – Mən kamer-yunker qızıyam!

Amma o qız bir dükançı qızı da ola bilərdi; axı, bu və ya başqa bir ailədə doğulmaq bizim öz ixtiyarımızda deyildir. Bəli, ha-

man qız tez-tez başqa uşaqlara deyirdi ki, o, “nəcabətlidir”, onun damarlarında “əsl qan” axır, hər kəs nəcabətli deyilsə, ondan heç bir şey çıxmaz. Nə qədər dərs oxusan, nə qədər çalışsan, öyrənsən də, əgər sən qanın əsl qan deyilsə, əgər sən nəcabətli deyilsənsə, səndən heç bir şey çıxmaz.

Haman qız əlavə olaraq deyirdi ki: – O adamların ki, familiyalarının axırı “sen” ilə qurtarır, onlardan heç vaxt heç nə çıxmaz! Biz nəcabətlilər gərək başlarımızı dik tutaq və bütün bu “senlərdən” kənar gəzək.

Belə deyib, haman qız öz gözəl əllərini belinə vurdu, dirsəklərini dikəldib göstərmək istədi ki, onlar gərək özlərini belə tutsunlar. Onun əlləri çox gözəl idi. Elə özü də çox qəşəng bir qız idi!

Amma tacirin qızı bundan incidi, çünki onun atasının familiyası Massen idi. Budur, o da başını dik tutub dedi:

– Amma mənim atam düz yüz riqs-daler qiymətində nabat alıb hamısını da tullaya bilər! Sənin atan da bunu edə bilərmi?

Bir yazıçının qızı isə belə dedi:

– Amma mənim atam sənin atan barəsində, onun atası barəsində, bütün atalar barəsində qəzetə yazmağa bilər. Anam deyir ki, hamı ondan qorxur. Axı qəzet onun ixtiyarındadır!

Belə deyib, qız başını dimdik tutdu. Elə bil ki, lap xalis şahzadə qızdır!

Divarın o üzündə isə yoxsul bir oğlan durub qapının arasından bu uşaqlara baxırdı. Bu oğlancığaz otağa girməyə cürət etmirdi. Belə yoxsul uşağı hara, bu cür varlı və adlı-sanlı uşaqların yanına soxulmaq hara! Bu gün o, aşpaz qarının əmrinə görə, mətbəxdə kabab şişlərini çevirirdi, indi ona icazə vermişdilər ki, qapının deşiyindən baxıb, əylənən bəzəkli-düzəkli uşaqlara tamaşa etsin. Elə bu özü də onun üçün böyük bir xoşbəxtlik idi.

“Ah, nə olaydı, mən də onların yerində olaydım!” – deyə oğlan həsrət çəkdi və birdən o, qızların danışdıqları sözləri eşitdi. Bu sözləri eşitdikdə isə, onun ürəyini dərd ala bilərdi. Axı onun ata-anasının daxıl da heç bircə quruşu da yox idi. Onların heç qəzet yazdırmağa da pulları çatmırdı. O ki, qaldı qəzetə yazmaq

barəsinə, onlar heç bunu ağillarına da gətirə bilməzdilər. Amma hamısından pisi bu idi ki, onun atasının familiyası, deməli ki, onun özünün də familiyası “sen” ilə qurtarırdı! “Bəli, demək ki, məndən heç bir vaxt heç nə çıxmayacaq! – deyə oğlan ürəyində fikirləşdi. – Bax, bu yaman dərddir! Amma mənim damarlarımda lap əsl qan axır! Bu barədə heç mübahisə də etmək olmaz!”

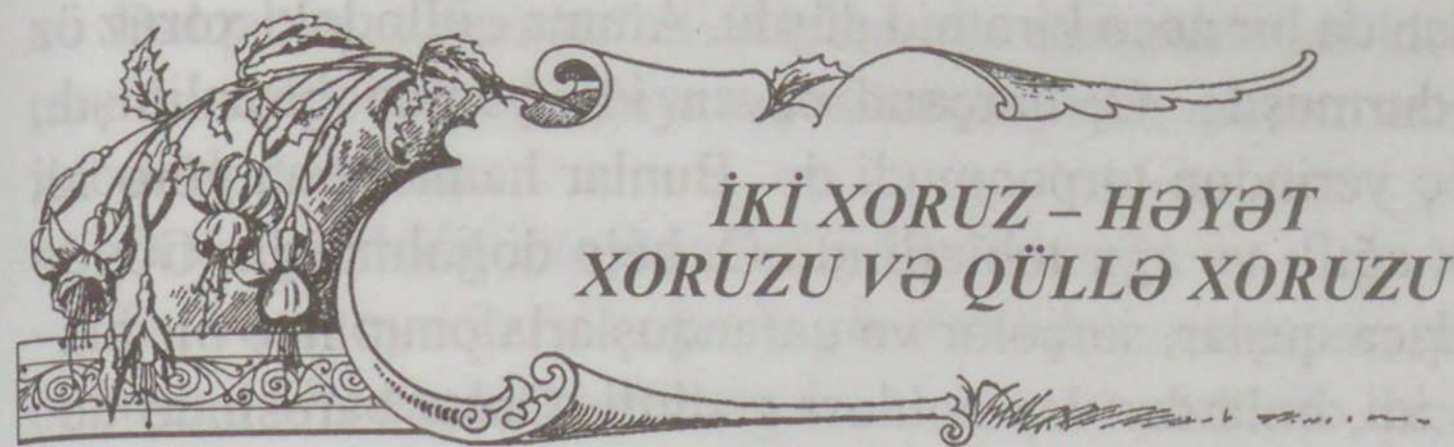
Bəli, haman o axşam belə bir əhvalat oldu!

Bunun üstündən çox illər keçdi. Uşaqlar böyüyüb yaşlı adamlar oldular.

İndi haman şəhərdə içərisi qiymətli şeylərlə dolu, çox gözəl bir ev vardır. Hamı bu evə tamaşa etmək istəyirdi. Hələ o biri şəhərlərdən də bunun tamaşasına gəlirdilər. Bizim bayaq barələrində danışdığımız uşaqlardan hansı biri bu evi öz evi adlandırabilirdi? Deyəsən bunu bilmək asan bir şeydir? Yox, o qədər də asan deyildir! Bu ev haman yoxsul oğlanın idi! Hərçənd onun familiyası “sen” ilə qurtarırdı, yəni Torvaldsen idi, amma hər halda ondan bir şey çıxmışdı.

Bəs o biri uşaqlar necə? Kimi öz atasının nəcabətilə, kimi var-dövlətilə, kimi ağıllı ilə öyünüb lovğalanan o uşaqlardan bəs nə çıxdı? Bəli, onlar da hərəsi bir sənət sahibi oldu. Axı onlar hamısı uşaq idi. Hər birinin də özünə görə yaxşı bir qabiliyyəti var idi. Amma onların o axşamkı fikirləri və danışmaları eləcə uşaq söz-söhbəti idi!

1859

Biri var idi, biri yox idi. İki xoruz var idi: bunlardan biri peyin təpəsinin üstündə, o biri damda olurdu; ikisi də yaman lovğa idi. Amma bunların hansı daha çox lovğa idi? Siz bu barədə öz rəyinizi bizə söyləyin, lakin biz yenə öz fikrimizdən dönməyəcəyik.

Toyuqların olduqları həyətlə, o biri həyəti bir barı ayırırdı; o biri həyətdə bir peyin təpəsi var idi. Orada isə, yekə bir balqabaq bitmişdi. Bu balqabaq özünü şitillikdə bitmiş hesab edirdi.

– Bir görün mən nə gözəl doğulmuşam! – deyə balqabaq diləndi. – Hamı qabaq ola bilməz! Axı dünyada başqa canlılar da olmalıdır! Məsələn, o biri həyətdə olan toyuqlar, ördəklər və başqa quşlar, – onlar da canlılardır. Odur, barının üstündə bir xoruz var. Bu əsl canlı xoruzdur, qüllədəki xoruzun tayı deyil. O, hərçənd çox ucan qalxıb, ancaq heç cırıldamağı da bacarmır. O, hara, banlamaq hara! Onun nə toyuqları var, nə də cücələri; elə hey öz-özünə düşünür, həm də onu yaşıl tər basır! Amma həyətdəki xoruz, əsl xoruzdur! Bir baxın görün, necə lovğa-lovğa gəzir, elə bil ki, rəqs edir! Banlamağı isə, elə bil musiqidir! Ona baxan kimi, haman saat başa düşərsən ki, əsl şeypurçalan necə olar! Əgər o, barının bu tərəfinə gəlsə, yəqin ki, məni də, yarpaqlarımı da tərtemiz dimdiklər və mənim bütün şirəmi içər, – bunu da mən özümçün bir xoşbəxtlik bilərəm, – deyə balqabaq sözünü qurtardı.

Gecə bərk tufan qopdu. Xoruz da, toyuqlar da, cücələrlə birlikdə, hərə bir yana qaçıb gizləndi. Amma birdən bərk bir gurutu eşidildi. Həyətləri bir-birindən ayıran barını külək vurub yix-

dı; damdan da bir neçə kirəmid düşdü. Amma qüllədəki xoruz öz yerində durmuşdu. O, hərçənd cavan idi, yenicə qayrılmışdı, ancaq heç yerindən tərpənmədi də. Bunlar hamısı ona görə idi ki, o, çox ağıllı və ağır təbiətli idi. O, belə doğulmuşdu. Göydə uçan xırdaca quşlar, sərçələr və qaranquşlarla onun heç bir əlaqəsi yox idi, onlardan lap zəhləsi gedirdi. Onlar barəsində deyirdi ki: “Bunlar nə civildəşən həyasız qurd-quşlardır!”

Amma göyərçinlər iri quşlar idi, onların lələkləri parıldayırdı və sədəf kimi rəngdən-rəngə çalırdı. Onlar qüllədəki xoruza bənzəyirdilərsə də, ancaq yaman kök və axmaq idilər.

Qüllədəki xoruz onların barəsində deyirdi ki: onların fikri-zikri hey qarınlarını doldurmaqdır. Onların yanında yaman darıxıram!

Arabir köçəri quşlar gəlib çıxır, onlar yad ölkələrdən, göylərdəki karvanlardan və yırtıcı quşlardan cürbəcür şeylər danışdılar. Əvvəl onları dinləmək maraqlı olurdu, amma bir qədər keçdikdən sonra qüllədəki xoruz gördü ki, onlar dediklərini təkrar edirlər. Bəli, quşlar da onu darıxdırdılar. Onu hər şey darıxdırırdı. Heç kəsi tapmırdı ki, söhbət etsin. Hər şey onu qəmləndirir, kədərləndirirdi.

– Bizim bu dünya heç bir şeyə yaramır! – deyə qüllədəki xoruz cırıldadı. – Burada hər şey boş və mənasızdır!

Qüllədəki xoruz, necə deyərlər, ruhdan düşmüşdü. Əlbəttə, əgər balqabaq bundan xəbər tutsaydı, haman saat ona diqqət yetirərdi. Amma balqabaq yalnız həyətdəki xoruzu xoşlayırdı. İndi isə, onlar demək olar ki, elə bir həyətdə yaşayırdılar: çoxdan baş verən o tufan vaxtı külək aradakı barını vurub uçurmuşdu.

– Yəni bu cırıltını banlamaq adlandırmaq olarmı? – deyə canlı xoruz öz toyuq-cücələrindən soruşdu. – Bunlar nə qaba səslərdir! Onlarda heç zəriflikdən əsər-əlamət də yoxdur!

Toyuqlar peyin təpəsinə dırmaşdılar, xoruz isə lovğa-lovğa balqabağa sarı yönəldi.

– Bu ki, şitillikdə bitən balqabaqdır! – deyə xoruz balqabağa baxdı.

Balqabaq, xoruzun biliciliyinə elə təəccübləndi ki, xoruzun onu dimdikləməyə başlayaraq tərtəmiz yeyib qurtarmasından heç xəbər də tutmadı.

Onun gözlədiyi xoşbəxtlik gəlib çatdı!

Bu vaxt toyuqlar da cücələrilə birlikdə xoruza sarı qaçırdılar: onlardan biri qaçan kimi hamısı onun ardınca düşüb qaçdı. Onlar elə qaqqıldayırdı, elə qaqqıldayırdı ki! Onlar xoruza iftixarla baxırdılar, – axı xoruz onların qohumu idi.

Birdən xoruz banladı:

– Quq-qu-li-qu! Mən bircə kərə banlayıb bütün toyuq aləminə səs salsam, cücələr haman saat böyüyər!

Onun ardınca toyuqlar qaqqıldaşdı və cücələr cibbildəşdi. Sonra xoruz onlara mühüm bir xəbər verdi:

– Xoruz da yumurtlaya bilər! Amma bilirsinizmi, bu yumurtadan nə çıxar? Əjdaha! O, yaman qorxuludur. Adamlar bunu bilir, indi isə siz də bilirsiniz ki, mən necə bacarıqlı və qoçağam, mən quşlar həyətinin bəzəyi və fəxriyəm.

Həyət xoruzu qanadlarını çaldı, pipiyini düzəltdi, bir də banladı. Bütün toyuqlar və cücələr qorxudan titrədilər. Amma onların xoşuna gəlirdi ki, qohumları olan xoruz, quşlar həyətinin bəzəyi və fəxridir! Onlar qaqqıldaşır və cibbildəşirdilər. Qüllədəki xoruz da bütün bunları eşitməyə bilməzdi. O, doğrudan da eşidirdi, amma heç tərpənmirdi.

Qüllədəki xoruz belə düşünürdü: “Hamısı boş şeydir! Nə həyət xoruzu, nə də mən, heç bir vaxt yumurtlaya bilmərik. Amma əgər istəsəm, lax yumurta yumurtlaya bilərəm. Ancaq dünya heç buna da layiq deyil! Hamısı boş şeydir! Damda oturmaq da mənim zəhləmi aparmışdır!”

1859

ƏRİM NEYLƏSƏ, XOŞDUR

İndi gəlin sizə bir nağıl danışım. Mən bu nağılı lap uşaq-
lıqda eşitmişəm. O vaxtdan bəri o yadıma düşən kimi öz-
özümə deyirəm ki: o nağıl daha da yaxşılaşıb. Axı nağıllar da adam
kimidir. Onların çoxu nə qədər qocalsa, o qədər yaxşı olur. Bu
da çox xoş bir şeydir.

Əlbəttə, sən kənddə olmuşsan, yəqin ki, üstü küləşlə örtülü
əsl kəndli evlərini də görmüşsən. Belə evlərin damını mamır ba-
sır, ot basır, dam dirəklərinin birləşdiyi yerdə də leylək yuvası
olur, – ora leyləksiz ola bilməz! Daxmanın divarları əyri, pəncə-
rələri alçaq olur, həm də ki, bunlardan təkçə biri açılır. Mətbəx-
də soba, yekəqarın adamın qarnı kimi, yolu kəsir. Çəpərin
üstündən kəndalaş kolu sallanıb, xırdaca budaqları düyünlü olan
söyüd kolunun altında kiçik bir gölməçədə ördək öz balaları ilə
üzür. Evin yanında bir it də var; zəncirlə bağlanmış it, oturub
bütün dünyaya hürür.

Bir zaman bir kənddə lap bu sayaq bir daxma var idi. Bunun
içərisində ər-arvad, iki qoca kəndli yaşayırdı. Onlar nə qədər
yoxsul olsalar da, yenə bəzi artıq şeyləri var idi. Məsələn, onlar
atsız da dolana bilərdilər, çünki at üçün bir iş yox idi. O da bütün
günü yolun qırağındakı arxın içində otlayırdı. Sahibi ona minib
şəhərə gedirdi, hərdən qonşular onu bir neçə günlüyə aparırdılar,
əvəzində onlar da xırda-xuruş işlərdə kömək edirdilər, lakin hər
halda yaxşı olardı ki, o atı ya sataydılar, ya da lazım olan bir
şeylə dəyişəydilər. Amma nə ilə dəyişəydilər?

Bir dəfə arvad öz ərinə dedi:

– Bura bax, ay kişi, alış-verişi sən məndən yaxşı bilirsən.
İndi də elə şəhərdə yarmarka açılıb. Bizim atı ora apar; ya sat, ya

da işə yarayan bir şeylə dəyiş! Axı sən həmişə hər bir işi necə
lazımdırsa, elə görürsən. Di, yola düş get!

Belə deyib, arvad kişinin boynuna yaylıq bağladı, (bunu o,
kişidən yaxşı bağladı) – həm də elə-belə yox, iki qat düyün
vurub bağladı. Bu çox qəşəng oldu. Sonra arvad əliylə kişinin
şlyapasının tozunu çırpdı və qocanın ilıq dodaqlarından öpdü.
Kişi də satmaq və ya dəyişmək istədikləri hamam atı minib yola
düşdü. Amma kişinin alış-verişdən yaman başı çıxırdı!

Gün yaman qızmar idi; göydə bircə bulud da yox idi. Yolun
üstünü bulud kimi toz basmışdı; çünki yığın-yığın adamlar yar-
markaya tələsirdilər. Kimi arabada gedirdi, kimi at belində ge-
dirdi, kimi də piyada gedirdi. Hava yaman isti idi. Heç yerdə
kölgəlik yox idi. Birdən qoca gördü ki, bir kişi qabağına bir inəyi
qatıb yol ilə gedir. Amma inək də elə qəşəng inəkdir ki, heç
bundan qəşəngi ola bilməz.

Qoca fikirləşdi: “Yəqin ki, bu inəyin südü də” əla olar, atı
buna dəyişmək sərfəlidir”.

– Ehey, ay inək aparın! – deyə kişi çığırdı. – Gəl bir sövdə-
ləşək. Hərçənd at, inəkdən baha olar, amma mənə inək çox la-
zımdır. Gəlsənə dəyişək, hə?

– Nə deyirəm ki, dəyişək də, – deyə inəyin sahibi cavab
verdi; onlar dəyişdilər.

Bəli, kəndli öz işini gördü. İndi rahatca evə qayıda bilərdi,
ancaq o istədi ki, şəhərə də gedib dəysin. Buna görə də inəyi qa-
bağına qatıb yola düşdü ki, heç olmasa uzaqdan yarmarkaya bir
tamaşa eləsin.

Kəndli yeyin-yeyin gedirdi, inək də geri qalmırdı. Onlar be-
ləliklə gedib qoyun aparın bir adama çatdılar. Qoyun yaman
kök, yunu da çox idi.

Kəndli fikirləşdi: “Bax, belə bir qoyunum olaydı! Yayda elə
bizim arxın içindəki ot ona kifayət edər, qışda da onu evin içində
saxlamaq olar. Əslinə baxsan inək bizim nəyimizə gərəkdir?
Qoyun saxlamaq ondan yaxşıdır”.

– Bura bax, ay kişi, qoyununu inəklə dəyişərsənmi? – deyə
kəndli çığırdı.

Qoyunun yiyəsi hamən saat razılaşdı. Kəndli də qoyunu alıb yola düşdü. Birdən o, yolun ayrıcında gördü ki, bir nəfər qoltuğuna yekə bir qaz vurub dayanıbdır.

Kəndli ona dedi:

– Sənin qazın nə yaxşı qazdır. Yağı da boldur, tükü də! Bax, hamən bu qazın ayağına ip bağlayıb bizim gölməçəyə buraxasan üzə. Bizim qarı da bunun üçün tör-töküntüdən yığar. Qarı elə bu günlərdə mənə deyirdi ki: “Ah, bircə bizim bir qazımız olaydı!” Dəyişmək istəyirsənmi? Qazın əvəzində sənə qoyunu verib, üstəlik bir – sağ ol da deyərəm! Hə, bax, indi arvadımın qazı da ola bilər... Budur, elə oldu da...

Qazın yiyəsi razılaşdı və onlar dəyişdilər.

Şəhərə lap az qalırdı. Yol adamlə və mal-qara ilə dolu idi. Adamların arasından keçib getmək mümkün deyildi. Adamlar,

kimi yol ilə, kimi yolun qırağındakı arxın içiylə, kimi də yol vergisi yığan qulluqçunun kartof tarlasının içiylə gedirdi. Kartofların içində ayağı bağlı bir toyuq var idi. Ayağını ona görə bağlamışdılar ki, basabasda itib batmasın. Bu çox gözəl, lümək bir toyuq idi. Yoldan keçənlərə qıyqacı baxa-baxa “qaq-qaq” edib qaqqıldayırdı. Bu zaman onun nə düşündüyünü söyləmək çətin-dir! Kəndli hamən toyuğu görən kimi, o saat fikirləşdi ki: “Mən ömrümdə belə gözəl toyuq görməmişəm! O, bizim keşişin qırt toyuğundan da gözəldir. Kaş ki mənə bir toyuğum olaydı. Toyuq həmişə dənleməyə bir şey tapar. Elə özü-özünü doyura bilər. Mənə elə gəlir ki, qazı bu toyuğa dəyişsəm, heç pis olmaz”.

– Gəlsənə dəyişək, – deyə kəndli vergi yığan qulluqçuya təklif etdi.

– Dəyişəkmi? Nə deyirəm ki, gəl dəyişək də, – deyə o cavab verdi.

Onlar dəyişdilər: qazı vergi yığan qulluqçu, toyuğu da kəndli aldı.

Kəndli yol uzununu xeyli iş görmüşdü, həm də bərk yorulmuşdu. Hava isə bərk isti idi. İndi onun bircə arzusu vardı ki, bircə qədər içki içib üstündən də nə olsa, bir şey yeyəydi. Elə yaxınlıqda da bir meyxana var idi. Kəndli meyxanaya girmək istəyirdi ki, qapının ağzında bir muzdura rast gəldi, onun dalında basa-basa doldurulmuş bir kisə var idi.

– Bu nədir? – deyə kəndli soruşdu.

– Çürük almadır, – deyə o cavab verdi. – Budur, donuzlar üçün bir kisə yığmışam.

– Vay səni! Nə yaman çoxdur! Bax, bundan mənə qarım yaman xoşlanardı! Keçən il biz ambarın yanındakı alma ağacından tək bircə alma dərmışdik, onu saxlamaq istəyirdik. Sandığın üstünə qoymuşduq, amma çürüdü. Qarım ona baxıb hey deyirdi: “Hər necə olsa, yenə bərəkətdi!”. Bax, indi o bunları görsəydi, bilərdi ki, bərəkət necə olar. Bunları mən şadlıqla ona göstərərdim!

– Yaxşı, bu bir kisənin əvəzinə nə verirsən? – deyə muzdur soruşdu.

– Nə verirəm? Bax bu toyuğu!

Kəndli, toyuğu muzdura verib almaları aldı və meyxaanaya girərək düz piştaxtaya sarı yönəldi. Alma dolu kisəni ocağa söykədi, amma onun yanmaqda olduğunu bilmədi. Meyxana at dəlləlləri, çodarlarla dolu idi. Burada iki ingilis də oturmuşdu. Bunlar o qədər varlı idilər ki, bütün cibləri qızıl ilə dolu idi. Onlar bir-birilə mərcləşdilər. İndi bu barədə sən də eşidərsən.

Yaxşı bəs o ocağın yanında fişıldayan nədir?

Bəli, bunlar almalar ki, bişir! Hansı almalar? Bu vaxt hamı bildi ki, qoca kişi atı əvvəlcə inəyə necə dəyişmiş, və ən axırda əlində yalnız çürük almalar qalmışdır.

İngilislərdən biri qocaya dedi:

– Amma evdə arvad aşının suyunu yaman verəcək ha! Lap boğazını üzəcək!

– Yox, üzməyəcək, mənə qucaqlayacaq, – deyə kəndli cavab verdi. – Mənim qarım həmişə deyər ki: “Ərim neyləsə, mənə xoşdur”.

– Gəl mərcləşək, – deyə ingilis təklif etdi. – Mən bir boçka qızıl qoyuram.

– Elə bir parç da kifayətdir, – deyə kəndli cavab verdi. – Mən də öz tərəfimdən təkcə bir parç alma, bir də üstəlik özümlə qarımı qoya bilərəm. Bu da artıqlamasilə kifayətdir.

– Biz razıyıq! – deyə ingilislər səsləndilər.

Meyxana sahibinin arabasını gətirdilər. İngilislər də, qoca da, çürük almalar da, hamısı ora yerləşdi. Araba yola düşdü, axır gəlib kəndlinin evinə çatdılar.

– Xoş gördük, ay arvad!

– Xoş günün olsun, ay kişi!

– Hə, atı dəyişdim.

– Bu barədə sən yaman qoçaqsan, – deyə qarı cavab verib nə alma ilə dolu kisəni, nə də yad adamları görməyərək ərini qucaqladı.

– Atı inəyə dəyişdim.

– Allaha çox şükür, – deyə arvad cavab verdi. – İndi daha süfrəmizdə süd də olar, yağ da, pendir də. Bax, yaxşı dəyişibsən!

– Elə olmağına elədir, amma inəyi də qoyuna dəyişdim.

– Lap yaxşı eləyibsən, – deyə qarı bunu da bəyəndi, – həmişə sən işi məndən yaxşı bilərsən. Qoyun üçün bizdə yem də kifayət edər. Özümüz də qoyun südü içib qoyun pendirindən dadarıq. Qoyunundan da corab, hələ bəlkə köynək də toxuyarıq! Axı inəkdən yun qırmaq olmaz. Tükü töküləndə, hamısını silkələyib tökür. Sən nə ağıllı kişisən!

– Elə olmağına elədir, amma qoyunu da qaza dəyişdim.

– Aman ay kişi, yəni doğrudan bizim Morten günü üçün qazımız da olacaq? Sən elə həmişə mənə sevindirməyə çalışırsan! Bax, lap yaxşı iş görübsən! Qazı istəyirsən otar, istəyirsən otarma, hər necə olsa, bayrama qədər kökələcək.

– Elə olmağına elədir, amma qazı da toyuğa dəyişdim, – deyə qoca cavab verdi.

– Toyuğamı? Bax, bu lap yaxşı! – deyə qarı səsini çəkdi. – Toyuq bizim üçün yumurtlar, cücə də çıxarar, bir də görərsən ki, hinimiz dolub. Mən elə çoxdan bir toyuq almaq istəyirdim.

– Elə olmağına elədir, amma toyuğu da verib bir kisə çürük alma aldım.

– Ay kişi gəl bir səni öpüm! – deyə arvad səsləndi. – Bax, bunun üçün də çox sağ ol! İndi qulaq as, gör sənə nə deyirəm: sən şəhərə gedəndən sonra, mən sənə dadlı bir yemək, yəni soğanlı qayqanaq bişirmək istədim. Evdə yumurta var idi, amma soğan yox. Onda müəllimgilə getdim: bilirəm ki, onlarda soğan var. Amma arvadı mehriban görünməyə çalışırsa da, çox bərk xəsisdir. Mən ondan bir baş borc soğan istədim. O, mənə dedi ki: “Bir baş soğanmı? Axı bizim bağçada heç bir şey göyərmiş. Sizə heç bir çürük alma da verə bilmərəm”. İndi mən ona lap on dənə çürük alma verə bilərəm. On dənə nədir! Lap bir kisə almanı borc verərəm. Müəllimin arvadı ay güləcək ha! – deyib arvad kişinin düz dodaqlarından öpdü.

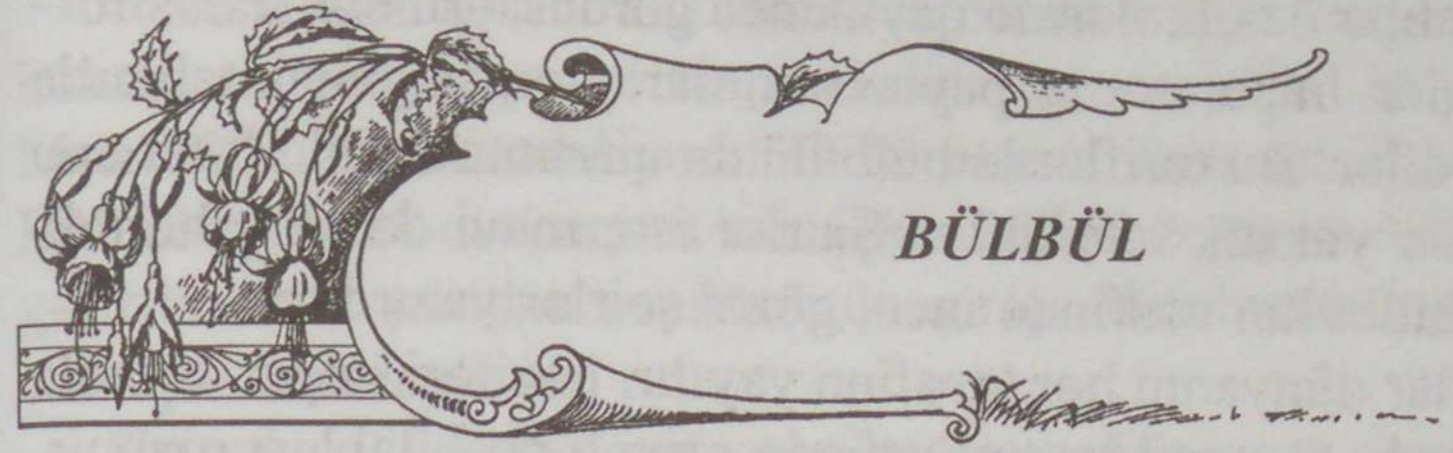
– Bax, bu lap əla! – deyə ingilislər səsləndilər. – Arvadın işi nə qədər pis gətirirsə, o, həmişə hər şeydən razı qalır. Belə bir arvad üçün adamın pula da heyfi gəlməz.

Belə deyib, onlar kəndli ilə haqq-hesablaşdılar: axı arvad nəinki onun boğazını üzmədi, əksinə onu bərk qucaqladı. Kəndliyə bir xeyli qızıl verdilər!

Bəli, əgər arvadın fikrinə görə, onun əri hamıdan ağıllıdırsa və onun gördüyü hər bir iş arvada xoş gəlirsə, – bunun həmişə arvada xeyri olar.

Bax, bütün nağıl elə budur. Mən bunu lap uşaqlıqda eşitmişəm. İndi sən də eşitdin və bildin ki, kişi hər nə eləsə, xoşdur.

1860-1861

Bildiysin kimi, Çində imperator da, onun bütün adamları da Çinlidir. Bu əhvalat çoxdan olmuşdur. Unudulmamaq üçün bunu indi dinləmək daha yaxşı olar.

Bütün dünyada Çin imperatorunun sarayından gözəl Saray olmazdı. Saray qiymətli zərif çinidən tikilmişdi. Lakin o qədər incə idi ki, ona toxunulsa, qırılıb dağılardı. Sarayın bağında qəşəng çiçəklər bitirdi. Çiçəklərin ən gözəllərinə kiçik-kiçik gümüş zıncrovlar bağlanmışdı. Zıncrovların səsi bütün yoldan ötənlərin nəzərini çiçəklərə cəlb edirdi. İmperatorun bağında hər bir şey incədən-incəyə düşünülmüşdü.

Bağ o qədər böyük idi ki, ucu-bucağı görünmürdü. Bağbanın özü belə bağın axırına gedib çata bilmirdi. Bağın içilə uzağa gətseydin, gəlib gözəl bir meşəyə çıxardın. Bu meşədə uca ağaclar, dərin göllər vardı. Meşə mavi dənizə qədər uzanırdı. Dənizdəki gəmilər başı suya əyilmiş ağacların yaşıl budaqları altından keçib gedirdi.

Yaşıl budaqlarda bir bülbül yaşayırdı. Bu bülbül o qədər gözəl oxuyurdu ki, onun nəğməsinə dinləyən hər kəs, hətta dərdsizli yoxsul balıqçı belə, dənizə atdığı torunu unudurdu. Balıqçı heyrətlə “İlahi, nə gözəldir!” deyir, yenə öz işinə başlayır, bülbülü unudurdu. O biri gecə yenə bülbülün nəğməsinə dinləyir, “İlahi, nə gözəldir!” sözlərini təkrar edirdi.

Dünyanın hər yerindən səyyahlar imperatorun paytaxtını görməyə gəlirdi. Onların hamısı sarayın və bağın gözəlliyindən heyrətlənirdi. Lakin bülbülün nəğməsinə dinləyəndə deyirdilər: “Bu hər şeydən gözəldir!”

Səyyahlar öz ölkələrinə qayıdanda gördüklərindən danışdılar. Alimlər imperatorun paytaxtını, sarayını, bağını kitablarda tərifləyirdilər. Bu təriflərdə bülbülü də unuturdular. Hətta onu hər şeydən yüksək tuturdular. Şairlər isə, mavi dəniz sahilində yaşayan bülbülün vəsfində incə, gözəl şeirlər yazırdılar.

Kitablar dünyanın hər tərəfinə yayılır, bəziləri imperatora da gəlib çatırdı. O, qızıl taxtın üstündə oturub bu kitablardan oxuyur, başını tərpətdirdi. Paytaxtının, saray və bağının tərifini oxumaqdan böyük həzz alırdı. İmperatorun oxuduğu kitablarda bülbül daha çox təriflənirdi. Odur ki, bir dəfə imperator heyrətlə dedi:

– Necə? Bülbül? Bu necə ola bilər ki, mənim ölkəmdə, hətta öz bağında bülbül yaşayır, lakin mən bu barədə heç bir şey bilmirəm! Bu bülbülün varlığını kitablardan öyrənirəm!

İmperator vəziri yanına çağırırdı. Bu adam o qədər təkəbbürlü idi ki, rütbəcə özündən kiçik adamlar onunla danışanda heç bir cavab verməyib “eh!” eləyib keçirdi.

– Bizim bağda bülbül adlı gözəl bir quş vardır. Onu ölkəmdəki şeylərin ən yaxşısı hesab edirəm. Nə üçün indiyə qədər mənə bu haqda bir söz deməmişsiniz?

– Mən bu barədə heç bir şey eşitməmişəm. Sarayın bundan xəbəri yoxdur, – deyə vəzir cavab verdi.

İmperator dedi:

– Mən istəyirəm ki, bülbül burada olsun. Bu axşam mənim qarşımda oxusun. Bütün dünya mənim bülbülüm olduğunu bilir, lakin mənim xəbərim yoxdur.

Vəzir təkrar edib dedi:

– Belə bir quşun olduğunu eşitməmişəm. Ancaq axtarıb taparam.

Söyləmək asandır, tapmaq çətin!

Vəzir bütün sarayı aşağı-yuxarı gəzdi. Bütün gördüklərinə müraciət etdi. Lakin bülbül barəsində heç bir şey öyrənə bilmədi. Odur ki, imperatorun yanına gəlib dedi:

– Bülbül kitab yazanların uydurmasıdır. Əlahəzrət kitablarda yazılanlara inanmamalıdır; çünki bunların hamısı uydurma və əfsanədir.

– Necə yəni əfsanədir! Bu kitab mənə Yaponiyanın qüdrətli hökmdarı tərəfindən göndərilmişdir. Burada yalan ola bilməz. Mən bülbülü dinləməliyəm! O bu axşam sarayda olmalıdır! Bülbülə yüksək ehtiramım var. Əgər bülbül dediyim vaxt buraya gətirilməzsə, şamdan sonra bütün saray adamlarının ayaqlarına çubuq vurduracağam.

Tziinq-pe, – deyə vəzir yenə sarayı aşağı-yuxarı gəzdi. Saray adamlarının yarısından çoxu da onunla gəzirdilər; çünki heç biri döyülmək istəmirdi. Hamının dilində bircə sual dolaşırdı:

– Bu necə bülbüldür ki, bütün dünya onu tanıyır, saray adamları isə onun varlığından xəbərsizdirlər?

Nəhayət mətbəxdə yazıq bir qız tapıldı. O dedi:

– İlahi, bu qədər gözəl oxuyan bülbülü də tanımamaq olarmı?! Xəstə anama qabaqdan qalan naharı aparmağa mənə icazə verilmişdir. Anam dənizin lap kənarında yaşayır. Odur ki, anamın yanından dönərkən, meşədə oturub yorğunluğumu alanda bülbülün nəğməsini dinləyirəm. Gözlərim yaşla dolur, qəlbimdə isə sevinc dalğalanır. Sanki anam məni öpur!..

Vəzir bunu eşidib dedi:

– Aşpaz qız, bülbül bu axşam sarayda olmalıdır! Əgər bizi bülbülün yanına aparsan, mən səni mətbəxdə xidmətə təyin edərəm. İmperator yemək yeyərkən ona baxmağa sənə üçün icazə alaram.

Demək olar ki, saraydakıların yarısı meşəyə, həmişə bülbülün oxuduğu yerə yollandılar. Getdilər, getdilər, birdən bir inək movultusu eşidilər.

Saray gəncləri dedi:

– O bülbül budur, belə kiçik məxluqun nə qüvvətli səsi var! Bunu biz çoxdan eşidirdik.

Qız söylədi:

– Bu movuldayan inəkdir. Hələ bülbülün yanına çatmaq üçün xeyli getməliyik.

Gölməçədə qurbağalar quruladı. Saray kahini dedi:

– Bu bülbülün nə gözəl səsi var, mən indi eşidirəm, lap kilsə zənginin səsinə bənzəyir. Qız yenə etiraz edərək:

– Yox, bu qurbağa səsidir. Tezliklə bülbülün səsini də eşidirik. Bülbülün nəğməsi eşidildi.

– Bax, bu oxuyan bülbüldür. Dinləyin, dinləyin!. Odur, özü də görünür! – deyə qız ağac şaxəsində oturmuş kiçik, boz bir quşu göstərdi.

Vəzir:

– Mən heç bülbülün belə olduğunu təsəvvürümə gətirməzdim. Nə sadə görünüşü var! Yəqin ki, bu qədər alicənabları görüb əlvan rəngini itirmişdir, – dedi.

Qız uca səslə bülbülə müraciət etdi;

– Bülbülüm, bizim mərhəmətli imperator nəğməni dinləmək istəyir!

– Çox şadam! – deyə bülbül cəh-cəhlə oxumağa başladı.

Vəzir dedi:

– Bunun səsi billur kimi cingildəyir, kiçik boğazdan gör necə səs çıxır? Qəribədir ki, biz bu vaxta qədər bülbülün səsini eşitməmişik. Bunun sarayda böyük müvəffəqiyyəti olacaq.

– İmperator üçün yenə də oxuyummu? – deyə bülbül soruşdu. O elə bildi ki, imperator özü də oradadır.

Vəzir dedi:

– Misilsiz bülbül! Mənə, sizi buaxşamkı saray ziyafətinə dəvət etmək kimi xoş bir tapşırıq verilmişdir. Şübhə etmirəm ki, siz gözəl səsinizlə əlahəzrəti məftun edəcəksiniz.

Bülbül cavab verib dedi:

– Mənim nəğməmi yaşıl meşədə dinləmək daha yaxşıdır. Lakin imperator istərsə, böyük sevinclə onun yanına gedərəm.

Sarayda ziyafət üçün hazırlıq görülürdü. Çini divarda, şüşə döşəmədə yüz min qızıl fənərin işığı əks olunurdu. Koridorlarda sıra ilə rəngli gözəl güllər qoyulmuşdu. Bunlardan kiçik zıncrovlar asılmışdı. Gediş-gəlişdən və hava cərəyanının təsirindən zıncrovlar cingildəyir, insan səsini eşidilməz edirdi.

İmperatorun oturduğu böyük salonun ortasında bülbül üçün qızıl bir çubuq qoyulmuşdu. Bütün saray adamları buraya toplanmışdı. Kiçik aşpaz qıza da salonun qapısında durmaq icazəsi verilmişdi. İndi o, baş aşpaz vəzifəsində idi. Gözəl geyimli

əyanlar gözlərini kiçik boz quşa tikmişdilər. İmperator başı ilə mərhəmətcəsinə quşa işarə etdi.

Bülbül oxudu, çox qəşəng oxudu. Hətta imperatorun gözlərindən yaş axıb yanaqlarına töküldü.

Bülbül bunu görüb daha şaqraq, daha şirin səslə cəh-cəh vurdu. Onun nəğmələri könülləri cəzb edirdi. İmperator çox razı qalıb qızıl başmağını bülbülün boynundan asmaq üçün hədiyyə verdi. Bülbül təşəkkür etdi, hədiyyəni almayıb dedi:

– Onsuz da mən mukafatımı almışam, imperatorun gözlərindən yaş axdığını gördüm. Bundan yüksək mükafat olarmı? Mən həddindən artıq mükafat almışam.

Bülbül yenə şirin-şirin tərənnümə başladı.

Saray xanımları:

– Bu ən məftunedici bir nazdır! – dedilər. Bundan sonra onlar özlərini bülbülə bənzətmək üçün ağızlarına su alırdılar ki, danışanda boğazlarındakı suyun səsi bülbülün nəğməsinə oxşasın.

Hətta xidmətçilər və kənzilər də bu işdən razı qaldıqlarını bildirdilər. Bunun isə çox əhəmiyyəti vardı. Bəllidir, böyüklərin xoşuna gəlmək hər şeydən çətindir.

Bəli, bülbül çox böyük müvəffəqiyyətə nail oldu, Bülbülü sarayda xüsusi qəfəsdə saxladılar. Ona gündüzlər iki dəfə, gecələr isə bir dəfə sərbəst gəzmək icazəsi verildi. Bülbülün ayağına bağlanan ipək sapları tutmaq üçün on iki xidmətçi ayrıldı. Bülbül belə gəzməkdən çox da zövq almırdı.

Bütün şəhər bu gözəl quş haqqında danışdı. İki tanış küçədə biri-birini görəndə biri “bül” deyir, digəri də “bül” cavabı verirdi. Belə ki, ilk sözləri “bülbül” olurdu.

Kiçik dükançılardan on bir nəfəri öz oğlunun adını bülbül qoymuşdu. Lakin onların heç birində bülbülün səsindən əsər-əlamət yox idi.

Bir gün imperator üçün üzərində “Bülbül” yazılmış böyük bir qutu gətirdilər.

İmperator dedi:

– Bu da bizim məşhur quşumuz haqqında yeni bir kitabdır.

Lakin o, kitab deyil, əyləncəli bir oyuncaq idi. Kiçik qutunun içindəki brilyantdan, yaşıl və göy yaqutdan düzəldilmiş bülbülə bənzəyən süni bir bülbül idi. Bu süni bülbülü quranda əsl bülbülün oxuduğu mahnıların birini oxuyurdu. Oxuduğu vaxt quyruğu tərənir, qızıl və gümüş kimi parıldayırdı. Boynunda da bir lent vardı. Bu lentin üzərində yazılmışdı: “Yapon imperatorunun bülbülü Çin imperatorunun bülbülünə nisbətən dəyərsizdir”.

Bütün saray adamları dedi:

– Nə gözəldir!

Yapon imperatorundan quşu gətirən adama sarayda “İmperatorun bülbül gətirəni” adı verdilər.

Bülbülü sarayda saxlayıb dedilər ki, qoy hər iki bülbül birlikdə oxusunlar.

Lakin iş düz getmədi. Təbii bülbül özü istədiyi kimi oxuyurdu. Süni bülbül isə qurulmuş bir oyuncaq kimi oxuyurdu. Buna görə də süni bülbülü tək oxutdular. Onun müvəffəqiyyəti təbii bülbül qədər idi. Görünüş etibarilə qaş-daş kimi parıldadığı üçün təbii bülbüldən daha gözəldi.

Bülbül otuz üç dəfə eyni nəğməni oxudu, yenə yorulmadı. Saraydakı adamlar bir daha süni bülbülün nəğməsini dinləmək istədilər. Ancaq imperator təbii bülbülü də oxutmağı təklif etdi. Axtardılar, təbii bülbül tapılmadı.

Kimse onun açıq pəncərədən uçub öz yurduna–yaşıl meşəyə getdiyini duymamışdı.

İmperator dedi:

– Bu nə deməkdir?

Saraydakılar bülbülü naşükür bəndə adlandırdılar.

– Bizim ən yaxşı quşumuz sarayda qalmışdır, – deyə süni bülbülü tərifləyib otuz dördüncü dəfə də oxutdular.

Bu mahnı o qədər çətin idi ki, onu heç kəs əzbərdən öyrənə bilmirdi. Dirijor süni bülbülü tərifləyib təbii bülbüldən üstün olduğunu söyləyirdi. O deyirdi:

– Əlahəzrət hökmdar, mərhəmətli əyanlar, təbii bülbülün tərənnümə başlamadan əvvəl nə oxumaq istəyəcəyi bəlli deyildir. Süni bülbülün isə nə oxuyacağı bilinir. Hələ bundan başqa,

onun məharəti haqqında da məlumat vermək, hətta daxili quruluşunun ayrı-ayrı hissələrini belə açıb göstərmək olar.

Saraydakıların hamısı dirijorun dediyini təsdiq edib söylədilər.

– Biz də elə bu fikirdə idik.

Dirijor gələn bazar günü bülbülü camaat qarşısında oxutmaq icazəsini aldı. İmperator:

– Xalq da bunun səsinə dinləməlidir! – deyə söylədi.

Xalq bülbülü dinləyib çox məmnun qaldı. Bir çoxları onun səmindən bihuş olmuşdu. Sevincdən hamı şəhadət barmağını yuxarı qaldırıb, başını tərpedib “pəh-pəh” deyirdi. Təbii bülbülün nəğməsini eşitmiş yoxsul balıqçılar isə, öz fikirlərini belə söylədilər:

– Pis deyil, bülbülün səsinə bənzəyirsə də, lakin yenə təbii bülbül kimi deyil. Bunun nəğməsində nə isə çatışmır. Ancaq bu çatışmazlığın nə olduğunu biz də bilmirik.

Təbii bülbülü məmləkətdən qovulmuş elan etdilər.

Süni bülbül üçün imperatorun yatağı yanında ipək yastıqda yer verilmişdi. Dörd bir tərəfində ona bağışlanmış qiymətli hədiyyələr qoyulmuşdu. İndi ona “imperatorun sol tərəfində oxuyan gecə nəğməkarı” kimi yüksək bir ad da verilmişdi. Ürək sol tərəfdə olduğu üçün imperator sol tərəfi mühüm sanırdı. İmperatorun belə ürəyi sol tərəfdə olur.

Dirijor bu süni bülbül haqqında iyirmi beş cild kitab yazmışdı. Kitablardan qalın və mənalı idi. Başdan-başa hikmətli Çin sözlərilə dolu idi. Bütün saray adamları bu kitablardan oxuyub başa düşdüklerini söyləyirdilər. Əgər belə deməsəydilər, onları axmaq sanıb ayaqlarına çubuq vurdurardılar.

Tamam bir il keçdi. İmperator, saray adamları və bütün xalq süni bülbülün nəğməsini əzbər bilirdilər. Bülbülün nəğməsi çox xoşlarına gəldiyindən özləri də bülbül ilə bərabər tərənnüm edirdilər. Küçə uşaqları oxuyurdu: – Ci-ci-ci... – İmperatorun özü də bunu oxuyurdu. Bu, doğrudan da, qəşəng bir nəğmə idi.

Bir dəfə axşam imperator yatağında yatmışdı. Süni bülbül yenidən nəğmə oxuyurdu. Birdən onun içərisində bir şey səsləndi, çarxları hərləndi və nə isə qopdu, nəğmənin səsi kəsildi.

İmperator yerindən qalxdı, öz həkimini çağırmaq üçün adam göndərdi. Həkim buna nə edə bilərdi? Saatsazı gətirdilər, o xeyli dayandı və yoxladıqdan sonra quşu düzəldib dedi:

– Bununla çox ehtiyatla davranmalı. Çarxları əyildiyindən əvvəlki kimi nəğmə oxuya bilməz. Yeni çarx düzəltmək isə mümkün deyil. Nə böyük dərd! Oxumaq üçün quşu qurmağa yalnız ildə bir dəfə icazə verilir.

Dirijor qısa da olsa, çox ağıllı bir nitq söyləyib isbat etdi ki, quş heç də xarab olmayıb, əvvəldən də belə idi.

Beş il daha ötdü. Ölkəyə böyük fəlakət üz verdi. Hamının çox sevdiyi imperator ölüm halına düşdü. Yeni imperator elan etdilər. Lakin xalq küçəyə toplaşaraq vəzirə müraciət edir, keçmiş hökmdarın səhhətini soruşurdu. O “eh” deyə cavab verir, başını tərpədirdi.

Rəngi ağarmış, bədəni soyumuş imperator öz gözəl yatağında yatırdı. Bütün saray əhli onu ölmüş sanıb yeni imperatora təzim etməyə gəlirdilər. Xidmətçilər yenilikləri danışmaq üçün bir-birinin yanına qaçırdılar. Xidmətçi qadınlar isə bir stəkan qəhvə içərkən xeyli boşboğazlıq edirdilər. Səs olmasın deyə, bütün salon və koridorlar xalılarla döşənmişdi. Sarayda ölüm sükutu hökmran idi.

İmperator öz zəngin yatağında, zərli məxmər örtük altında rəngi solğun və hərəkətsiz uzanmışdısa da, hələ ölməmişdi. Açıq pəncərədən ayın işığı imperatorun solğun üzünə və süni bülbülə düşürdü.

Zavallı imperator nəfəs çəkə bilmirdi. Sanki onun köksü üzərində kim isə oturmuşdu. Gözlərini açıb gördü ki, sinəsində əzrayıl oturmuşdur. Əzrayıl imperatorun tacını öz başına qoyub bir əlinə onun qızıl qılıncını, o birinə isə möhtəşəm bayrağını almışdı. Zərli məxmərin qırıq-qırıq ətəklərindən qəribə başlar görünürdü. Onların bəzisi nəzakətli və mehriban, bəziləri isə qorxunc idi. Bunlar imperatorun yaxşı və pis əməlləri idi. Əzrayıl imperatorun sinəsində oturduğu zaman onlar imperatora baxıb pıçıldayırdılar:

– Bu əməllərin yadındadırmı? Xatırlayırsanmı?

Onlar imperatorun işlərindən o qədər danışdılar ki, hökmdarın alnına soyuq tər gəldi. O isə:

– Mənim bunların heç birindən xəbərim yoxdur. Musiqi çalınsın, musiqi çalınsın. Böyük Çin təbili gətirilsin! Mən bunları eşitmək istəmirəm! – dedi.

Onlar yenə sözlərində davam edirdilər. Əzrayıl onların dediklərinə çinlilər kimi başını tərpədirdi.

– Musiqi çalınsın, musiqi çalınsın! – deyə imperator çığırdı: – Heç olmasa, ey əziz və mərhəmətli qızıl quşum, sən oxu, mən sənə qızıl və qiymətli şeylər vermişəm, qızıl ayaqqabımı boy-nundan asmışam... Oxu, oxu!

Quş oxumurdu, onu quran yox idi. Qursaydılar da, oxuya bilməzdi, Əzrayıl öz böyük və çuxura düşmüş gözlərilə imperatora baxmaqda davam edirdi. Otağı dəhşətli bir sükut bürümüşdü.

Birdən pəncərədən cəzbedici bir səs eşidildi. Kiçik canlı bülbül pəncərə arxasındakı budağa qonub oxuyurdu. İmperatorun xəstə olduğunu bilərək uçub gəlmişdi ki, ona ruh və qüvvət versin. Bülbül oxuyurdu. İmperatorun gözü qarşısındakı kölgələr get-gedə dağılırdı. Zəif düşmüş bədənində qan dövrəni şiddətlənirdi. Hətta əzrayıl özü belə heyretlə bülbülün nəğməsini dinləyib deyirdi:

– Oxu, bülbülüm, oxu! Oxu, bülbülüm, oxu! Bülbül isə oxuya-oxuya əzrayıla deyirdi:

– Sən mənə bunun əvəzində qiymətli qılıncı, möhtəşəm bayrağı və qızıl tacı ver!

Əzrayıl qiymətli şeyləri bir-bir verir, bülbül oxumaqda davam edirdi. O, ölənlər üçün ağlayanların göz yaşları ilə suvarılmış tərəvətli otlar və ağ çiçəklər bitirən sakit qəbiristan haqqında oxuyurdu. Əzrayıl öz bağı olan qəbiristan haqqında bu nəğmələri dinlərkən ruhu o tərəfə uçurdu. Nəhayət o, soyuq ağ bir dumana çevrildi, pəncərədən çıxdı və uçub getdi.

İmperator azad nəfəs alıb dedi:

– Sağ ol, sağ ol, mərhəmətli quşcuğazım! İndi mən səni tanıdım. Səni ölkəmdən qovmuşdum, lakin sən mənim yatağımdan

dəhşətli xəyalları, əzrayılın özünü belə qovdun. Mən səni nə ilə mükafatlandırma bilərəm?

Bülbül cavab verdi:

– Sən mənə əbədi olaraq mükafat vermişən. İlk dəfə sənin üçün oxuduğum zaman gözlərindən axıtacağın yaşları ömrüm boyu unutmaram. Göz yaşları nəğməkarın qəlbi üçün ən dəyərli mükafatdır. İndi isə yat. Sağlam və gümrah oyan! Mən yenə tərənnüm edəcəyəm.

Bülbül yenə oxudu. İmperator şirin bir yuxuya getdi.

Yuxudan oyanarkən günəşin şüaları pəncərədən süzülüb otağı doldurmuşdu. Onun xidmətçilərindən heç biri yanına gəlmir, imperatoru ölmüş sanırdılar. Təkcə bülbül pəncərə önündə oxuyurdu. İmperator oyanıb dedi:

– Sən həmişəlik mənim yanımda qalmalısan! Könlün istədiyi zaman tərənnüm edərsən. Süni quşu isə min parça edəcəyəm.

Bülbül imperatora söylədi:

– Belə etmə, o, əlindən gələn yaxşılığı etmişdi, o yenə əvvəlki kimi sənin yanında qalsın. Mən sarayda yaşaya bilmərəm. İcazə ver, özüm istədiyim zaman sənin yanına uçum, hər axşam pəncərəyə qonub sənin üçün oxuyum. Mənim nəğməm həm səni sevindirər, həm də düşündürər. Səndən gizlədilmiş yaxşılıq və pisliklər, xoşbəxt və bədbəxtlər haqqında sənə nəğmələr oxuyaram. Kiçik nəğməkar quş hər tərəfə uçar, səndən çox uzaqda yaşayan yoxsul balıqçı və kəndlilərin yanına da gedir. Uçub gələrəm, sənin üçün də oxuyaram. Yalnız söz ver ki...

– Hər nə istəsəniz... – deyərək imperator hökmranlıq əzəmətilə qalxdı, şahlıq libasını geydi, ağır qızıl qılıncını bağına basdı.

Bülbül dedi:

– Səndən bir istəyim var, sənə hər şey haqqında xəbər verən kiçik bir quşun olduğunu kimsəyə söyləmə, bu daha yaxşı olar.

Bülbül uçub getdi.

Nökərlər ölmüş imperatora baxmaq üçün içəri girərkən kəndə donub qaldılar. İmperator onları görüb dedi:

– Sabahınız xeyir olsun!

MÜNDƏRİCAT

Nağıllar səltənətinin şahzadəsi	4
Noxud üstündə yatan şahzadə qız	9
Dəcəl oğlan	11
Çobanyastığı	15
Homerin qəbrində bitmiş gül	19
Ole-Lukoye	21
Donuzotaran	35
İstəklilər	41
Qar kraliça	45
Çoban qız ilə baca təmizləyən	82
Danimarkalı xolger	89
Kibritsatan qız	96
Köhnə küçə fənəri	100
İlin əhvalatı	108
Əsl həqiqət	118
Bir qından çıxmış beş noxud	122
Gic Hans	127
Yeyingedənlər	132
Uşaqların söz-söhbəti	136
İki xoruz – həyət xoruzu və qüllə xoruzu	139
Ərim neyləsə, xoşdur	142
Bülbül (tərcüməçi G.Qədimbəyova)	149

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*

Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*

Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*

Kompyuter
səhifələyiciləri: *Rəvan Mürsəlov*
Rəşad Həmidov

Korrektor: *Ceyran Abbasova*

Yığılmağa verilmişdir 16.08.2004. Çapa imzalanmışdır 22.11.2004.

Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 10. Ofset çap üsulu.

Tirajı 25000. Sifariş 183.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.

